

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3884

281.6

Z-28

1860

2010

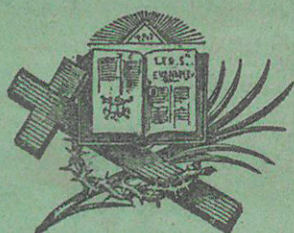

ՀԱՅԱՑ ԵԿԵՂԵՅԱՆ

ԵՒ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՔԱՐՈՋԻԶՔ

Տղ. Լ. Լ.

DB 2001

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԳՕԼԻՍ
Ի ՂԱԼԱԹԻԱ, Ի ՏԳԱՐԱՆԻ
Յ. ՄԻՒՀԻՆՏԻՍԵԱՆ
1860

281.6
Հ-28

281.6

2-28

ՀԱՅՈՑ ԵՎԵՂԵՅԻՆ

ԵՒ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՔԱՐՈՉԻՉՔ

“ԻՆՏՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆԻ ՄԵՃ ՍՈՒՏԻՆ” ԵՒ “ՄԵՃ ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐ
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ” ՎՐԱՅ

Ի ՀԱՅԵՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐԻՆ ԲԱՐՁՈՒ ՍՐԲԱԶՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ՝ ՄԱՏԹԷՈՍԻ

ԱՄՏՈՒԱԾԱՐԵԱԼ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀՐԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ՀԱՅՈՒԹԵԱՄԲ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻ ՊԱՏԻԱՐԻԻ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՑ

ՏԵԱՌՆ ԳԻՈՐԳԱՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԻԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ԶԱԼԱԹԻԱ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Յ. ՄԻԷՀԵՆՏԵՍԵԱՆ

1860

11084

40

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

“Սերեւիք՝ մի ամենայն հոգւոյ հաւատարմք, այլ
” ընտրեցէք զհոգիսն եթէ յԱստուծոյ իցեն ” :

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Ա. ՅՈՒՆ. Դ. 1 :

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

3715
41
0001

ՀԱՅՈՑ ԵՎԵՂԵՅԻՆ

ԵՒ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՔԱՐՈՋԻՉՔ

“ ԻՆՆՍՈՒՆ ՄԻԼԻՏԻ ՄԵԾ ՍՈՒՏԻՆ ” ԵՒ “ ՄԵԾ ԿԱՐԵՒՈՐ
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ” ՎՐԱՅ

Այն մարդը՝ որ աւելի կ'ընտրէ ամենէն
պղտիկ սուտը ըսել, իր ամենէն աղէկ յա-
ճախորդը չկրօնեցնելու համար, իր դաւա-
նած կրօնքին անկայել բան կ'ընէ :

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՔԱՐՈՋԻՉՔ, ՇԻՏՏԱԲԵՐ :

ՍՏՈՐԱԳՐԵԱԼՍ I ուսաւորչի հարադատ զա-
ւակներէն և Հոյաստանեայց ամենուղղափառ Ե-
կեղեցւոյ անձնանուէր անդամներէն մէկն ըլլալով,
քանի որ ունեցած հաւատքիս և դաւանութեանս՝
իմ անձնական քննութեամբս, հասկցողութեամբս
և համոզմամբս կրելու պարտաւորութիւնս ճանչ-
ցեր եմ, Ազգիս և Եկեղեցւոյս դաւանութիւնն և
դրութիւններն ամեն ուրիշ ազգի և եկեղեցւոյ դա-
ւանութեանց ու դրութեանց հետ բաղդատելով
և հասարակաց փորձաքարին այն է Սուրբ Գրոց
անստերիւր վարդապետութեանցն վրայ փորձելով,
համոզուած ու հաստատուած եմ որ, ամեն նիւառ,

մունքէ աղատ և ամեն աշխարհային նպատակներէ և դիտմունքներէ զերծ , ճիշդ և միմիայն Քրիստոսէ և անոր Առաքեալներէն աւանդուած ու հաւատաւորուած և մինչեւ ցայսօր նոյնպէս շարունակուած գրութիւն մի է Հայոց Եկեղեցւոյն դաւանութիւնն : Դամանակ ժամանակ և խիստ շատ անգամ ինքն ամենէն դատուած ու անարգուած զանազան վատ վարմունքներով և անարգ տիտղոսներով և ինքն ոչ զոք դատած կամ անարգած հետեւելով Տեառն իրատու , շատերէն շատ մնասներ կրած՝ և ինքն ոչ զոք մնասած , շատերն ուղած են ինչ որ իրենն է յափշտակել և իրենց սեպհակոսնէ՝ բայց ինք մէկու մի ունեցածին աչք չէ ունեցած , վերջապէս շատերն շատ նպատակներու համար շատ ճիշդեր թափած են իր վրայ՝ բայց ինք միմիայն նպատակ ունեցած է երկինքն , մարմնով աղքատ բլաւուն հոգ չէ բրած , ուղած է միշտ և միմիայն հոգւոյ հարստութիւն ժառանգել : Եւ որովհետեւ իւրաքանչիւր ազգաց եկեղեցեաց կառավարութիւնն նոյն ազգաց աշխարհային կացութեանն յարմարած և անոր համեմատ կատարուած է միշտ ըստ ժամանակաց բերմանցն , ասոր համար արդարեւ գրեթէ միշտ աշխարհային փարթամութեամբ յըզփացած ազգաց եկեղեցեաց կառավարութիւններն ալ զանազան ժամանակ քիչ շատ գայթաղուած ու շեղած են նաեւ իրենց հոգւոյն ճամբուն մէջ և մարմնաւոր խորհրդով ազահած են աշխարհակալել նաեւ հոգիներուն վրայ , ճշմարտելով Քրիստոսի մարմնիւն և մեծատան մէջ բաղդատութիւնն , որ նոյն է ինչպէս անձի մի նոյն և ազգի մի և եկեղեցւոյ մի համար : Երգարեւ Քրիստոսի այս անդարձ վճռոյն համեմատ մարմնաւորին եւեթնալն կամ առ աշխարհայինս չափազանց միտումն հոգեւորին պաւկաւութիւն սկիտի բերէ միշտ և անպատճառ եւ

Թէ չզգուշացուի : Ասանկ խտորմունքներէ, կըսեմ, միշտ և ամեն ժամանակ ազատ մնացած է Հայոց Եկեղեցին :

Հայաստանեայց ուղղափառ եկեղեցին 'ի սկզբէ բանէ 'ի վեր իր կենացն պատմութեան մէջ դրեթէ շարունակ ամեն ազգէ և ամեն դաւանութենէ եւ զոչ քրիստոնէից, այն է Յունաց, Պապականաց և այլոց՝ բաղմոգիմի յարձակմանցն և իրենց դաւաճելու կամ հակառակ Քրիստոսի դրութեանն իրենց անմիջական իշխանութեան կամ կառավարութեան տակ առնելու անհնարին ջանքերնուն առարկայ է եղած : Օղանդան դէպքերու պատճառաւ իր արդէն բացուած վէրքերուն, փոխանակ անոնցմէ քրիստոնէաբար դարման և օգնութիւն ընդունելու, անոնց իւրաքանչիւրէն նորէնոր վէրքեր է կրած : Բայց և այնպէս ինքն՝ բոլոր քրիստոնէից միութեան ժամանակն, մինչդեռ փոխանակ Քրիստոսի ընդհաւնուր Եկեղեցւոյ վրայ առանձնաշնորհութեամբ մի ահեճան տիրապետելու ամբարիշտ խորհուրդն մարդկային միտքն չէր յղացած, այսինքն դրեթէ մինչեւ վեցերորդ դարն եղած, նախնի առաքելական համաշխարհական Եկեղեցւոյն ունեցած սկզբանցն, դաւանութեանն և դրութեանցն վրայ անխախտ և հաւատարիմ կեցած, իր պարտքերուն կատարմանն և իրենիններուն բարեկարգութեանն միայն հոգ է տարած՝ որչափ որ իր աշխարհային կացութիւնն ներած է, իր ամեն անարգութեանն ու զրպարաչացն գէմ զարմանալի ու քրիստոնէաւայել համբերութեամբ և ներողութեամբ տանելով և ամեն դաւատաւան տէրօջն և ժամանակին ձգելով, այսպէս կշարունակէ մինչեւ հիմա և այսպէս պիտի ըլլայ իր ընթացքն մինչեւ ամենուն դատաւորն գայ :

Ամեն դաւանութիւն միշտ ուղած է և կուգէ ուրիշ քրիստոնէայ ազգերն իրեն դաւանակից ընել

և արդէն իրեն դաւանակից դանուած ուրիշ աղ-
 դերն ալ իրեն անմիջական կառավարութեանն տակ
 առնուլ, բայց Հայոց Եկեղեցին ասանկ չէ, ասանկ
 խորհուրդ մի բնաւ չէ ունեցած և չունի: Հայոց
 Եկեղեցին ալ իրմէ զատ, իրեն դաւանակից աղդեր
 ունի, բայց իրմէ քսո ամենայնի անկախ և ազատ,
 և այդպիսի խորհուրդ մի երբէք չէ մտաբերած ա-
 նոց վրայ և երբէք այդպիսի ճիւղ մի ցուցուցած:

Այս խօսքերս չբլայ օտարաց առջին մարդահա-
 ճութիւն և շողքօրթութիւն համարուի, զի ասոնք
 ասանկ ըսելով՝ Ազգս և Եկեղեցիս շողքօրթելու
 բնաւ պարտաւորութիւն մի չունիմ, և այս տեսակ ա-
 մեն նկատմունքէ ազատ ըլլալով՝ եղածին միայն ճշմար-
 տութեամբ պատմող և յայտարար կուղեմ ըլլալ: Նոյն
 պէս և կճանուցանեմ որ ես, ինչպէս ըսինք, ոչ Յու-
 նական եմ, ոչ Պապական և ոչ որեւիցէ ճիւղ մի Բողո-
 քական, անոր համար խօսելիքներովս ալ, սմանց պէս,
 ոչ մէկուն վեր ելլելն նպատակ ունիմ և ոչ միւսին վար
 ինանլն. ինծի պէս է նաեւ բոլոր Եկեղեցիս: Նպատակ
 ունիմ միմիայն Հայաստանեայց առաքելական Եկե-
 ղեցւոյս պաշտպանութիւնն. խօսելիքներուս՝ ո՞րուն
 նպատակ որ և ո՞րուն նուազապակաս ըլլալուն մէջ
 անտարբեր եմ. բայց կըսեմ, ո՞վ նախկին առաքելական
 դրութեան մէջ է՝ անհող թող ըլլայ: Ինչպէս Եկե-
 ղեցեաց կառավարութիւնն նոյն իսկ Քրիստոսի և Ա-
 ռաքելոց ժամանակէն ՚ի վեր քննելով կը գտնենք որ
 միշտ նոյն ազգաց կայութեանն և աշխարհային կառա-
 վարութեանցն է հետեւեալ, ասոր համար ժամանա-
 կաց անցնելովն ընդհանրական եկեղեցւոյ ճիւղերուն
 իրարմէ տարբերութիւններն ու բաժանմունքներն և
 իրարու հակառակութիւններնին ալ միշտ կառավա-
 րութեան պատճառաւ է եղած գրեթէ հինգեւ-
 բորդ դարէն ետեւ մինչեւ ցայսօր, և ժամանակ
 ժամանակ մասնաւոր ազգային եկեղեցիներուն մէկն

կամ մէկզն ալ իրենց աշխարհային կացութեանն ու
զօրութեանն համեմատ միւսներուն վրայ զօրացած :

Այսպէս գրեթէ զանազան անգամ Յունական
և Պատարկան փառասիրութեանց պատճառաւ Հա-
յոց փոքրիկ հօտին ան առջի ամեն կրածներն , զոհերն
ու կորուստներն քիչ գալով , ան ամեն եղածներ
ըէն ետքն վերջին ժամանակներս ալ Պապին վերջին
երկանցն ծնունդներէն Ամերիկացի Քարողիչներն ե-
լան , փորձ մի ալ անոնք փորձել ուղեցին անոր վրայ ,
և անոնք ալ առջիններէն քիչ վերք չբացին ու կը-
բանան ազգին արդէն վերաւոր մարմնոցն վրայ . ար-
դէն ունեցած Հայ Հոռոմ , Հայ Պապական վերքերուն
վրայ Հայ Բողոքական վերքն ալ եւեղուցին : Առջին
ներէն հազիւ քիչ մը շունչ առած ու խաղաղած հիւ-
մա ալ ասոնք կուգեն տիրապետել Հայոց վրայ առ-
ջիններէն ոչինչ ընդհատ սկզբամբ ու պահանջմունք
ներով : Այլ իրենցմէ չէ , իրենց չի հետեւիր , ամեն
իրաւունք իրենց չի տար , իրենցպէս չի խորհիր կամ
չի խօսիր , վերջապէս առանց քննութեան իրենց ա-
մեն ըսածներնուն չի հաւատար և չ'ընդունիր և ի-
րենց ճամբէն չի գալէր՝ Քրիստոսի փարախէն չէ ,
հաւատքն՝ դաւանութիւնն և սկզբունքներն ի՞նչ
ալ եղած ըլլան : Ի՞նչ տարբերութիւն կայ ասոնց
այս պայմաններուն և Հռովմայ Պապին գերիշխա-
նութեան և անոր նպաստաւոր ուրիշ աստօրինաւոր
պահանջմունքներուն մէջ . այս սկզբանց պատճառաւ
չէր մի որ իրենք Պապն մերժած են ու հիմա ելեր
նոյնն ուրիշներէն կպահանջին :

Ի վերին երեսս ուրիշ սուտ ու պատրուակ
եալ պատճառներ մէջ կբերեն : Արտեն թէ մեզի
դէմ ունեցած միմիայն առարկութիւննին սա է որ ,
իրենք միմիայն Աստուծաշունչ կրնդունին կանոն հա-
ւատոյ , ու մենք այնպէս չենք ընդունիր . բայց նոյնն
կրտէ , կրնդունի և կգործէ նաեւ Հայոց Ակեղե-

ցին : Ինքզինքնին Մէփարանական կիօջեն , բայց նոյնն
կիօջէ նաեւ Հայոց Եկեղեցին ինքզինքն , իրենց նոր
այսինքն Պապական անուրն թո՛թուէն ՚ի վեր ձեռք
ձգած (Նեառարանն) Հայոց Եկեղեցին հազարաւոր
տարիներէ ՚ի վեր ունի իր ձեռքն : Եւ այլ ասոնց պէս
եր : Բայց ասոնք ո՞րու կհասկցնես , նպատակնին
ասոնք չեն :

Վերջապէս ասոնք ալ տասնի եղ մի բառեր , ա-
նուհններ ու հնարքներ իրենց գործիք ու դիմակ ք-
րած ժամանակ մի է շատ միջոյններ և ամեն ջանքեր
ի գործ դրին , ասոնք ալ սղգերնէս շատերն շահե-
ցան , բայց բարեբաղդաբար շուտով ձեռքէ հանե-
ցին : Օ՛ի շատերն յարելով ասոնց քիչ շատ հասկը-
ցան ի՞նչ սկզբանց տէր և ինչ նպատակներու ծա-
ռայող անձինք ըլլալնին , թէ և խիստ դժուարաւ ,
և որն որ չհասկցնելու մեծ փոյթ ունին և ամենայն
ողւտով կջանան սկզբունքնին չյայտնել , ամեն բան
տակաւ ու վարագործի տակէ կուզեն ցուցնել ու
հասկցնել , անոր համար շատերն նորէն թողուցին
ու փախան : Այլ սա բանովս աղէկ հասկցուեցան
ասոնք որ իրենց սկզբունքներն նոյն իսկ Աւրոպայի
և Ամերիկայի մէջ անգամ ամենէն անընդունելի և ա-
մենէն մերժուած սկզբունքներն են նոյն իսկ Բու-
ղղբական անունով ճանչցուած միլիոնաւոր և մեծա-
մեծ ազգերէ հերքուած ու դատապարտուած , իբ-
րեւ օտար՝ այս հաւատքին հիմնադրին և անոր ճըշ-
մարիտ աշակերտաց յայտնութեանցն ու հասկցու-
ղութեանցն : Անանկ որ այսօր բնոտելու ըլլաս ազ-
գէս արժանաւոր մէկն չես գտներ Սայրաքաղաքիս
մէջ որ իր արհեստովն և իր ստակովն ապրելով Ամե-
րիկացի քարոզչաց հետեւողութեան մէջ ըլլայ : Հե-
տերնին մնացած կամ գտնուած քանի մի հետեւող-
ներնին ալ միայն քանի մի իրենց պաշտօններնուն և
ծառայութեանցն մէջ ամսականով գործածուած

կամ մասնաւոր նպատակներու համար անոնց յա-
րած և հետերնին մնացած կամ որեւիցէ անուղ-
ղայ վարքերնուն պատճառաւն զանոնք իրենց ազատ-
տանաւրան ըրած անձինքներէ զատ ուրիշներ չեն, և
առ հասարակ ասոնց ամենուն առջին միանգամայն
ան առջի վարկումնին կորսնցուցած են Վերիկացիք
և ամեն մարդ անոնցմէ զըստանք ու տժգոհութիւն
բերած, ամենէն սերտ և մտերիմ հետեւորդնին
անգամ անոնցմէ պաղած է՝ Վետաքան պիտի քարո-
զենք ըսելով հակառակ բնութեան, ազգային սիրոյ
և մարդկութեան պահանջած պայմաններուն՝ ամեն
ազգի մէջ սրբազան բռնուած բնկերական կապակ-
ցութեան և եղբայրական զգացմաց ցուցուցած հա-
կալրութիւննուն և ազգասիրտական պաշտելի ոգւոյ
դէմ յայտնած վարդապետութիւն ու վարմունք-
ներնուն պատճառաւն :

Իսկ ի վերայ այսր ամենայնի Վերիկացի քա-
րողիչներն դեռ կշարունակեն մեղմով աշխարհք և
աշխարհքով զմեզ խաբել, գուցէ կարծելով որ Հայոց
ազգն, ի ուսաւորչական Նկեղեցին դեռ զերենք
ճանցած չըլլալուն և առ բաներն չգիտնալուն հա-
մար է որ կռէ ու կհանդուրժէ : Նկեղեցւոյս մե-
ծագոյն մասին հեա ես ալ մինչև ցայսօր լիկ հան-
դիսատես մի եղայ Վերիկացի քարոզչաց ազգիս մէջ
ցուցուցած ան մեծ քանքերնուն և գործունէու-
թեանցն, որով շարունակ գրքեր, տետրակներ և օ-
րագիրներ կտպեն ու կհրատարակեն և մինչև ցայս-
օր ծածկուած ճշմարտութիւններ յայտնել կձեռն-
նեն միայն պարզամիտներ և ռամիկներ խաբել ու
որսալու համար, որ խաբեցին ալ իսկ, անարդ տա-
խօսութեամբ Նւրոսյան մեղի ուրիշ կերպ և զմեզ
Նւրոսյայի ուրիշ կերպ հասկցնել ու ներկայացնելով,
բնաւ մէկ խօսքերնուն, գործքերնուն ու վարմունք-
նուն մէջ նոյնութիւն, ճշմարտութիւն ու վաւե-

բականութիւն չցուցնելով և բնաւ հաստատուն սկզբունք և ընթացք մի չյայտնելով, բոլոր յայտնած սկզբունքներուն մէջ մէկն զմէկայն կըրէ, օրնոր, վարդապետութիւն նոր, զի պատրուակ ու սըտութիւն կայ բանին մէջ և այս քիչերուն յայտնի և քիչերէն քննուած ուղիղ նպատակաւ . . . :

Գրեթէ բոլոր Աւրուպա ու Ամերիկա միացուցած իրենց մեծամեծ ազգերովն, մեծ բազմամարդութիւն մի կընեն մեր պարզամտացն առջին ըսելով թէ. « Աս ազգերուն ամենն՝ մարդկային մտքին » Աստուծոյ խորոցն հասու կարենալ ըլլալուն չափ հասուն, մանր, բարակ և խորին քննութիւններով խուզարկած և հասկցած և մեր սկզբունքներուն վրայ միայն միացած են, և աշխարհիս միացեալ ուրիշ ազգերն ալ մօտերս պիտի միանան և մէկ հօտ մէկ հովիւ պիտի ըլլան Ամերիկացւոց հովուութեան տակ. հիմա մեր ջանքն սա է որ Հայոց ազգն ալ դուրսն չմնայ ասանկ երեւելի և մեծ միաբանութենէ մի, այսօր թիւերնիս իննսուն մի լիոնն կանցնի ամենքնիս մէկ հիմ մէկ հիմնական սկզբունք ունինք. իրարմէ մանանխոյ հաստի մի չափ անգամ տարբերութիւն և տարաձայնութիւն չունինք, որ առանց Աստուծոյ մատին անկարելի է ըլլալ, ասոր համար Աստուած ալ օրէ օր կօրհնէ կոր մեղի և արդէն աշխարհային այսչափ յաջողութիւններ և յառաջագիմութիւններ տուած է և զձեզ ստորուկ ըրած. հիմա մենք այն մեծ բազմութեան, իննսուն միլիոն թողովրդեան, ընտրեալ և լի ազատար երեսփոխաններն ենք, ինչ որ ուղենք կրնանք ընել տալ անոնց ձեր աշխարհային կացութեանն և ամեն տեսակ բարօրութեան մատին. մտածեցէք բարինիդ ինքնին ընտրեցէք ևսյն ևսյն » :

Աւ դառնալ Աւրուպայի և Ամերիկայի ըսելով որ.

« Հոս մեծ աղբ մի գտանք , Հայոց աղբն , ժամա-
 » նակաւ քրիստոնեայ է եղեր հիմա քրիստոնէու-
 » թեան հետքն անգամ մնացած չէ իր մէջն բայ ՚ի
 » անուէնէն , ոչ գիրք ունին ոչ օրէնք և ոչ անոնց վրայ
 » ամենափոքր բան մի անգամ գիտցող մէկ մի , անանկ
 » աղաւաղուած և անանկ փոխուած է այս աղբն ամ
 » բողջ որ անհնար է կարծել հետքերնէն որ ժամանա-
 » կաւ անոնք ալ քրիստոնեայ եղած ըլլան , հիմա մենք
 » զանոնք քրիստոնեայ կրնենք կոր նորէն , կարգեր և
 » օրէնքներ կհաստատենք կոր անոնց մէջ : Սուրբ
 » Գիրքն որ առեան զարմացան , սրանչացան , մինչև
 » հիմա անոր կայ ըլլալն անգամ չեն գիտեր եղեր ,
 » անոր պարունակութեանն վրայ ամենեւին դադա-
 » ր փար մի չունին : Այս բաներուն մեր ձեռքն յայտ
 » նուերուն համար , մեղի իբրև Աստուծոյ զրկուած
 » սուրբեր և հրեշտակներ ինկած երկրպագութիւն
 » կրնեն կոր , ըսինք անոնց որ երկրպագութիւնն փայն
 » Աստուծոյ կէլէ , ամեն օր և ամեն վայրկեան նորէ
 » ՚ի նոր Հայեր հազարաւորներով ու բիւրաւոր
 » ներով կգիմեն կուգան Քրիստոսի փարսին կը-
 » մանեն կոր , Աստուծոյ այս աղգին մեր ձեռքովն
 » ողորմեցաւ Տաճկներուն և Հրեայներուն դեռ չու
 » ղորմեցաւ զի անոնցմէ բնաւ մեզ մօտիկ ընող չկայ ,
 » բայց Հայերն շատ աղքատ են , ապրուստ ան-
 » գամ չունին , ստակն շատ զրկեցէք , զանց մի ընէք
 » և այն և այն » :

Եթէ ասոնք ասանկ չեն և փոխադարձաբար
 այսպիսի սուտ բացատրութիւններ տուած ըլլալին
 կուրանան և չեն ընդունիր , հապա ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆԵՐՆ
 ՀԱՅՈՑ ՀԵՏ Ի՞ՆՉ ՈՒՆԻ : Եթէ Հայոց աղգին համար
 Եւրոպայի տուած բացատրութիւններն , կըսեմ ,
 վերոյիշեալ կերպով չէ , այլ ինչ կրնան ըսել , կարծեմ
 Պատական են , Պապին լուծէն կաղատենք կոր չեն
 կրնար ըսել , Հեթանոս ոչ երբէք , ապա ալ ինչ

կրնան ըսել, եթէ կառավարութեան և արտաքին քանի մի ծէսերու և արարողութեանց մասին քանի մի բարեկարգութեան կարօտ կետեր լուծուցեն, մեծ անարդանք է իրենց որ անանկ բաներ հոգեկորոյս մը լորութեանց կարգ անցուցած մեծ և արդար ազգ մի նախատելու բամբաստելու առիթ են ըրեր, որոյ մի միւս այն դարմանն Մտուծոյ Խօսքին գիտութիւնն է, և որուն յառաջացումն՝ լոյս եղած է և է ամենայն եկեղեցեաց և սրկասութիւնն՝ նսեմութիւն, և այս՝ աղբիս պատմութեանն ու մինչև հիմա ունացած վիճակին ծանօթ մէկ մի թերութիւն չի կրնար համարել ազգիս. այլ արդ՝ միթէ Մէտաքանն բաւական չէ՞ անոնց առաջնորդելու և մինչև ցայսօր չէ՞ մի առաջնորդած. միթէ Մէտաքանն իրենց չափ ալ մի բացատրող և հասկնող կարկախ Հայոց մէջ. միթէ մինչև ցայսօր չէ՞ն մի բացատրած ու հասկցած, Հայոց ազգն իրեն հազար ութն հարիւր տարիէ ի վեր որոճացած գիրքն երեկուան աշակերտի չափ ալ մի չհասկցաւ. Հայոց ազգն կ'ըսեմ, որ ժամանակաւ այսօրուան ունեցած հաւատքին և ընդհանուր քրիստոնէութեան հաստատութեանն և պայծառութեանն սիւն եղած է, կամ թէ ըսենք առաջին հիմնադիրն ու զարգացուցիչն հանգիստացած է և զայն պաշտպանելու համար միլիոնաւոր արիւններ թափած և մինչև ցայսօր զայն անարատ պահած ըլլալուն քանի քանի իննսուն միլիոններու վաւերական վկայութիւններն ստացած՝ կարելի բան է հաւատալ որ այսօր խախտի, մոլորի և քանի մը նորասեր խաբողներու հետեի :

Հայոց ազգն՝ Մարտապի և Վերիկայի արուեստական և գիտական նորութեանցն և լուսաւորութեանցն ըսելիք չունի, բայց կրօնական նորութիւններնին և լուսաւորութիւններնին բնաւ մէկ կերպով մի չի կրնար ընդունիլ. օրինակ ըլլայ իրենց Պա

տին դերիշխանութիւնն . այսչափ Պապերքանի որ մեքենայեցին Մատուծոյ խօսքին դէմ իրենց այս հնաբաժոյ վարդապետութիւնն՝ Հայոց ալ ճանչցնելու համար զանազան դարեր ինչ ճիգեր չթափեցին և ինչ միջոցներ ՚ի գործ չդրին . կրցա՞ն մի ճանչցնել : Հայոց ազգն կհաւատայ որ ճշմարտութիւնն և աւետիքն մէկ անգամ յայտնուեցաւ կատարեալ և անթերի , հետզհետէ ժամանակ ժամանակ և նորէ ՚ի նոր յայտնուած և յայտնուելիք ճշմարտութիւններ և աւետիքներ չի գիտեր , չընդուներ և չի հաւատար . և ամեն դրութիւն ան մէկ յայտնութեան համեմատ կճանչնայ . սարգ ըսենք , Հայոց ազգն կրօնքի մէջ ամենեւին նորութիւն չի ճանչնար , Քրիստոս և առաքեալք ինչ որ սորվեցուցին և աւանդեցին ան գիտէ . ամենէն պղտիկ մէկ ծէսն անգամ անոնց ժամանակն կամ անոնց խիստ մօտ ժամանակներուն մէջ սահմանադրուած կերպովն կուզէ կատարել : Արդարոնց վարդապետելիքնին եթէ հին է՝ Հայերն արդէն ունին բուն աղբիւրէն առած , իսկ եթէ նոր՝ չեն ընդունիր և ոչ մէկ բան մի , քան որ վարդապետուածն է՝ ըստ իրենց տրուած պատուիրանին , թէ և յերկնից իջած հրեշտակներ ըլլան : Ապա կեղծացնենք խօսքերնիս և բոլոր աշխարհի դատաստանին առջև կը բողոքենք եթէ պէտք ըլլայ մինչև ամեն լեզուով թէ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆԻՆ ՀԱՅՈՅ ՀԵՏ ԲԱՆ ՉՈՒՆԻՆ :

Եւ Վմերիկացի քարոզիչներն գրեթէ երսուն տարիէ ՚ի վեր մինչև հիմա ինչ որ ուղեցին գործեցին , ինչ որ ուղեցին խօսեցան , թէ հոս՝ մեղի Հայերէն և թէ Նւրոպայի և Վմերիկայի մէջ՝ զանազան օտար լեզուներով և ես շատերուն հետ ըսութեամբ մտիկ ըրի կամ Նկեղեցւոյս հետ համբերեցի և հոգ չըրի , զի աղէկ համոզուած ենք որ երկնից բանլիքն Վմերիկացւոց ձեռքն ալ չէ , ինչ որ կուզեն ըսեն , մինչև որ հոգնին : Եղան օմանք որ ժամանակ

ժամանակ զանազան կերպով դէմ խօսեցան և իբր թէ ատոնց կայութիւնն ու գրութիւններն հերքել ուղեցին ալ նէ՝ յաջողելու բաղդն չունեցան և աւտոնք յամառեցան ընթացքնուն մէջ, ու ես ինչպէս ըսի լոկ հանդիսատես կըլայի ու մօտիկ կընէի. բայց երբոր գիտնալով խօսուած այնպիսի ահագին ստութիւններն և ահագին խաբեութիւններն կտեսնէի ընթացքնուն մէջ ալ լուռ չէի կրնար կենալ, ասոր համար վերջապէս իմ ալ համբերութիւնս հասնելով, ուղեցի անգամ մին ալ ես լուծիւնս խղել և եղանակաւ մին ալ ես խօսիլ իրենց հետ : Աւտոն մէյմէկ առթիւ երկու փոքրիկ յօդուած ալ ես գրեցի ու հրատարակեցի, որ թէ և փոքրիկը՝ բայց շատ մեծ և կծու եկան իրենց, զի այնպիսի ծայրերէ էր բռնուած որ մինչև հիմա իրենց սկզբանցն և խաբեութեանցն վրայ ամենայն խնամով ծածկել ջանացած վարագոյրներն կ'ըլերցնէր, բանն կմերկայնէր, առականքն կ'այտնէր ու պատրուակներն կ'իյայտառակէր :

Այն է անոնց հրատարակած հազարումէկ ան մըտադիր գրութիւններնուն մէջէն, Քրիստոսի տիեզերական եկեղեցւոյն դէմ ունեցած հակառակութիւնն ձգած կարծեցնող Մետաքէրի 109 թուոյն մէջի Ալեքէյիէն Կեփ Թադիր¹ խորագրով հրատարակած յօդուածնուն նոյնն օրինակուած, Անժ և Կարեոր յայտարարութիւն Թ ատ Բողոքական Հայ Եղեարս իրենց առաջնորդներէն Գրոմ² վերտառութեամբ՝ նոյն իսկ իրենց յօդուածին մէջ միայն մտացն համեմատ լոկ քանի մի բացատրիչ բառեր յարած : Արկորդն է Վմերիկացի բարոյչաց և անոնց արքանեկացն Պապականներէն զատ Աւրոպայի և Վմերիկայի բոլոր ուրիշ մեծամեծ ազգերն մեզի դէմ իրենց նիզակակից և համախոհ և իրենց

¹ Տես Յաւելուած Ա :

² Տես Յաւելուած Բ :

սկզբանցն վրայ միաբան կրկեցնել ուզելով տարուէ տարի զանազան վերադիրներով բազմամարդութեան մեծամեծ և անհեթեթ թիւեր նշանակելուն և վերջին անգամ Մեթափեթի 114 թուոյն մէջ յիշած մեծ թիւերնուն դէմ, Ինչո՞ւն Դիւնի Ռե սոսիս վրայ¹ վերտառութեամբ :

Միջինն հրատարակեցի Մատի 370 թուոյն մէջ որուն պատասխանեցին Մեթափեթի 111 թուովն² առանց ուղղակի պատասխանի, զանազան հնարածոց հետեւութիւններով իրենց առջի յայտնած և հրատարակած սկզբունքներնուն հակառակ խօսքերով, զոր կարճ կերպով մերժեցինք Մատի 372 թուոյն մէջ³ անոնց ակամայ և բռնի չհամոզուելին և կտմախրութեամբ խօսք հասկնալ չուզելուն համար քաշ ուելիք զուր աշխատութիւնն խնայելով և կրուելիք դժուարութիւններն մտածելով, որուն դարձեալ պատասխանեցին նոյնպէս անուղղակի և իրենց սու վորական օժովն Մեթափեթի 112 թուոյն մէջ⁴ եթէ պատասխան կոչուիլ արժան են, և ես ըւեցի :

Երկրորդն հրատարակեցի Մատի 385 թուոյն մէջ, որուն պատասխանեցին նաև իրենց սովորական կերպովն, որուն պէտք էր պատասխանել բնաւ մէջ չբերելով և յիշատակութիւնն անգամ չընելով և դուրսէն անպատշաճ պարագայներ ու խնդիրներ մէջ բերելով Մեթափեթի 119 թուոյն մէջ⁵ անյարիր, իրարու հակառակ և պատ ՚ի պատ խօսքերով :

Ուստի այս անգամ, ան երկու յօդուածներնիս ալ իրարու բացատրութիւն ըլլալուն, իրար վերաբերելուն և մէկ նպատակի ծառայելուն համար, այն է թէ Միւրիկայիւնէն Հայոց Կեպ Բան շնէն, Միւրիկայիւնէն Կերթոսածող Էն, երկուքին համար ալ տուած պա-

¹ Տե՛ս Գաւերուած Զ : ² Տե՛ս Գաւերուած Գ : ³ Տե՛ս Գաւերուած Դ :

⁴ Տե՛ս Գաւերուած Ե : ⁵ Տե՛ս Գաւերուած Է :

տասխաններնուն ըսելիքնիս և հերքումնիս հոս մէկի
կամիտիւնը ներկայ տեսարակիս մէջ կարճ և ամփոփ
խօսքերով, որչափ որ կարելի է, առանց ուրիշ մեր
նպատակէն դուրս խօսքերնուն վրայ առայժմ բա-
ցատրու թիւններ տալ և խորհրդածութիւններ ընե-
լալ, զորս կիսոտանանք ետքէն կատարել:

**ՍԵՃ. ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ (Մ-
տ. 109 և Սաթ. 370)** մտացն համեմատ իրենց բեր-
նէն յարած քանի մի բառերնէս և ետքի կարճ հեր-
քումնէս (Սաթ. 372) նպատակնիս և դիտաւորու-
թիւննիս մակաբերելով և միտքերնիս ու ըսելիքնիս
մարդարէանալով՝ երկար խօսքերով ու դուրսէն պա-
րագայներ ու պատմութիւններ մէջ բերելով պատաս-
խանցին (Մ-տ. 111. 112): Իսկ ինդիրն յայտարա-
րութիւնն է, բացատրութիւնն, հետեւութիւնն և
փոխադարձ ըսելիքներնիս ետքէն կուգան, առայժմ
պէտք եղածներն սա ինդիրներն են. Եկեղեցիին հե-
թադիր բնագիրն (Մ-տ. 109) իր ամեն մէկ բառե-
րովն դեռ իրենց ընդունելի է մի, ատյոգուածն հրա-
տարակէնուն վրայ չէն մի զգացած, անոր յաւել-
ուածով օրինակն ալ (Սաթ. 370) նոյնպէս ընդունելի
է մի. եթէ բնագիրն ընդունելի է՝ յաւելուածով ու-
րինակն ինչո՞ւ չէ. բնագրէն տարբեր միտք մի կ'այտ-
նէ՞ մի. ի՞նչ է, որ բառն հակասակ է բնագրին մտացն
և այլն: Այս յիշուած երկու յօդուածներն (Մ-տ. 111. 112) քննելով բոլոր պարունակութեան մտացն
համեմատ երկու մաս կ'բաժնենք. նախ Եկեղեցիին
հեթադիր բնագիրնուն բացատրութիւնն, և երկ-
րորդ, բնագիրնուն մտացն համեմատ մեր ըրած
յաւելուածներուն մեծ մասին ընդունելութիւնն:

Առաջին մասին վրայ առայժմ բան մի չէնք ըսեր.
նոյն բացատրութիւնն որ բնագիրնուն տուեր են՝
կրնան տալ նաև յաւելուածով օրինակին. թող բնա-

գիրն (Ա-Է. 109) յաւելլուածով օրինակն (Ա-Է. 370) և իրենց բացատրութիւնն (Ա-Է. 111. 112) քովէ քով բերեն և այնպէս ազէկ կարգան : Տուած բացատրութիւններնին մեր յաւելլուածներուն հերք քում չհամարելէ զատ, ընդ հակառակն ապացոյց և հաստատութիւն մի կհամարինք, մեր այն բացատրութեանց մէկ բառն անդամ բնագիրնուն մտացն հակառակ չըլլալուն և խմատն ալ փոխուած կամ այլալոյս չըլլալուն, անանկ չէ՞ մի, թող ուշիմ և ողջ Զամիտ ընթերցողք դատեն :

Երկրորդ մասին մէջ մեր՝ բնագիրնուն մտացն հաւմաձայն յաւելլուածներէն վերջին մեծագոյն մասն մեկնաբանելով ընդունած են և երկու անգամ ալ օրինակած, առաւել բաներնուն եկած ըլլալուն հաւմար (Ա-Է. 111. 112), որով և անշուշտ նոյնպէս անոր յարած հետևութիւններնին ալ ընդունած են, որ է. « Այլ և այլ անուններով և իրենց յատուկ ղանադան ազգային ծէսերով, աւանդութիւններով և պաշտամանց կերպերով զատուած ու բաժնուած ազգերէ եղող մէկ մի կրնայ նաև անդամ մի եղած ըլլալ Յիսուսի Քրիստոսի միմիայն ճշմարիտ եկեղեցւոյն : Ուստի այս Բնագիրնուն եկեղեցւոյն մէկ ճիւղն եղող ազգային սեփական եկեղեցւոյ մի առաջնորդութիւնն ձգելով ուրիշ և տարազգի եկեղեցւոյ մի առաջնորդութեան դիմելու հարկաւորութիւն չկայ, յանիրաւի իր եկեղեցին և ազգն ամբողջ անարգելու ծանր յանցանքին և աններելի մեղքին տակ իյնալով, ազգատեցութեան վատ անունն կրելով և այսպիսի վարմունքով մի ազգին զգալի չարիքներ հասցունելով : Ինչպէս տիեզերական ճշմարիտ եկեղեցւոյ անդամութեան նոյն և փրկութեան հասնելու միջոցն միայն այս կամ այն ազգին անուանն տակ, այս կամ այն առաջնորդին կառավարութեանն տակ կամ ձեռքն

« չի կրնար ըլլալ, ամեն մարդ գտնուած ազգին ան-
 « ուանն և առաջնորդութեան տակ կրնայ ճշմարիտ
 « եկեղեցւոյ անդամ մի եղած ըլլալ, իր ազգին եկե-
 « ղեցին անոր մէկ մասնաւոր ճիւղն գտնուելովն,
 « այսինքն բաւական է որ իր ազգին եկեղեցին էա-
 « կան հաւատալեաց մէջ ճշմարիտ և Նիւհանրական
 « Եկեղեցւոյ հետ մէկ ըլլայ և անոր դաւանութիւնն
 « ու վարդապետութիւնն ունենայ (Ստիս 370) » :

Աս և ասոր նախորդ կտորն մեր յաւելուածէն
 ընդունած մասերնին է, զոր Աբրաքիէի մէջ երկու
 անգամ օրինակեցին ու բացատրեցին ալ, բնագիր-
 նուն մտացն ըստ ամենայնի համեմատ և հարադատ
 գտնելնուն համար : Ասոնցմէ դուրս քանի մի բա-
 ուեր միայն կմնան յաւելուածէն, զոր եթէ ուշի ու-
 շով քննեն նոյնպէս համեմատ պիտի գտնեն : Աս ըն-
 դունած կտորներնէն զատ յաւելուածէն և ոչ ուրիշ
 բառ մի մէջ բերած են ասպցուցանելով որ բնագիր-
 նուն մտացն հակառակ ըլլայ, ուստի կինդրենք հոս
 ընթերցողներէն կղւեր մեղի համար ան խօսքերնին
 թէ, « Իր կողմէն իր նպատակին յարմար յաւելուած-
 « ներ ընելով, բոլորովին շփոթեր և այլայլեր է ան
 « յօդուածին իմաստը » : Ամենեւին չենք ընդունիր
 որ իմաստն շփոթած կամ այլայլած ըլլանք, կամ իմաս-
 տին հակառակ և ոչ բառ մի յարած ըլլանք. իսկ
 իրենք որովհետեւ այդպէս կըսեն, ուստի ո՞ր բառն
 որ իրենց բնագրին մտացն համաձայն չէ՝ պէտք է
 խոհեմութեամբ և զգուշութեամբ յայտնեն, որ
 բացատրութիւնն մերժել ուղեւորով բնագիրն ալ մեր-
 ժած չըլլան. ապա թէ ոչ կինդրենք յաւելուածով
 օրինակն ընդունին ինչպէս իրենց բուն բնագիրն ըն-
 դունելու սարտաւոր են, զի մենք իրենց բնագրէն
 ամենախորք բառ մի անգամ պակսեցուցած չըլլալէ
 զատ խօսքին և իմաստին ալ բուն կարգն պահած
 ենք, բնաւ տեղափոխութիւն ալ ըրած չենք և եւել

յորցած բառերնիս ալ նոր իմաստ մի չեւեըցնելու
մեծ խնամ տարած ենք . ուստի եթէ նոյն յօդու-
ածէն իրենց այսօրուան սկզբանցն հակառակ իմաստ
մի կելլէ կոր նէ , ուրիշ տեղէ թող չքնտուեն , իրենց
երեկուան յօդուածէն է . զի ո՞ր մէկ այս օրուան ը-
սածնին վաղուան մեկալին հակառակ չելլէր , որ աս
չելլէ : Ուստի այսպէս ըստ հարկին ընդունելն է-
տե կինդրենք անգամ մ'ալ Մեթաքսէի մէջ ամբողջ
հրատարակեն , առանց դուրսէն ուրիշ պարագայ ,
պատմութիւն , բացատրութիւն և աւարկութիւն
մէջ բերելու և ապա իրենց հետ ուրիշ պարագայնե-
րու և բացատրութիւններու քննութեանն կմլու-
նենք :

Վերոյիշեալ այն երկու պատասխաններնուն մէջ
ուրիշ ըսածներնուն առայժմ միայն սա կըսենք որ
Հայոց Նկեղեցին ո՛չ երբէք Նիգղիացւոյ , Տանիմար-
քացւոյ , Շուէտաց և այլոց սովորաբար բողոքական
անուամբ ճանչցուած ազգաց եկեղեցեացն դէմ
նդովք կամ բանադրանք կարդացած ունի և ոչ ու-
րիշ եկեղեցւոյ մի դէմ . այլ միայն վճռեալ հերետի-
կոսաց , ուրացողաց և հերձուածողաց դէմ , և իրմէ
ելած գիտութեամբ կամ անգիտութեամբ , հերձ-
ուածող , բեռեկտող , գայթազեցնող , անարգող ,
վրդովիչ , անհնազանդ , խեռ և ամենայն չարեաց
պատճառ հայ մոլորելոյ դէմ , որ իրենց չար և մոլոր
վարմունքովն Նկեղեցւոյ բարեկարգութիւնն կիսն-
գարեն և խաղաղութիւնն կվրդովեն , ատելութեան
և զգալի չարեաց պատճառ կըլլան . որպիսեաց հա-
մար որ , կըսեմ , բուն իսկ ՚ի Քրիստոսէ և Մու-
քելոյ պատուէր ունի ըրածներէն աւելիններն ընել .
այն է , խրատել , սաստել , յանդիմանել . եթէ զգա-
տանան՝ դարձեալ սիրել ու միիթարել . իսկ եթէ յա-
մառին և իրենց անկարգ ընթացքնուն մէջ շարու-
նակեն և իրեն աջ ու ձախ և աջ ձեռքն ալ ըլլան՝ իրմէ

կարել, ձգել և իբրև զհեթանոս ու մաքսաւոր հա-
մարիլ և ինքզինքն անանկներէ զգուշանալ և այլն :

Եւոր համար, կրսէնք իրենց, որ ոչ Առաքել վար-
դապետն կրնայ դադրիլ այնպիսիներն նշովելէ և
ոչ Խրրիմեան Սկրտիչ վարդապետն, « թող Առ-
» տուած ջնջէ, սատակէ ու խորտակէ այնպիսիներն՝
» որոնք յայտնուած են իբրև սատանայական սե-
րունդ մը » գոչելէ (Լեւ. 111.) և ոչ ուրիշներն
ուրիշ միջոցներէ, մինչև որ անոնք զգառտանան և
Եկեղեցին խաղաղի և Ամերիկացի քարոզիչներն ալ
չարեաց պատճառ ըլլալէ դադրին : Այս սկզբանց
համոզուած ըլլալու յոյս ցուցնելով, « Աեռ սաղ-
» սելու ենք և այլն » կրսեն Ամերիկացիք . բայց կը-
ծանուցանենք իրենց որ պարագ տեղն չսպասեն,
եթէ յիբաւի նաւերնին պատրաստ է և Եկեղեցւոյ
խաղաղութեանն ու բարեկարգութեանն, և ճշմար-
տութեանն ու ստույթեան կամ ուղղութեանն ու մա-
լորութեանն մէջ եղած տարբերութիւններն հրատա-
րակելու և հաստատելու համար Հայոց գործա-
ծած միջոցներուն դադարմանն կոպասեն . կրնան
մեկնիլ կրսէնք, եթէ Հայոց՝ դուրսէն քարոզիչ պէտք
չըլլալուն վրայ իրօք համոզուեցան և կրիւք միայն
վերի կէտերուն դադարմանն կոպասեն . կրսէնք իրենց
որ այս եղած է բոլոր ճշմարիտ և առաքելական Եկե-
ղեցւոյ վարմունքն յատուկ պատուէրներով և այս
պիտի ըլլայ մինչև աշխարհիս վերջն : Իր անդգամացն,
անհնազանդիցն և մարդերցն ուղղութիւնն՝ ամեն
ազգային Եկեղեցւոյ իր ձեռքն ըլլալն կարծեմ գիտ-
նալու են Ամերիկացի քարոզիչներն :

Ամերիկացի քարոզիչներն բան մի կարդացած,
գրած ու հասկցած ժամանակինն՝ պէտք է զանազա-
նեն աշխարհիս՝ Պապէն զատուած և ընդհանրապէս
Բողոքական անունով ճանչցուած ուրիշ շատ մի վեհ-
անձն աղգերն և սովորաբար այս անունով յայտ-

նուած ու յիշուած կամ լաւ ևս անով պատրուակ
ուած՝ Հայերէն բաժնուած ու Ամերիկացի քարոզ-
չաց ետեւէն մոլորածներն, որ միամտաբար գործիք են
եղած անոնց խաղուն, պէտք է, կրտսմ, Ամերիկացի
քարոզիչներ, Աւստրալիայի խմբագիրներ կամ Հայ Ռու-
ղոքականներ ըսելով աշխարհիս Անգղիացի, Շուէտ-
ցի, Տանիմարացի և այլ ազգերն ալ մէկտեղ չիմա-
նան, կամ ան և ուրիշ ազգերէն մէկուն կամ շա-
տերուն անունն տրուած ժամանակն՝ ինքզինքնին ալ
անոնց մէջ, այսինքն, Ամերիկացի քարոզիչներ, Աւ-
ստրալիայի խմբագիրներ կամ Հայ Ռուղոքականներ չի-
մանան, և իրենց հետ ան ազգերն ալ չարեաց պատ-
ճառ չբամբասեն, քանի որ բնաւ մէկ կերպով մի
իրենց մասնակից չեն և Հայոց նկատմամբ իրենց ատ-
վարմունքէն մեծապէս տժգոհ։ Հայոց Ակեղեցին
ատ ազգերուն իրենցմէ չըլլալն և մէջերնին ունեցած
տարբերութիւններն բաւական գիտէ և շատ աղէկ
գիտցողներ ալ ունի և եթէ պէտք ըլլայ իրենց ալ
ըստ ամենայնի կրնայ բացատրել ու սորվեցնել, եթէ
չեն գիտեր, կամ եթէ գիտեն ու չեն ուզեր կամ
բաներնուն չի գար ու բերաննին յառաջ չերթար
իրենք իրենց բերնովն յայանել ու խոստովանիլ։
Հայոց Ակեղեցին էական հաւատալիքներէ զատ
ուրիշ պատճառներու համար զուրիշն չի դատեր
իրենն միայն կը դատէ, Հայոց Ակեղեցին գիտէ որ
ամեն Ակեղեցի իրն միայն պիտի դատէ, ամեն Ակե-
ղեցւոյ իրենիններուն հաշիւն միայն իրմէ պիտի
հարցուի, միայն թէ դուրսէն իրենիններուն ալ
խառնուող կամ զինքն գատող չըլլայ ըստ հաճոյից։

Հայոց Ակեղեցին՝ եկեղեցւոյ մի ճշմարտութիւնն՝
անունի, կառավարութեան, հետեւողութեան և ու-
րիշ բնաւ օտար հնազանդութեան մի վրայ հիմնած
չըլլալով, սա գիտէ որ իւրաքանչիւր ազգի եկեղեցի
զատ կառավարուելու է, այս գիտէ, այս համա-

զումս և այս սկզբունքս ունի որ Միջհանրական
Եկեղեցին ժամանակ մի հաւատոյ մասանց և ար-
տաքին զանազան խնդիրներու ու մեկնութիւններու
սլատաճառաւ շատ մի կռիւներու, վէճերու և երկպա-
ռակութիւններու ենթակայ ըլլալէ ետեւ, զանազան
ազգերէ և եպիսկոպոսներէ բաղկացեալ եկեղեցական
Վժիլէ¹ մի ըրին, ընդունին՝ փրկութեան, մերժելն՝
կորստեան միջոց եղած ամեն էական պայմաններէ
բաղկացած դաշնագրութիւն մի ստորագրեցին և
իրարու դաշնակից եղան, միացան Միկիական դա-
շամբ, իրարմէ անկախ և իրարու հաւատար, բնաւ
իրարմէ անդամ և ուրիշ իրաւունք մի չյափշտակե-
լու և չպահանջելու և իրարու վրայ բնաւ որեւիցէ
ազգեցութիւն մի բանեցներու արտօնութիւն չու-
նենալու պայմանաւ և ամեն ազգ իր ազգին սեփ-
հական եկեղեցւոյն կառավարութեանն տակ գլու-
նուելու պայմանաւ : Եւ անկէ ետեւ եղած անոր
համեմատ Վժիլէսն ալ զանոնք հաստատելով և
հետզհետէ եկող ազգերուն և մասնաւոր եկեղե-
ցիներուն ալ այն դաշինքն ստորագրել և ընդունել
տալով, այս դաշինքս ճանչցող և ընդունող մի դաշ-
նակից է և անդամ կրկնայ ու կճանչցուի Միջհա-
նուր Եկեղեցւոյ, չընդունող կամ աւրող մի հերե-
տիկոս կհրատարակուի : Եւսոր համար Վերիկացի
քարուղաց ըսածին պէս՝ Նեստորականք, Երիտեանք,

¹ Աշխարհիս քաղաքական խաղաղութեանն և ազգաց իրաւանց հա-
ւատարութեանն և անդորրութեանն համար քաղաքական պատերազմ-
ներէ ետեւ եղած ժողովներու պէս և ստորագրուած դաշնագրու-
թեանց պէս՝ հոգեւորին ալ առանձին ժողովներ ու դաշնագրութիւն
ներ եղած են, բայց աս երկու տեսակ ժողովներուն և անոնց վերա-
բերեալ գրութեանց և արտոգոսներուն տարբերութիւններ կան ալ նէ,
որովհետեւ խնդիրն Եկեղեցւոյ՝ աս աշխարհիս վրայ մարմնաւոր և տե-
սանելի կերպով կառավարութեանն վրայ է, անոր համար միակերպ
սովորաբար աշխարհային արքայաժողովներու վերաբերեալ բառերն
գործածեցինք :

Յակօբիկեանք, այս դաշինքն չճանչցող Բողոքականք
և այլք և ոչ որեւիցէ ժողովուրդ մի կամ անհատ մի՝
որ այս դաշնադրութենէն դուրս պայինքն բանա-
դրեալ աղանդաւորներ են՝ Մեղհանուր Եկեղեցիէն
չեն կրնար ըլլալ կամ համարուիլ. իրենք որ կողմէն
են, ընդունողներէն թէ չընդունողներէն. Մեղղիա-
կան եկեղեցին և ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցի-
ներն ալ՝ Հայոց, Յունաց և Պապականաց հասկցած
միտքովն աս դաշնադրութիւնն կընդունին մի. ի-
րենք ալ որ Մեղղիական և ուրիշ եպիսկոպոսական
եկեղեցիներուն հետ մէկ ենք կրսեն՝ նոյն մոքով
կընդունին մի :

Սէկուն ընդհանուր և ճշմարիտ եկեղեցւոյ հետ
միաբանութեան կամ մոլորութեան մէջ գտնուած ըւ-
լալն որոշելու միմիայն կէտն ու կշիռն կամ փորձն
աս է. ազգային մասնաւոր եկեղեցեաց ուղղափա-
ռութեան և առաքելական ընդհանուր Եկեղեցւոյ
հետ միանալու կապն աս է. և ազգի մի կամ եկե-
ղեցւոյ մի ասով միայն հերեօթիկս և աւետարանի
ճամբէն ելած կրնայ ըսուիլ. ասոնցմէ դուրս պատ-
ճառներու, պահանջմունքներու և պայմաններու
համար ազգի մի եկեղեցւոյն մոլորեալ ըսելն անի-
րաւութիւն է, և ո՞վ կրսէ՝ ինք կդատապարտուի,
զի հոգեւորն մարմնաւորով չի դատուիր. այսպէս
անիրաւ է Պապին իր իշխանութիւնն չճանչցող ազ-
գերն մոլորեալ կոչելն : Աս պատճառներուս համար
Վերիկացիք տեսանելի եկեղեցին խիստ ընդարձակ
կառնուն՝ ամեն Բրիտանիայ եւ ըսողներն մէկտեղ առ-
նելով՝ իրենց քմացն համաձայն, որ այնպէս չէ, վա-
սըն զի ան՝ որ աս դաշինքէն չէ Բրիտանիայ և Եկեղե-
ցի անուններն անոնց տալ անգամ արժան չէ, թէ
և անոնք ինքզինքնին ան անուններով կոչեն. բայց
Վերիկացիք ի՛նչու այսպէս կրսեն և այսպէս կհաս-
տատեն. վասն զի վերի յիշած պայմաններնէս իրենք

ալ բան մի չեն ընդունիր . իրենք ալ ետքի յիշած-
ներնուս կարգէն են :

Նա և համոզուած է Հայոց Եկեղեցին որ այս
դաշնադրութենէն եղող ամեն դաշնակից եկեղեցի-
ներուն ներքին կազմութիւններն ու կառավարու-
թիւններն իրենց ձեռքն է . անոնցմով իրարմէ կրնան
տարբերիլ, բայց էական կէտերու վրայ բնաւ տար-
բերելու չեն : Ամեն փոքր բաներու կողմանէ, կամ
նաև Սուրբ Վրոյց մէջ աւանդուած կամ Արևիական
Պաշամբ վաւերացած ընդհանուր կանոնաց և էա-
կան սլացմանաց կիրառութեան և գործադրու-
թեան մասնաւոր կերպերուն և եղանակներուն կող-
մանէ, և եկեղեցւոյ բարեկարգութեան ու բարոյա-
կան սահմանադրութիւններուն ու կանոններուն
կողմանէ, ամեն ազգի մասնաւոր եկեղեցիներ ազատ
են այնպիսի կարգադրութիւններ ընդունիլ և ընել,
և այնպիսի ծէսեր և արարողութիւններ հաստա-
տել և անօրինել, որ իրենց և ժամանակին յարմարա-
գոյն կուգայ, և նոյն ազգի և ժողովրդոց ախորժա-
կին ու սովորութեանցն կախաւածի . բայց միշտ
պէտք է նայուի որ նախկին ընդհանրական Եկեղեց-
ւոյ սկզբանցն համեմատ ըլլայ որչափ որ կարելի է :
Ուստի անոնցմէ մէկուն կամ մէկալին դէմ եկող
կամ անոնցմէ մէկ փոքրն անգամ աւրող կամ կտրող
անհատներուն կամ անդամներուն ուղղութիւնն ալ
ամեն եկեղեցւոյ իր ձեռքն է, և եկեղեցւոյ խաղա-
ղութիւնն ու բարեկարգութիւնն սահելու համար
իբրև մեծ բաներու դէմ եկող կամ կոտորողներ կգա-
տապարտէ ու կպատժէ . այսպիսիներու տարբերու-
թեան համար եկեղեցիներուն մէկն զմէկալն հերե-
տիկոս, հերձուածող ու մոլորեալ չի կրնար կոչել :
Ճիշդ այս սկզբանց չի՞ պատասխաներ մի նաև Եկե-
ղեցիէն հէփ Ռայիւ խորագրով հրատարակած Մեծ ԵՒ
ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՆ . այս սկզբանց համա-

ձայն չե՞ն մի նաև անոր վրայ բրած մեր յաւելուա-
ծոց բացատրիչ բառերն : Ասոր ինչ կրսեն :

ԻՆՏԵՍՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆԻ ՄԵՃ, ՍՈՒՏԵՐՆՈՒՆ բրած
բացատրութիւննուս (Սաի 385) դէմ տուած պա-
տասխաննուն մէջ, եթէ այսպէս արժան է կոչել, (Ա-
ւեպ. 119) միայնքանի մի կէտի վրայ իրարու հակառակ
խօսքերով իբր թէ պատասխանելով, ուրիշ աւելի
պէտք եղած կէտերու վրայ կամ յօդուածնուս բուն
նպատակին վրայ բնաւ յիշատակութիւն չեն բրած, ու
բոնց որ պատասխան կրնայ համարուիլ դարձեալ նոյն
իսկ թիւ 385 Սաի մէջ յօդուածնիս, զոր ուշագրու-
թեամբ նորէն կարգալու կհրաւիրեմք, մենք հոս նշա-
նակած կէտերնուն քննութիւնն միայն պիտի քնենք :

(Յօդուածնուն սկիզբն շնորհք կրնեն զմեզ սա-
խօս չկոչելով՝ չգէտ և սխալած միայն կոչել, որուն շնոր-
հակալ ենք որովհետեւ մարդ, բայց այն ալ այն ժա-
մանակն միայն կրնդունինք եբբ սխալնիս ապացու-
ցուի, զի առայժմ ապացուցեալ սխալ մի չտեսանք :
Սենք իրենց առայժմ որոշ անուն մի չենք տար,
մինչև զիրենք ազէկ մի հասկնանք և հասկնենք,
առայժմ դորձքերնուն միայն պատմող կրկանք և
անուննին ինքնին կծագի, կամ որովհետեւ այդ բա-
նին մէջ այդչափ ճարտարութիւն, դատողութիւն,
ճշդութիւն և յաջողակութիւն ցոյց կուտան, կը-
խնդրենք իրենց ալ պատշաճ անուն մի քնտրեն ներ-
կայ յօդուածս կարգալնեն ետե : Այլի առթիւ սոր-
վեցանք որ սառնք մարդու միտք և նպատակ մակա-
բերել, հասկնալու և բսելիք մարդարեանալու շը-
նորհքն ունին, ասոր համար կկարծենք որ մեզի աս
անուններն տալերնին ալ ասկից ետքն խօսելիքներ-
նուս համար եղած բլայ, զի ինչպէս պիտի ցուց-
նենք՝ արդէն խօսածներնուս մէջ սխալած կամ չգիտ-
ցած բլալու բան մի չունինք :

Այս յօդուածնին՝ իրենց քննութեան առած նիւթերնուն համեմատ չորս մասի կբաժնենք և մեր անոնց վրայ ընեւիք քննութիւններն ալ այնպէս կկարգադրենք որ ասոնք են իրենց կարգաւն ։

Առաջին մասին մէջ սխալում կընեն մեզի, Անգլիոյ, Բրուսիոյ, Շուէտի, Հոլանտայի, Տանիմարքայի և այլ եզ մի արեւմտեան ազգաց եւ պիսկոպոսական Եկեղեցիներն, այնչափ հեռու են Վմերիկացիներէն, որչափ որ Մեքսիքի Հայերն և Յոյներն խօսքերնիս, սաւով ազգացուցանել ուղելով որ Բրուսիոյ և Հոլանտայի դեսպանատանց մատուռներուն մէջ պաշտօն կկատարեն եղեր, և անոնց հետ քրիստոնէական հաղորդութիւն ունին եղեր. բայց մեր խօսքն յիշեալ տէրութեանց դեսպաններուն կրօնքին համար չէր. և ասիկա ապացոյց մի և հաստատութիւն մի համարել կուզեն ստութիւննուն՝ թէ ասանկ ալ միւս ամեն ազգերուն հետ հաղորդակցութիւն ունին և ամենքնին մէկ են, բնաւ տարբերութիւն չունին, բոլոր ան և ուրիշ ամբողջ ազգերովն մէկտեղ. բայց մեր յիշած այն հինգ ազգաց երկուքէն զառ՝ իրեք ազգաց և ուրիշ իրենց մէջ չեղած բաժանմունքներնուն անուններն բնաւ մէջ չեն բերեր. բայց զէն չունի մենք անհամբերութեամբ կհարցունենք իրենց. Անգլիոյ, Շուէտի, Տանիմարքայի և այլ ազգաց դեսպանատանց մատուռներուն մէջ ալ այդպիսի պաշտօն մի կկատարեն մի, անոնց հետ ալ հաղորդութիւն ունին մի, և այն ոչ յրիստոնէական անունով և համակրութեամբ միայն, Բրուսիացւոց և Հոլանտացւոց հետ ունեցածնուն պէս, զի աշխարհիս բոլոր Քրիստոնէայ անունն կրող ազգերն իրարու հետ առ հաղորդութիւնն կրնան ունենալ զոր չունին Հրէից և Հեթանոսաց և այլոց հետ ։ Օ՛ի Հայոց եկեղեցիէն հաղորդութիւն առած և Հայոց քահանայներէ,

Հայոց արարողութեամբ, Հայոց Եկեղեցւոյն բան թաղուած Մեգլիացի որ ցուցնելու ըլլամ իրենց, ինչ պիտի ըսեն, որ ընդհակառակն իրենք ուրիշ գաւառութեան ննջեցեալ թաղել չտալու կամ ուրիշ հաղորդութիւններ չընել և ընել չտալու համար մեծ փոյթ ունին ու մեծամեծ կռիւներ կ'ընեն: Բանին ետ թիւնն սա է որ ատ երկու ազգերուն, Բրուսիայ և Հոլանտայի, թէ և մեծ մասն եպիսկոպոսաւ կան է, բայց տէրութեան կամ պաշտօնական եկեղեցին եպիսկոպոսական չէ: Բնենք թէ իրենց ըսածին պէս ըլլայ և Մեքիկացիք ալ անոնց հետ հաղորդութիւն ունենան, ասկից կ'հետեւի մի որ բոլոր ուրիշ Պապէն չեղող Մեգլիացի, Շուէտցի, Տանի մարգացի և այլ ազգերն ալ անոնց պէս ըլլան: Տես իրենց վնասակար կամ քիչ մի թիւերնին պակսեցնող պզտիկ կտորի մի մէջ որչափ բարակ խուզարկութիւն կ'ընեն, որչափ նախանձախնդիր են, որչափ ճշգրտութիւն պահել կուզեն, ուրեմն մէջերնին քանի մի իրենց համախոհ գտնուող մեծամեծ և միլիոնաւոր ազգերն՝ ինչպէս ամբողջաբար իրենց համահաւատ և համադաւան կկոչեն և իրենց հետ մէկ կ'ընեն և ինքզինքնին Բիւնիւնիւն կ'ընեն և անոնց պէս ըլլան: Սա տի դարձեալ կ'ըսենք ու կ'ապացնենք որ բնաւ մէկ բանի մի մէջ համաձայն չեն անոնց որչափ որ Հայերուն հետ չեն, և հետեւապէս Ինստիտուտ Բիւնիւնիւն եւ թաղութիւննին ալ սուտ:

Երբ որ Գալիսի մէջ սխալուիմ կ'ընեն մեզի, «Մ. Ե. Մ. Մեքիկացիք բան մի չեն ճանչնար, ամեն բան կտաւ պալեն, եկեղեցի և եկեղեցական կառավարութիւն չեն ընդունիր ընդդէմ գրեթէ ընդհանուր բոլոր բրիտանեութեան. իսկ ընդհակառակն Մեգլիայ և ուրիշ մեծամեծ արեւմտեան ազգաց եկեղեցիներն կ'ըսեն թէ, պէտք է եկեղեցին առաքելոյ յաջորդներէ ապիստան առաքելներէն յաջորդաբար յետնադրու-

« Լեւոն իջած Եպիսկոպոսներէ, խահանայներէ ու արհաւիր-
 ներէ խառնալարով. Եկեղեցական ասանդոմբիաններն իյար-
 գէն, արարողութիւններ ունին, Եօթն խորհուրդ Եկեղեց-
 ի ձանկնակ և այլն » Խօսքերնիս : Աւ ասոր սկիզբի
 ուրիշ կտորներուն վրայ լռելով կամ առաւել ճիշդ
 ըսենք, ըսելիք չունենալով՝ և իբր թէ վերջին կտորն
 այն է, Անդղիական Ակեղեցւոյ Եօթն խորհրդոյ վրայ
 ունեցած վարդապետութիւնն՝ ընդհանուր Ակեղե-
 ցիկէն սրով և Հայոց Եկեղեցիկէն տարբեր գտնելով,
 և զայն՝ ամեն բաժններնիս մէկէն ջրելու բաւական
 համարելով, միայն խորհուրդի կտորն ձեռք կառ-
 նուն և ցուցնել կամ պատրուակել ուղղելով թէ,
 Անդղիական և այլ եպիսկոպոսական Ակեղեցիներն
 ալ իրենց պէս Եօթն խորհուրդ Եկեղեցւոյ չեն ըն-
 դունիր, Անդղիական Եկեղեցւոյ 39 յօդուածէ բազ-
 կացեալ Երօնից յօդուածներուն 25 երրորդ յօդուածն
 մէջ կրեւերն, սկիզբէն և վերջէն իրենց բանին չեկած
 և մեր բաժնին նպաստաւոր կտորներն դուրս ձգե-
 լով : Ահիք հոս յիշեալ յօդուածն ամբողջ կը դնենք
 որ է :

« Ի Քրիստոսէ սահմանուած և հրամայուած
 խորհուրդներն քրիստոնէից դաւանութեանն լոկ
 արտաքին նշանակներ և յիշատակներ չեն, այլ Աւ
 տուծոյ առ մեզ շնորհացն և բարերարութեանցն
 ճշմարիտ և իսկական յարացոյցներ և ներգործական
 կնիքներ, որոնցմով որ Աստուած անտեսանելաբար
 մեր մէջն կգործէ և ասով չէ թէ միայն առ ինքն
 ունեցած հաւատքնիս կկենդանացնէ այլ նաև կը
 զօրացնէ ու կհաստատէ » :

« Ահիք Տէրն Քրիստոսէ սահմանուած երկու
 խորհուրդ կայ Աւտարանին մէջ, որ է Սկրտու-
 թիւն և Հաղորդութիւն » :

« Բնդհանրապէս ճանչցուած միւս հինգ խոր-
 հուրդներն որ են՝ Դրոշմ, Աղաշխարութիւն,

« Քահանայութիւն , Ըմբռնութիւն և Վերջին
 « Օծումն , Եւեպարանի խորհուրդներ համարուելու
 « չեն , թէպէտ և անոնցմէ մէկ քանին , ոմանց՝ առա-
 « քելոց սահմանադրութեանցն խոտոր հետեւողու-
 « թիւններնուն պատճառաւն , և մէկ քանին ալ
 « Սուրբ գրոց մէջ աւանդուած կենաց զանազան
 « վիճակներու համար սահմանադրուած են , բայց և
 « այնպէս տակաւին Սկրտութեան և Հաղորդու-
 « թեան խորհուրդներուն հետ նոյն բնութիւնն
 « կամ նոյն էութիւնն չունին . վասն զի ետքի հինգն՝
 « առջի երկուքին պէս՝ յատկապէս Ըստուծմէ սահ-
 « մանադրուած ու հրամայուած զգալի նշանակներ
 « և արարողական յատուկ կերպեր չունին » :

« Խորհուրդներն լոկ վրայնին նայուելու կամ
 « ստորլապէս կրուելու համար սահմանուած չեն ՚ի
 « Քրիստոսէ , այլ նաեւ պարտինք պատշաճապէս ՚ի
 « գործ ածել զանոնք : Եւ այսպէս զանոնք արժա-
 « նաւորութեամբ ընդունելով միայն՝ փրկաւէտ
 « ազգմանք մի և ներգործութիւն մի կզգենունք ,
 « բայց անոնք՝ որ անարժանութեամբ կընդունին
 « իրենց անձերուն դատապարտութիւն կառնուն ,
 « ինչպէս որ Սուրբն Պօղոս կըսէ » :

Երբ այս յօդուածն՝ Ենգղիական Եկեղեցւոյ՝
 եօթն խորհուրդ եկեղեցւոյ ընդունիլն կհաստատէ
 թէ չընդունիլն , ի՞նչպէս այս բացատրուած կերպէն տար-
 բեր մաքով ու բացատրութեամբ կընդունի եկեղե-
 ցւոյ եօթն խորհուրդներն . ի՞նչ ըսել արժան է ,
 իրենք ի՞նչ կըսեն . Հայոց եկեղեցին ի՞նչ կըսէ . որ
 եկեղեցին ասկից տարբեր , այս խորհուրդներուն
 ամենքն մէկ և համադր և առ հասարակ ամեն
 քրիստոնէից և անոնց փրկութեանն պէտք և հար-
 կաւոր կվարդապետէ . միլ չգիտեր որ խորհրդոց եր-
 կուքն պարտք է և փրկութեան հասնելու միջոց , և
 միւսներն հարկաւոր և անոնց պատրաստութեան

կամ երկրորդական շնորհաց միջոց : Այս կտորիս մէջ ալ Անգղիական Եկեղեցւոյն իրենց հետ և Հայոց դէմ չկրնալ բլլալն ցուցնելու համար Հայոց Եկեղեցւոյն ալ խորհրդոց վրայ ունեցած վարդապետութիւնն դնենք հոս : Այլիդէն ՚ի վեր ամեն դարու մէջ սրբազան Հարց այս մասին տուած մանրամասն բացատրութիւններն զանց ընելով, այսօրուան ձեռքերնիս ունեցած երկու հաւատուածոց գիրքերնուս խօսքերն բաւական կսեպենք :

« Խորհուրդք եկեղեցւոյ են ծէսք կամ արարուողութիւնք ինչ յԱստուծոյ սահմանեալք , յորս միջնորդութեամբ զգալի նշանակաց՝ ցուցեալ և տուեալ ընկի արժանապէս ընդունողաց՝ զօրութիւն և շնորհք աստուածային և են եօթն այսոքիկ Ակրտութիւն , Իրոշմ , Ապաշխարութիւն , Հաղորդութիւն , Քահանայութիւն , Ամուսնութիւն և () ծումն հիւանդաց . յորոց չորք առաջինքն ամենայն քրիստոնէի հարկաւոր են յոյժ , իսկ յետին երեք՝ չեն հարկաւոր ամենեցուն , այլ ՚ի կամս իւրաքանչիւրոց թողեալ է առնուլ կամ չառնուլ զայնս » (ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ) : Առջի չորսն երկուքի բաժնելով միշտ Իրոշմն՝ Ակրտութեան , և Հաղորդութիւնն՝ Ապաշխարութեան հետ կկատարուի , ինչպէս կընէ նաև Անգղիական եկեղեցին որով ըսել կրլայ խորհուրդներուն երկուքն միայն հարկաւոր կձանցցուի փրկութեան : Ար կերպով որ կխոստովանի և կբացատրէ Հայոց եկեղեցին , ինչպէս :

« Արկին է մահն հոգւոյ , մի՛ ըստ տեսակին որ եղեւ սկզբնական մահաբեր մեղք , երկրորդ՝ ըստ անհատին որ ընկի ներգործական մահացու մեղք . իսկ առ ՚ի կենդանացուցանել զհոգին ՚ի մեռելութեանցս յայոցանէ սահմանեցան ՚ի Քրիստոսէ կրկին խորհուրդքս Այլաբէն երկու աղգ են խորհրդոց ,

« ոմանք ասին հարկաւորք հարկաւորութեամբ միջ
 « նորդի, զի առանց այսոցիկ երկուց խորհրդոցս՝ ըստ
 « կարգաւորեալ օրինացն Նստուծոյ, ոչ որ կարէ ար-
 « դարանալ. և ոմանք՝ հարկաւորք հարկաւորու-
 « թեամբ պատուիրանի. . . . զի այլ խորհուրդք՝
 « որք են հարկաւորութեամբ պատուիրանի, ոչ են
 « այնպիսի նկատմամբ բոլոր եկեղեցւոյն, այլ նկատ-
 « մամբ իւրաքանչիւր անհատի, զի նկատմամբ բոլոր
 « եկեղեցւոյն՝ են ևս հարկաւորք հարկաւորու-
 « թեամբ միջնորդի. . . : Իսկ արդ՝ առանց առաջին
 « երկուց խորհրդոցս ոչ որ ՚ի մարդկանէ կարէ գտա-
 « նիլ զփրկութիւն և զկեանս յաւիտենից. . .
 « իսկ այլ մնացեալ խորհուրդքն են թաղրեն զընդու-
 « նոլն ՚ի շնորհս և ՚ի սրբութիւն և տան զերկրոր-
 « դական շնորհան (ԼՈՒՍԱՇԱԽԻՂ) » :

Եւ այս վերի բացատրութիւններէն յայտնի
 կտեսնուի որ խորհուրդի մասին Հայոց և Նիգղիա-
 կանաց հասկցողութիւնն տարբեր չէ, աս կտորովս
 ալ Նիգղիական եկեղեցին իրենց հետ Հայոց դէմ
 չի կրնար բլբալ : Խորհուրդ բառն նախ Սսկեբերան և
 Օգոստինոս յիշած են մկրտութեան և հաղորդու-
 թեան համար և եկեղեցւոյ մէջ միայն երկու խոր-
 հուրդ կայ կրսեն. ասոնցմէ ետքն ժամանակ մի Ն-
 կեղեցւոյ դեռ շատ բաներուն խորհուրդ ըսուե-
 ցաւ որ մինչև տասուերկու կամ ալ աւելի կհամար-
 ուէին, բայց վերջապէս աս եօթնին խորհուրդ ըսուիլ
 որոշուեցաւ : Իայց մեր նպատակն հոս ասոնք քննել
 չէ. մեր խնդիրն աս չէ. բանն ան չէ թէ խորհուրդ-
 ներէն երկուքն նախնական ըսուին հինգն երկրոր-
 դական. Սկրտութիւնն և Հաղորդութիւնն Քրիս-
 տոսադիր ըսուին և միւսներն Նւաքեւադիր. բանն
 ան չէ, կրսեմք, թէ երկուքն պէտք խոստովանուին և
 հինգն հարկաւոր. բանն ան է որ Նիգղիական և ու-
 րիշ եպիսկոպոսական եկեղեցիներն ալ առանց նոր

վարդապետութեան, մեկնութեան կամ մարտութեան, Նիզհանդականնախկին Նիկեդեցւոյ հետ անոր հասկցած կերպովն եկեղեցւոյ խորհրդոց եօթն թիւն կ'թուէն մի. երկուքն կամ երեքն մեկտեղ կատարեն կամ զատ զատ, ամենն ալ կ'ձանձնան ու կ'կատարեն մի: Նիկեդեցւոյ այս պաշտամանցն Նիզդիականք խորհուրդ ըսեն, գաղտնիք ըսեն, նուիրագործութիւն ըսեն, եօթն մէկ ձանձնան երարմէ տարբեր ձանձնան, հոգ չէ, բանն հոն չէ, բանն հոս է որ այսօր Հայաստանեայց եկեղեցին ինչ սկզբամբ ձանձցած է ատ հինգ խորհուրդներն և ինչ հիմանց վրայ որ հաւտատած է նէ, նոյն սկզբամբ կ'ձանձնայ և նոյն հիւմանց վրայ կ'հաստատէ նաև Նիզդիական եկեղեցին և ուրիշ եպիսկոպոսական աղբաց եկեղեցիներն, մասնաւոր արարողական կերպերով, և անտարբեր աջօք չեն նայիր անոնց վրայ, զորս Մերիկացիք չեն ձանձնար և նոյն մտքով չեն ընդունիր: Վասն զի Հայոց պէս աս Նիզդիական և այլ եպիսկոպոսական եկեղեցիներն ալ հիմնած են 'Գրոշմն' Գրք. Ը. 17 և ԺԹ. 6, Մաշխարութիւնն՝ Մարթ. ԺԶ. 9, Յովն. Ի. 22 և այլոց, Քահանայութիւնն՝ Գրք. Զ. 6, ԺԳ. 3, Ա. ՏԻԺ. Դ. 14 և Ե. 22, Մուսնութիւնն՝ Եփես. Ե. 32, Ա. Կրնի. Է. 7 և Ա. Թէս. Դ. 3 և Վերջին Օծումն՝ Յով. Ե. 14 և Մարկ. Զ. 13 և այլ դուռններուն և համարներուն վրայ: Ուստի կեղծացընենք թէ Նիզդիական և ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցիներն այս կոտորով ալ Մերիկացի քարոզիչներուն հետ և Հայաստանեայց եկեղեցւոյն դէմ չեն կրնար ըլլալ:

Սենք հոս աս կէտերս ասանկ երկար ու մանրաւ մասնաբար բացատրելովն Նիզդիական եկեղեցին ջատագովելու կամ զայն քարոզելու չենք երած. նպատակնիս ան չէ, ինչպէս վերն ըսինք, եղածն անկեղծութեամբ կստամենք, մեր ըսածներուն կամ

ըսելիքներուն մէջէն ասոր ջատագովութիւն անոր
 պարսաւանք կելլայ ըսելով ճշմարտութիւնն չենք
 ուզեր քօղի տակ ծածկել կամ պատրուակել, ինչպէս
 ոմանք ըրին, և կերպով մի հակառակորդաց իրաւունք
 տալ. դարձեալ կըսեմք մենք Անգղիական եկեղեցին
 քննելու և արդարացնելու չենք ելած. հոս մեր
 նպատակն սա է թէ Անգղիականներն և ուրիշ եպիս-
 կոսոսականներն այս Ամերիկացիներէն չեն, Ամերի-
 կացւոց բոլոր մեզի դէմ մէջ բերածներնին ստու-
 թիւն և պատրուակ է. վասն զի կհարցնենք իրենց
 Անգղիական եկեղեցին այդ եօթն խորհուրդներն
 ի՞նչ մեկնութեամբ, ի՞նչ տարբերութիւններով և
 ի՞նչ աստիճան կրնդունի կոր նէ, իրենք ալ նոյնչափ
 կրնդունին մի. իրենց մեզի դէմ վկայութիւն բե-
 րած Անգղիական եկեղեցւոյ Կրօնից յօդուածներուն
 վերջիշեալ 25 երրորդ յօդուածն, որուն Հայոց հետ
 նոյն ըլլալն ցուցուցինք, իրենց ալ ընդունելի է մի.
 վերջապէս մէջ բերուած Անգղիական եկեղեցւոյ
 Կրօնից 39 յօդուածներնին ամբողջապէս իրենք ալ
 կրնդունին մի, որ յօդուածներն որ հաստատուած
 են Եղիսաբէթ Թագուհւոյն օրն և մինչև ցայսօր
 եկած Թագաւորներն ալ իրենց պաշտօնեաներովն
 մեկտեղ վաւերացուցած և այսօրուան Թագուհին
 ևս յատուկ հրովարտակաւ անոր պաշտպանութեանն
 և հաւատարիմ մնալուն և միմիայն պաշտօնական
 կրօն ճանչցուելուն, և ուրիշ դաւանութեան ըն-
 դունող և զարգացուցիչ չըլլալուն, իր բոլոր մեծ և
 պզտիկ պաշտօնեաներովն մեկտեղ երդում ըրած է.
 յատուկ պատուէր հանած է բոլոր համալսարաննե-
 րու, վարժատուններու և ամեն հասարակաց պաշ-
 տօնատանց մէջ միմիայն կրօնք ճանչցուիլ ու վարդա-
 պետուելու համար, և դէմ դործողներուն ալ
 Հայոց Եկեղեցւոյն տնօրինածներէն ծանր պատիժ-
 ներ ու դատապարտութիւններ տնօրինած:

Լսոնք ատանկ ըլլալով Լմերիկացիք որ ատ բա-
ներուն և ոչ մէկն չընդունին նէ, անոնցմէ հեր-
քուած ու դատապարտուած չէն մի ըլլար իրենց
սկզբունքներն: Լրդ՝ Լնդզիացւոց ազգն և կառա-
վարութիւնն իրենցմէ և իրենց համախոհ ինչպէս
եղած կրնայ ըլլալ, և անոնք ալ իրենց պէս մեզի
դէմ ինչպէս եղած կրնան ըլլալ, թող ուշիմք կշռա-
գասեն: Կրնայինք հոս Լնդզիական եկեղեցւոց
կրօնից այդ յօգուածներն, դաւանութիւննին, Սաչ-
տոցնին և ուրիշ դրութիւններնին մէկիկ մէկիկ
բացատրել և ցուցնել թէ իրենք անոնցմէ չեն և
թէ անոնք ալ իրենց հետ Հայոց դէմ չեն կրնար
ըլլալ. բայց ատիկա հիմա հոս մեզի գիտնալու հար-
կաւորութիւն չկայ. կիսնդրենք իրենք անգղիերէն-
ներն քննելով իրենց և անոնց մէջ եղած ճիշդ տար-
բերութիւններնին մեզի գիտցունեն, որ մենք ալ
մեր հասկնողութեանցն մէջ սխալ ունինք նէ չտկենք:

Երբոր մասին մէջ սխալում կ'ընեն մեզի Լնդ-
զիական և այլ եպիսկոպոսական Եկեղեցեաց Սաչ-
տոցէն առնելով մէջ բերած արձակման ձևերնիս որ
է, «Լնչ Դ իր Թղէրն Ժանրամանաբար պիտի խոստովանի
» չահանային և չահանայն ալ արձախում պիտի արայ սա Խրդով.
» Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, որ աւանդեաց եկե-
» ղեցւոյ իւրոյ կարողութիւն արձակելոյ զամենայն
» մեղաւորս որ ապաշխարիցեն և հաւատայցեն ի
» նա Ճշմարտութեամբ, թողութիւն չնորհեսցէ
» յանցանաց քոց ըստ մեծի ոգորմութեան իւրում.
» և ես՝ նորին իշխանութեամբ որ տուեալ է ինձ՝
» արձակեմ զքեզ յամենայն մեղաց քոց, յանուն
Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ: Լմեն »:

Եւ կտորիս համար նախ ըսած են. «Եսիկայ
» սխալ մըն է, ըստ որում ոչ Լնդզիական ու ոչ ալ
» ուրիշ որեւիցէ եպիսկոպոսական ազգի աղօթա-
» գրքի մէջ ասանկ կանոն մը կրնայ գտնուիլ » . և

ապա աս առջի ըսածնին մոռնալով անմիջապէս ետքն
կեղեն կրտսն ասոր հակառակն թէ, «Այս արձակ
» ման ձեւ թէեւ Անգղիական աղօթագրքին մէջ
» կգտնուի, բայց միայն հիւանդներու այցելու-
» թեան պաշտօնին մէջ կգործածեն», որ մեր ու-
ղած պատասխանն է, ո՞վ ցնորիցս . . . : Բայց մենք
կբաւականանա՞նք. թող այնչափ բլայ, իրենք ալ
հիւանդներուն այցելութեան պաշտօնին մէջ թող
բլայ՝ կգործածե՞ն մի. այսչափ միայն թող բլայ՝ կըն-
դունին մի, պատասխանած են թէ «չէ» : Իրենց
ալ լսի աղօթագրքներնուն մէջ թող բլայ՝ կգտնուի՞
մի, յայտնի է թէ, ոչ : Ապա Անգղիական և ուրիշ
եպիսկոպոսական եկեղեցիներուն հետ մէկ չեն կըր-
նար եղած բլալ : Այսօր միայն այս կտորն թող
բլայ Հայոց Եկեղեցւոյն արձակման ձեւն հետ
մէկ և միեւնոյն բլալով՝ որ եկեղեցւոյ մէկ մեծ խոր-
հուրդն է, կրնանք ըսել դարձեալ թէ, Անգղիացիք՝
Ամերիկացիներէն այնչափ հեռու են՝ որչափ Հայերն :

Արեւն թէ՛ Անգղիական եկեղեցւոյ անդամնե-
րուն շատերն չեն ընդունիր ատիկայ : Աստի իրենց
պէս անոնք ալ Անգղիական եկեղեցիէն չեն, որով
հետեւ կհարցունենք, կրնո՞յ մի բլալ որ այս ինչ եկե-
ղեցւոյ մի անդամ մի՞ նոյն եկեղեցւոյ ընդունած-
ներն չընդունի ու միանգամայն անդամ մնայ անոր .
կամ մէկն որ այսինչ եկեղեցւոյ անդամութիւնն
կպահէ և անկէ չուզեր զատուիլ ան եկեղեցւոյն
ընդունածներն՝ իր ալ ընդունածներն չե՞ն մի հա-
մարուիր : Արեւն թէ Անգղիական եկեղեցւոյ ան-
գամոց շատերն չեն գիտեր անգամ աղօթագրքնուն
մէջ ատանկ բան մի գտնուիլն. բայց մենք կհարցու-
նենք, ատ չգիտցողներն Անգղիական եկեղեցւոյ
անդամ չե՞ն մի համարուիր. թէեւ չգիտնան՝ Անգ-
ղիական եկեղեցւոյ անդամ գտնուելովն անոնք ալ
ընդունած չե՞ն մի համարուիր. իրենք ալ իրենց մի-

ամիտ հետևողներնուն մէջ, իրենց ինչու հաւատալ, ինչ սկզբունք և ինչ դաւանութիւն ունենալնին չգիտցող պարզամիտներ չունին մի, միթէ իրենցմէ չեն մի անոնք :

Մեղդիական եկեղեցւոյ այդպիսի արձակման ձև մի կամ ասոր պէս Մեղհանուր եկեղեցւոյ համեմատ ուրիշ դեռ շատ կերպեր ունենալ կամ չունենալ և ընդհանրապէս անոնցմէ ընդունուիլ կամ չընդունուիլն ատանկներէ չենք կրնար ստուգել, ես իրենց մէկն ցուցնեմ հարցներու որ շատ ճշմարտախօս մէկն ըլլալն իրենք ալ գիտեն, անոր կրնան հարցունել. Բերայի Մեղդիացւոյ համար նոր սահմանուած գերեզմանատունն նուիրագործելու եկող Սալթայի արքեպիսկոպոսն է այս, որ կարծեմ դեռ հոս ըլլալու է, անոր կրնան հարցունել. որն որ եթէ իրենց պէս ըսէ մենք ալ կհամազուլնիք, ապա թէ ոչ ըսածնին սուտ է : Այս առթիւ կհարցունենք, իրենք ալ այս տեսակ նուիրագործութիւններ ունին մի, կրնա՞նք մի, կամ ատ նուիրագործութեան պաշտամանցն իրենք ալ իբրեւ եկեղեցականներ հաղորդատնուեցան մի. եթէ չէ. ապա կեղծակացներն թէ, Ամերիկացի քարոզիչներն Մեղդիական եկեղեցիէն չեն և չեն կրնար ըլլալ եղեր :

Չորրորդ և վերջին հասերիւնն մէջ սխալում կդնեն մեզի. « Ամերիկացի Երէցական կամ Ժողովական ըսուած » հերձուածող աղանդաւորներն մերժուած են ինչ-որ պէս մենէ նոյն և Մեղդիական և այլ եկեղեցիներէն » , խօսքերնիս : Այս կտորն ջրելու համար երկու պատմութիւն մէջ կբերեն և զօրաւոր ապացոյց կկոչեն. տեսնենք թէ ինչ է եղեր զօրութիւննին և ատ զօրութիւննուն ուժն սորվինք : Մեղդիոյ մէջ ընկերութիւն մի կայ եղեր իրենց ստութեանցն խաբուած անդամներէ բաղկացեալ Տաճիկներն և Հրեաներն դարձի բերելու և վերի պատմած կերպովնիս հե-

Թանտուութենէ քիչ տարբեր ամենողորմելի վիճակի մէջ գտնուող Հայոց ազգ մի լուսաւորելու մասին իրենց օգնելու համար հաստատուած . բայց մենք Մեղիոյ մէջ Նիքիական կամ Օրորական չկայ չըսենք : Եւ ընկերութեան եպիսկոպոսականներէն ալ օգնող կայ եղեր . վերոյիշեալ պատմութիւնն մօիկ ընելէ ետեւ ո՞վ չօգնէր որ քրիստոնեայ անունն կրէ . բայց և այնպէս , այս ինչ դաւանութենէ կամ ազգէ եզոյ մի ուրիշ դաւանութենէ եզոյ ընկերութեան մի կամ ազգի մի օգնելով նոյն դաւանութենէն մի եղած կըլլայ . ասով եպիսկոպոսականներն Վերիկալցիներէն եղած կրնան մի ըլլալ , նոյն խոյն հոս ալ ասոր օրինակներն չեն մի անտուած :

Ներկորդ պատմութիւննին է Պապէն չեզոյ աւրեմտեան ազգերն ինքզինքնին առհասարակ Մեթաբանական կոչեն եղեր : Մեթաբանական բառն ինչպէս ըսինք Վերիկալցոց հնարած մէկ պատրուակ կամ գիմակն է , որ կուղեն իրենց խաբէութեանցն ու ստութեանցն ծածկոյթ մի ընել . զի թէ որ այդ բառն պարզապէս Մետաբանն ճանցող ըսել է՝ մենք ալ Մեթաբանական ենք , մենք ալ ան կճանչնանք , զի այս մտքով ատ բառն միայն իրենց սեփականելով մեզի թալմաբան կամ Օրորական կամ Պրահմական չեն կրնար ըսել : Իսկ եթէ Մետաբանէ զատ բան չճանցող , կամ Մետաբանն իրենց առանձնական հասկըցողութեանն նիւթ ըրած , նախնի և Րնդհանրական եկեղեցւոյ հասկցողութեան չհետեւելով ամեն բան վեր ՚ի վայր տապալող , և ամեն հաւատալիք շարժման ու փոփոխութեան մէջ ճանցող իրենց պէս բազմաթիւ ճիւղերու բաժնուած մոլորեալ աղան դաւորներ կիմանան , Մեղիական և այլ ազգաց եպիսկոպոսական եկեղեցիներն ալ ատ մտքով Մեթաբանական չեն , չեն կրնար ըլլալ և չեն ընդունիր . դրժուարութիւն չկայ մայրաքաղաքս գտնուող Մեղիա-

կաններէ աս ալ կրնայ ստուգուիլ : Այսպէս Աւետի-
րանիան ըստւած ազգերէ ժողովուած , անցած տարի
Վրոսիոյ Պէռլին քաղաքն ժողով մի եղեր է . աշ-
խարհիս ամեն կողմն գտնուած ամեն ազգերէ և եր-
կիրներէ նուիրակներ ժողովուեր են և անոնց ամենն
ալ իրարու շատ համամիտ են եղեր , ասոր համար
յիշեալ նուիրակներուն ներկայացուցած ազգերն ու
երկիրներն ալ ամբողջապէս Վմերիկացի քարոզիչնե-
րէն և Վմերիկացի քարոզիչներն անոնցմէ կտեպուին
եղեր , ինչ ծաղրական և անճոռնի հետեւութիւն
.

Այս ժողովն երկու կերպ եղած կրնայ ըլլալ .
մէյ մի կրնայ ըլլալ որ Վմերիկացի քարոզիչներուն
համախոհ բաժանմունքներնուն ժողովն եղած ըլլայ
և անոնց հետ գտնուին նաեւ Վնգղիականներ և ու-
րիշ եպիսկոպոսականներ , եթէ ըստծնին ճշմարիտ
է . մէյ մ'ալ կրնայ ըլլալ որ Վնգղիականաց և ու-
րիշ եպիսկոպոսականաց՝ այսինքն ասոնց ընթացքն
չհաւնող ու մերժողներու ժողով եղած ըլլայ ու Վ-
մերիկացի քարոզիչներուն սկզբունքէն եղողներէ ալ
մարդ գտնուի կամ հրաւիրուած ըլլայ անոր : Թէ և
այս երկու կերպիս մէջ տարբերութիւններ կան , բայց
մենք ենթադրենք թէ Վմերիկացի քարոզիչներուն
համախոհներուն ժողովն եղած ըլլայ :

Իրենց յատուկ նուիրակներովն ատ ժողովին ներ-
կայացած ու մասնակից ըլլալնին յիշատակուած շատ
մի ազգերէն Վնգղիոյ , Վաղղիոյ և ուրիշ գրեթէ
ամեն ազգերու մէջ Վմերիկացւոյ սկզբանցն առ հա-
սարակ հերքեալ ու դատապարտեալ և միայն հետե-
ւող քանի մի հոգի գտնուած ըլլալն խիստ ազէկ
կրնանք թուել ալ նէ , առաւել սրարդ և ամենուն
յայտնի և հասկնալի կերպովն մեր գիտցած ազգե-
րուն անուններէն միայն չափենք : Շարած ազգեր-
նուն կարգին մէջ կտեսնուին նաեւ Տաճկաստան և

Յունաստան . որով ըսել կըլլայ որ իրենց համար նշանակած մեծ թիւերնին շատ սրիսալ է , վասն զի այս ըմբռնմամբ թիւերնին իննսուն միլիոն շատ պիտի անցնէր . . . ծաղրելի խորհուրդ : Սիայն Ամբրիկացի քարոզիչէ մի զատ աս երկու աերու թիւններն և ազգերն ներկայացնող ատ ժողովին մէջ ալ ով գանուած կրնայ ըլլալ : Տաճկաստանի և Յունաստանի մէջ քանի՞ հոգի ունին . անոնց ալ արժէքն ցուցուցինք : Ուստի ահա ամեն մարդ Տաճկաստան և Յունաստան ներկայացնող նուիրակներէն ուրիշ նուիրակներուն ալ ներկայացուցած ազգերն ու երկիրներն կրնայ դիւրաւ չափել ու հասկնալ . . . : Սենք իրենց համար Տաճկաստանի և Յունաստանի մէջ ունեցած ընդունելութիւննուն չափ՝ Անգղիոյ և ուրիշ եպիսկոպոսական արեւմտեան մեծամեծ ազգաց մէջ ալ ընդունելութիւն չունին չըսինք , այլ թէ որչափ որ մենէ նոյնչափ և անոնցմէ մերժուած ու հերքուած են , զոր դարձեալ կըսենք , կսնդենք ու կհաստատենք :

Արսեն թէ այդ նուիրակներուն թիւն քանի մի հազարի կհասնի եզեր (թէ որ սուտ չէ) , բայց քանի մի միլիոնի ալ հասնի գեռ շատ միջոց կայ իննսուն միլիոնի սոփան լեցնելու , զի անտարակոյս ենք որ ան նուիրակներուն խիստ շատն ինքզինքնին միայն ներկայացուցած ըլլան : Արսեն թէ ատ ժողովին մէջ եպիսկոպոսական ալ կայ եզեր Անգղիոյ և ուրիշ ազգաց սեփական եկեղեցիներէն , կըսենք որ յիշեալ եկեղեցիներէն պաշտօնական կերպով Ամբրիկացի քարոզչաց սկզբանցն միաբանելու համար զըրկուած անձինք չեն կրնար ըլլալ , ուստի գանուող առանձնականներն ալ իրենց մտքովն Աւստրալական կրնան մի համարուիլ , քանի որ յիշեալ եկեղեցիներուն անգամութիւնն պահած ըլլան : Իթէ յիշեալ եկեղեցիներուն ընթացքն չհաւնող և հետե-

ւապէս անոնց անդամութենէն զատուած անձինք
էին, ի՞նչպէս կրնան դարձեալ եպիսկոպոսական կոչ-
ուիլ և նոյն եկեղեցիներուն երեսփոխաններն հա-
մարուիլ . . . : Բայց որ և իցէ, ըսենք թէ իրենց
ըսածին պէս ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցիներու
կողմէ ալ նուիրականեր և Նիգղիական եկեղեցւոյ
կողմէն ալ Վեանթէրպրերի կամ () գաֆըրտի | օրտ-
| Էպիսկոպոսն (Նքբեպիսկոպոս) գտնուած ըլլայ մաս-
նաւոր պարագայի կամ գործի մի խորհուրդին ու
որոշմանն համար : Ասկից կհետեւի մի որ անոնց
ամենն ալ ասոնցմէ կամ ասոնք անոնցմէ եղած ըլ-
լան : Ասանկ կսորի մէջ միաբանութիւնն սկզբանց
ու դաւանութեան վրայ պէտք է ըլլայ և մեր խօսքն
ալ անոնց վրայ է, մեր ցուցուցած տարբերութիւնն
ալ սկզբանց տարբերութիւն է . քանի որ ամեն մարդ
իր եղած տեղն ֆայ, չէ թէ մէկ երկու, հազարաւոր
ժողով ալ ըլլան սկզբամբք նոյն կրնան մի համար-
ուիլ : Այս ամեն ճիւղերուն մէջ հաստատուած հա-
ւատոյ և ծիսական դաշնադրութիւննին ո՞րն է,
որոշած պայմաններնին ի՞նչ է . քանի որ ասանկ պայ-
ման կամ դաշնադրութիւն մի չեն կրնար ցուցնել
և քանի որ մենէ ունեցած հեռաւորութիւններնէն
շատ եւեւ իրենց բաժանմունքներնուն մէջ իրարմէ
դանազան տարբերութիւններ ու հեռաւորութիւն-
ներ ունին, ելլալ մեզի դէմ ինքզինքնին մեծ ցուց-
ներու համար մէկ և միաբան հրատարակելնին պիտի
լին չըլլայ նէ ալ ի՞նչ կրնայ ըլլալ . . . : Հատ ան-
գամ շատ Հայական, Յունական, Պապական և այլ
եկեղեցականներ ու աշխարհականներ մէկ տեղ
եկած են ու շատ բանի վրայ խօսած, խորհած ու
վիճած, ու շատ անգամ ալ այս կամ այն բանին վրայ
միաբանած, բայց դարձեալ ամեն մէկերնին եղած
տեղերնին մնացած . ի՞նչ կըլլայ եղեր ասկէ . . . :
Ահա ասով ալ չկրցան ապացուցանել Ամերիկացի

քարոզչաց և անոնց սկզբանցն Անգղիական և այլ եպիսկոպոսական եկեղեցիներէն մերժուած չըլլալն . պէտք է կրսենք միմիայն սկզբունքներուն նոյնութիւնն ցուցնեն , եթէ ունին , և անով միայն ապագայանեն ինչպէս Ռիլի միաբանութիւննին որ մի անգամայն ու միապէս մենէ տարբեր ըլլան և իրենց մէջն միաբան , ապա թէ ոչ սուտ են և ստախոս :

Ահաւասիկ ասոնք են եղեր Ամերիկացոց՝ Անգղիական և ուրիշ արեւմտեան ազգաց եկեղեցիներէն մերժուած չըլլալուն դէմ ամենէն զօր-որ ապացոյցներն . ով զօրութիւննուն . . . : Այժմ՝ ալ ելեր կհարցունեն թէ “ Ասոնցմէ աւելի զօրաւոր ալ ի՞նչ ապա- ” ցոյց կրնայ ըլլալ ” . կրսենք թէ , թէ և ամենամեծը՝ բայց երանի թէ գոնէ այսչափն իրաւ ըլլար , և ուրախ ենք որ ասոնցմէ աւելիներն և ասոնցմէ զօրաւորներն չունին եղեր :

Վերէն ՚ի վար մինչև հոս քաջն ՚ի քաջն , սուտ ու մութ և իրարու հակառակ խօսքերով ու փախուստներով հաստատել կամ պատրուակել ուղեղնէն ետեւ թէ Պապէն զստ եզող բոլոր արեւմտեան ազգերն մէկ և միաբան են իրենց սկզբունքներուն և Հայերէն ունեցած տարբերութիւննուն և հակառակութիւննուն մէջ և ամենեւին իրարմէ տարբերութիւն և իրարու հակառակութիւն չունին , իրար չընդունիլ չունին , և թէ Ամերիկացիներն և իրենց սկզբունքներն և ոչ ազգէ մի և եկեղեցիէ մի մերժուած են . զանոնք մոռնալով՝ հոս կըլլան ան ամեն բաժններնուն հակառակն կխոստովանին թէ , “ Հայոց , Յունաց և ” Պապականաց իրարմէ ունեցած հեռաւորութիւն ” նուն չափ իրենք ալ իրենց մէջ հեռաւորութիւն ” ունին Անգղիական և այլ ազգաց եպիսկոպոսական ” եկեղեցիներուն հետ , առաջիններուն իրարմէ ու ” նեցած մերժմանն չափ իրենք ալ մերժուած են ” Անգղիոյ , Շուէտի , Տանիմարգայի և այլ ազգաց

« Եպիսկոպոսական Եկեղեցիներէն » : Ուրեմն Մերիկացիք շատ մօտ են եղեր անոնց . . . զարմանալի հակասութիւն . . . : Բայց մենք այսչափին ալ չբաւականանալով, կրսենք թէ Մերիկացւոց և Անգղիականաց մէջ եղած տարբերութիւնն՝ Հայոց, Յունաց ու Պապականաց մէջ եղած տարբերութիւններէն խիստ մեծ ու շատ է : Ասոր ինչ կրսեն :

Սխրապէս յուսահատած ինչ բախնին չգիտնալով, այսչափ յայտնի կերպով խօսած ինչպէս Ռիչմոնդ Բալիւլ չուզելով անոր վրայ յամառած իբրեւ վերջին ասպատանարան՝ կէտ մի կգանեն, իրենց բոտ ամենայնի միութեանն, անտարբերութեանն և մեղի դէմ դաշնակցութեանն հաստատութիւն ըլլալու համար թէ, « Մենքն ալ Աստուածաշունչը կրն գունին կրօնքի մէջ, միմիայն կանոն հաւատոյ և գործոց » : Ինչ կյուզնին թէ որ շատուր երևնալու փափաք ունին աշխարհի առջև, ես իրենց ուրիշ կետեր կրնամ ցուցնել : Աստուածաշունչն թէ և կրն գունին ընդհանրապէս բայց հասկնալու մասին Մերիկացւոց խորհրդակից չընդունելովն և ամեն մարդ բոտ քիմն կամակարելովն գուցէ նորէն տարբերին . միմիայն Քրիստոսի մարդեղութիւնն որ պայման դնելու ըլլան՝ թիւերնին մինչև քանի մի հարիւր միլիոններ կրնան բարձրացնել, իսկ եթէ միայն Աստուծոյ գոյութիւնն դնելու ըլլան՝ ալ չափէն աւելի կբազմանան . ինչ սղայական ենթադրութիւն, ինչ ծիծաղաշարժ ձեռնարկութիւն . . . :

Բայց թող ոյնալեւս ըլլայ : Հոս իրենց ցուցնել ու սորվեցնելու որ ըլլամ թէ Հայոց Եկեղեցին ալ այդ կէտն ատանկ կճանչնայ ի սկզբանէ մինչև յայսօր և առկէ մինչև աշխարհիս վերջն ալ անանկ պիտի ճանչնայ, ալ Հայոց Եկեղեցւոյն օջիռն կզգեն Բանբնին կերպէն մի . Հայոց Եկեղեցւոյն մէջ, ալ շարեայ պարտաւոր ըլլալէ կբարբիւն մի . ալ սոսիս խօսիլն ու մտախիտ խոս

բեէն ինողոն մի . վերջապէս , ալ իհասկան մի , կըսեմ , որ Հայոց Լիկեղեցին իրենց պետերո- կարգութիւն չունի և իրենց չի իշխար հեպեիլ և այլն : Բուն մեր խնդիրն գալով , առ կէտին վրայ ալ որ Հայոց Լիկեղեցւոյն Լիկեղեցական և ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցեաց հետ համաձայնութիւնն ցուցնելու ըլլամ , առ- քա զրո- լեամբ ապ իլիկեղեցիներն իրենց հեպ Հայոց զեմ լինելին առ- քա ըլլան իճանչնա մի . հապարա- որ անգամ իրիւնձ ինսուն միլի- ոնի մեծ առ- քա իրին իբրեւ ԻՆՍՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆ ՄԱՍԵՐԵ ԲԱՆԷ ԿԱՅԵԱԼ ՍԱՏԱՆԱՅԱԿԱՆ ՄԵԾ ՍՏՈՒԹԻՒՆ ՄԻ Կոստանդնուպոլիս և իշխողոն մի : Լհաւասիկ Հայոց եկեղեցւոյն առ կէտին վրայ ալ ունեցած վարդապետութիւնն որ ի սկզբանէ մինչև ցայսօր գտնուած հին և նոր հազար ու մէկ ապացուցութիւններէն միայն սա հետեւեալ մէկ երկուքն բաւական կսեպենք :

“ Լիլ մեք սիրողք Վրիստոսի՝ յարդարեսցուք
 զանձինս մեր արթունս և պատրաստս լինել , և յա-
 ժարամիտ սիրով ունկնդիր լիցուք Լիւսիւսիան Հիւ-
 մանցս (Լմենայն Կորոյ՝ որով և Հնոյ Կտակարանաց
 Լստուածային Գրոց) : Օհեա երթիցուք Կենդանի
 և Կենդանարար բարբառոյ Սոյս (Լստուածաշունչ
 Գրոց) , զի Սոյս (Ս. Գիրք) են մեզ առաջնորդք Կենաց
 և յոյս փրկութեան : Սոյս (Ս. Գիրք) են մեզ զոռն երի-
 նաոր և ճանապարհ արշայրութեան , որ անճար շաղփ հա-
 սուցանեն առ Վրիստոս զհնազանդեալսն Պապութեա-
 նայն Լսպոծոյ Լիլ վստահանալով ի
 խոտամուկս Իսկապէս Բարեոյն , զոր ասացն և վրա-
 տահ արար թէ , որ խնդրէ ասէ՝ առնու , և որ
 հայցէ՝ գտանէ , և որ բաղիւէ՝ բացցի նմա . և
 դարձեալ թէ չնկեցէ՝ Ղրիս . նմին իրի և ես . . .
 պարապեցի չնկել Ղրիս . . . : Լիլ արդեւ աղօթիւք
 զսոյն խնդրէի , ամենայն մանկանց Լիկեղեցւոյ յայս-
 պիս Գործս պարապել և ի սոյն զեգեղել , և ինչեանց վա-
 յելլոնութեան և պսակ պարծանաց զսոյն համարել . . . ” :

“ ԼՐԴ՝ առ նոսա գրեւիլ ասէր, Երկոտասան աղ-
 ” գացդ որ ՚ի սփիւռսդ էք՝ ողջոյն : Ողջոյնս այս այն
 ” է, զոր Տէրն մեր ետ իւրոց աշակերտացն և ասէ,
 ” յոր տուն մտանիցէք՝ ասասցիք ողջոյն տանս այս
 ” միկ (քարոզեալիք զ՛Լեւտարանն,) եթէ իցէ անդ
 ” որդի ողջունի (հաւատացող աւետեացն) եկեսցէ
 ” ողջոյնն ձեր ՚ի վերայ նորա, ապա թէ ոչ՝ ողջոյնն
 ” ձեր ՚ի ձեզ դարձցի : ԼՐԴ՝ վասն այսորիկ ուր հա-
 ” սանէին նոքա (Սուրբ Մարքեալքն) անշարժ տային
 ” նոցա զՈղջոյնն՝ զերկնաւոր խաղաղութիւնն պար-
 ” գեւելով արժանաւորացն (զբանաւոր կամ զձայ-
 ” նաւոր աւանդութենէ աւետեացն ասէ :) Իսկ
 ” բացակացացն և տարակացեւոցն ՚ի Ղիբ՝ գրէին զՈղ-
 ” ջոյնն և առաքէին, և ոչինչ սակաւ նպաստ լինէր նոցա
 ” Ղիբ ողջունին՝ քան զՄարտիկ լեզուին (զի ոչ եթէ
 ” այլ կամ պակաս ինչ ՚ի գիրս գրէին կամ այլ կամ
 ” աւելի ինչ լեզուաւ ճառէին, այլ զնոյն որ ինչ
 ” ՚ի գիրս՝ և լեզուաւ, և որ ինչ ՚ի լեզու՝ և գրովք
 ” քարոզէին :)

“ Օ, ի զոր օրինակ՝ բան ՚ի մտաց յառաջ եկեալ՝
 ” կապի ՚ի լեզուի և փոփոխակի միջնորդաւ օգոյն
 ” առ լսողն, նմանապէս և Ռան միացեալ ՚ի Ղիբ՝
 ” ներգործութեամբ աչաց զնոյն վճարէ : Եւ զայս
 ” գիտելով Մարքեւոցն Սրբոց՝ անխորաքար երբեմն
 ” Ի իշխան տային զՈղջոյնն և երբեմն Ղիբ : Օսոյն
 ” զայս Ողջոյն Մարտիկային՝ և աստուածընկալն Պօղոս
 ” ծանուցեալ, և զօգուտն որ ՚ի նմա ճաշակեալ,
 ” նմին իրի՝ յամենայն թոյնիս իւր ՚ի սկզբանն և
 ” ՚ի կատարածին Ղիբ, հաստատել նովաւ զանձինս
 ” աշակերտեւոցն : Վասն զի տիրապէս ՚ի վերայ հաս-
 ” եալ էր շնորհին, եթէ ոչ սոսկ Չայն (Չայնաւոր
 ” Լ՛ւանդութիւնն) է, այլ նոյն ինքն Ռանն Մարտի-
 ” (Ղիբաւոր Լ՛ւանդութիւնն) երկնաւոր խաղաղութիւնն
 ” միացեալ ՚ի մարմնի՝ որպէս Ռան ՚ի Ղիբ, և այնպէս ՚ի

“ Եւ երբս մտեալ ՚ի վարս մարդկան՝ զհակառակ խա-
 “ զազուլթեանն լուծանի և զխուսութիւնն սատա-
 “ նայական ամենեւին արտաքս վարէր ” :

“ Եւ Լուգ՝ և մեք զանձինս մեր արժանիս արաս-
 “ ցուք այսպիսի ողջոնի , և արժանի առնեմք՝ եթէ
 “ բարեգործութեամբ զՔրիստոս ՚ի մեզ ընդունի-
 “ ցիմք , ոչ միջնորդուիք առաքելութեն (ձայնաւոր Լ-
 “ ւանդութեամբ Լուսաբելոյ) այլ անձնիչխանական
 “ մերով յօժարութեամբս (ընթերցուածովք Սուրբ
 “ Ղրոց ,) զի տուն նորա եմք , եթէ զգայութեամբս
 “ (ընթերցուածով Սուրբ Ղրոց) աւել ածիցեմք և
 “ զարդարիցեմք զմեզ՝ և զամենայն ներհակ սրտե-
 “ բազմ Լսարանային Ողջոնին (զհակառակս Սուրբ
 “ Ղրոց) իբրու զաղբ անպիտան ՚ի բաց ընկենու-
 “ ցումք , ոչ միայն Բանն ՚ի ներքս ՚ի մեզ մտանիցէ
 “ և լուծանիցէ զհակառակն՝ որպէս առ Սարիամն ,
 “ այլ և զՀայրն ընդ ինքեան ՚ի ներքս ածիցէ : Որ
 “ սիրէ զիս ասէ՝ զԲանն իմ պահեսցէ , և Հայր իմ
 “ սիրեսցէ զնա , և առ նա եկեսցուք՝ և օթեանս
 “ առ նմա արասցուք : Իսկ որ սիրէ ճամարտապէս
 “ զՅիսուս զիսկապէս խաղաղութիւնն , ոչ ինչ յայն-
 “ ցանէ գործէ՝ զորս ասէ Բանն Ղալարփութան (այս-
 “ ինքն , որ ինչ հակառակ է Ս . Ղրոց :) Եւ
 “ զի Բանն Լստուծոյ է՝ որ դատապարտէ ” :

“ Իսկ մեք ամենեւին հրաժարեցաք յընթերց-
 “ մանէ Լսարանային Ղրոց՝ ուր մեր ամենայն կեանքս
 “ պարտ էր յայն ծախել . և կերակուր և ըմպելի և
 “ քաղցրութիւն զայն վարկանել , և համարձակու-
 “ թեամբ ասել Լստուծոյ ընդ Վաւթայ , քաղցր են
 “ ՚ի բիմս իմ Բանն քո՝ քան զմեզս բերանոյ իմոյ : Եւ
 “ և մեր ճառք և արթնութիւն և հանգիստ և աչ-
 “ խառութիւն և երգք հոգեւորք ընթերցուած Ղրոց
 “ արժան էր լինել . իսկ մեք անձամբ զսպառնալիսն
 “ Լստուծոյ ձգեմք ՚ի մեզ՝ զորս և սպառնայր Իսրա-

Դէլի . Տայ ձեղ , ասէ , ոչ սով հացի , և ոչ ծա-
 րաւ Զոյ , այլ սով լսելոյ զհանն Տեառն , և մեք սյս-
 պիտի ծարաւով պարեալ՝ ոչ թէ առ ՚ի չգոյէ Բա-
 նին , այլ ՚ի կամակոր մտաց , և զսոյն զայս ոչ միայն
 տուգանս ոչ վարկանիւմք , այլ և զայլս բամբասեմք՝
 որք ընթեռնուեն (զ) Բարբ (Վիրս) և յայսպիսի գոր-
 ծառնու թիւնս պարապեն . . . : Եւրդ՝ լսեն ըզ-
 արիտունն այսպիսի աշխատութեանց . և չամաչեն
 և չակնածեն բամբասել , և զայն ոչ գիտես՝ զի
 զ () Բանն բամբասես և զ () Բանն դատես . զի Պօղոս
 աշխատութիւն կոչէ և դու դատարկաբանութիւն :
 Սորին վասն յայսպիսի թշուառութիւնս դարձաք ,
 և ամենայն կեանք մեր և կարգք և օրէնք և դա-
 շինք եղծեալ ապականեցան՝ և խանգարեալ տա-
 պալեցան : Օի Վրոյ ոչ անսամք և զառ ՚ի նոցանէ
 (՚ի Ս . Վրոյ) շահն ոչ ամբարեմք . այլ յանկարգու-
 թիւնս հասար կրօնաւորքս և զդաշինս՝ զոր ընդ-
 Եստուծոյ եղաք , դարձեալ վերստին մեզէն լու-
 ծաք , և զանդաղ կեանս մեր կորուսաք , և զազո-
 թըս մեր և զմաղթանս պաղատանաց պղտորեցաք ,
 և զսրբութիւնս մեր աղտեղացուցաք և զոսկեղէն
 առաքինութիւնս մեր ժանտացուցաք , և ամենայն
 նիւ սանձակոտորք եղաք իբրեւ զծիս ամեհիս և
 զջորիս անկուշտս . . . : Եւ այսորիկ ա-
 զադաւ վաստակելն ՚ի Պապոսիւրանս (Եստուծոյ) (՚ի Սուրբ
 Վիրս)՝ ոչ ՚ի հարկէ և ոչ առականէ և ոչ նեղ-
 սրբութեամբ , այլ յօժարութեամբ և սիրով . ալ
 սորիկ են կերպարանք տիրապէս հաւատոց : Իսկ
 անհաւատութիւնն է՝ չհաւատալ և ոչ մի ինչ Պա-
 փոսիւրանայն (Եստուծոյ) և ոչ կատարել . . . : Եւ
 զայս անհաւատութիւնն ոչ եթէ զայնր հաւատոց
 ասեմ , որոյ խոստովանութիւնն ՚ի սուրբ Երրորդու-
 թիւնն է , այլ զայն ասեմ՝ որ զանուն քրիստոնէի
 զգեցեալ ունի և զգործսն անհաւատի կատարէ

“ . . . : Վասն զի որ Աստուծային Վրոյ ոչ հաւա-
 “ տայ՝ որք ՚ի գէմն ամեն զիւրաքանչիւր գործոյն
 “ հասուցմունս և զայլս այսպիսիս զորս
 “ և սպառնան սաստիւ մեղուցեւոյն Աստուծային Վրոյ
 “ և նա ոչ զարհուրի և ոչ դողայ, ստուգապէս ան-
 “ հաւատա է ” :

“ Եւ (Պօղոս), ասէ (Պետրոս)՝ ըստ շնորհելոյ
 “ իմաստութեանն նմա յԱստուծոյ՝ լի բովանդակ
 “ Վրեաց ձեզ զաթնայնն զոր (որով և զբովանդակ Սուրբ
 “ Վիրս) եթէ մասւորութեամբ ընթեռնուք՝ ՉԿԱՐՕ-
 “ ՏԱՆԱՅԻ ՅԱՅԼՄԻ ՈՒՍԱՆԵԼ : Յայնպիսեացն
 “ (հերձուածողաց) և Յովհաննէս ևս առաւել զգու-
 “ շացուցանէ՝ ասելով որ գայցէ առձեզ՝ և ՂԱՐԴԱ-
 “ պետութիւնս զայս ոչ ունիցի (այսինքն, որոյ վարդա-
 “ պետութիւն չիցէ համեմատ Սուրբ Վրոյ,) մի
 “ ընդ ունիցիք զնա ՚ի տուն, և ողջոյն մի տայք նմա
 “ և որ տայցէ ասէ՝ նմա ողջոյն, կցորդ լիցի չարեաց
 “ գործոց նորա : Վասն զի ուղիղ հաւատք
 “ և Վրոյ Սրբոյ վարդապետութիւնք՝ են աստեացս
 “ հաստատութիւնք, իսկ որք երկբային ՚ի հաւատս,
 “ և ՂՎԻՐԱ Սորբս կամակորին, արդարեւ անկանին
 “ ընդ կամաւոր օձին յաստեացս հաստատութենէ :
 “ Եւ անապէս և երանելիս Պետրոս ըզ-
 “ մարտատունկս՝ զոր անկեաց ՚ի տան Տեառն, զերկ-
 “ նաւոր մշակութեան զարուեստս ՚ի վար արկեալ՝
 “ թղլոյս Վրչլ-Լեամբ իբրեւ Բրչլ- զամենայն զմեասա-
 “ կարս անկոյն՝ զհերձուածողական կարծիսն՝ և
 “ զայլ ամենայն փուշս չարութեան ակտիցն բրեալ
 “ արմատաքի խլեաց : Եւ և մեք
 “ ստորերկրեայքս փառաւորեսցուք զՎրիստոս, զի
 “ և մեք յաւետ վայելեմք ՚ի շնորհս նորա, և Վիպո-
 “ լեամբն նորա (Վրովք Սրբովք) անձաւոյն հազորդք
 “ եղեաք՝ և յարքայութիւն նորա կոչեցաք ” :

“ Եւ փառաւորեսցուք զնա մի միայն բանիւք՝

“այլ և գործովք, և մի գործովք միայն՝ այլ և ու
 “զիզ հաւատովք, և մի հաւատովք միայն՝ այլ և
 “յուսով և սիրով և խոնարհութեամբ և հեղու
 “թեամբ: Եւ զեւրոպայոս մեծայնիւ իստասոր առնիւ
 “յեմէս զնա՝ աւելի ոչ արդեօք: Եւ ինչ ընկերոսաց Վրաց մի
 “դէմէս և զաւո ի նոյնն (ի Սուրբ Վրաց) զլահն ի մեղամբա
 “լեմէս. վասն զի չէ և չէ հնար յօգտակարաց և յաստատացնոց և
 “որ ի իստա լստոց ի վերելանէն, ումէս սրանալ՝ ԱՌԱՆՑ
 “ԳՐՈՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ. սորին վասն և Տէր մեր
 “յորդորէ զմեզ՝ քննել զՎրաց. և զՍաղուկեցիսն կըշ
 “տամբեալ յանդիմանէ՝ որ մոլորեալք էին և ոչ
 “գիտէին զՎրաց՝ և ոչ զըրոսիւնն լստոց: Տեսանէս,
 “զի զօրութիւնն լստոց Վրաց գիտութեամբ և
 “վարդապետութեամբ ծանուցեալ լինի, և ԶՆՈՅՆ
 “ԻՆՔՆ ԶԱՍՏՈՒԱԾ ԶԿԱՐԷ ՈՒ ԳԻՏԵԼ ԿԱՄ ՊԱՇՏԵԼ՝
 “ՈՐՊԵՍ ՊԱՐՏՆ Է, ԱՌԱՆՑ ԳՐՈՑ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ:”

“Եւ զՍուր Պօղոսի, միտ դիր ասէ ընթերցուածոց
 “Վրաց մտիթարութեան, մի անփոյթ առներ զնոր
 “հացդ՝ որ ի բեղզ են, և գարձեալ թէ՛ համբե
 “րութեամբ և մտիթարութեամբ Վրաց զյոյսն ըն
 “կալցուք. և գարձեալ լստոց Վրաց լստոցաւորն
 “էն օգտակար և ի խրատ և ի վարդապետութիւն մեզ գրե
 “ցան: Եւ Սովմէս հրամայէ խոկալ ի նոսա (յ)Րէնս,
 “ի Վրաց Սուրբ, ի նախ ի ասն, և ի գնալ ի ճանա
 “պարհի, ի ննջել և ի յառնել, և գրել զնոսա ի վերայ
 “սեմոց ասնոց քոց և ի բրոնս քո, և եղիցի ասէ՝ անշարժ
 “ստաջի աչաց քոց: Եւ Վաւիթ ի սաղմոսարանի անդ
 “ասէ, խորհել յ(յ)Րէնս Տեսան ի տուէ և ի գիշերի,
 “և այնու լինիլ որպէս ծառ՝ որ տնկեալ է ի գնացս
 “ջուրց: Օհ որ զպտուղ իւր ի ժամու տացէ՝ ասէ, և
 “տերև նորա մի թափեցի: Վասն զի ո՞ր ջուր գիտէ
 “այնպէս զտունիս աճեցուցանել՝ և պողաւէտ և
 “տերևաշատ առնել, որպէս ընթերցուած լստոս
 “ծային Վրաց՝ զմիտս: Եւ կամ ո՞ր անձրև գիտէ այն

“ պէս սնուցանել զբոյսս և քաջութիւնս առնել, որպէս
 “ Վիսնի-Վրոյ՝ զհոգիս աստուածասէրս ” :

“ Տեսանէս, եթէ ո՞րքան փոյթ եղև Վրիստոսի,
 “ Ինչեմբ և Լաւաբէլլէ և Սարգաբէի-՝ յորդորել զմեզ
 “ յընթերցուածս Վրոյ Սրբոյ՝ կրթասէր և խնամաւ
 “ կալու լինել, յանգ այնմ պարապել և ՚ի գիշերի և ՚ի
 “ փոռնջեան ՚ի նոյն փռնել, զնոյն հոգալ, միշտ ՚ի նոյն խոյալ և
 “ ինչեան իերախոր և ըմպելի հոգեւոր՝ զնոյն վարդանել. և ա-
 “ սել՝ ըստ մարգարէին, քաղցր են ՚ի քիմս իմ Բանս
 “ քո՝ քան զմեզ բերանոյ իմոյ, և դարձեալ սիրեցի
 “ զ()բէնս քո՝ քան զամենայն ոսկի և զտպաղիոփն, և
 “ դարձեալ կանխեցի յառաւօտու ՚ի խօսել ինձ
 “ զեանս քո, և այլք՝ այք ՚ի սոյն միտս բերին : Եւ
 “ արդ՝ դարձեալ յետ այսքան յորդորական բանիցս՝
 “ են ոմանք որք ոչ գիտեն (և կամ ոչ կամին գիտել,)
 “ եթէ բնաւ զեանս Վրսն իցեն և կամ յի՞նչ պէտս չա-
 “ րագրեցան (Սուրբ Վրքին միմիայն Կանտեականու-
 “ թիւնն ճանչնալ չուզողներուն հարցունելու է ”
 “)

“ Օ՛հ ոմն որովայնի՝ իբրև խուժագուժ տիկնոջ
 “ կայ ՚ի ծառայութիւն և պորտոյ սպաս տանի իբրև
 “ Լստուծոյ և յամօթալիսն պարծի, և ոմն ՚ի տար-
 “ փանս պոռնկութեան անգիտանայ, և մարմնոյ
 “ ցանկութեամբ գերեալ՝ զօրէն խողի միշտ ՚ի աղմի
 “ թաւալի, և միւս ոմն երկրորդ կռապաշտութեան
 “ կայ ՚ի ծառայութիւն և կորուսիչ արծաթոյն իբրև
 “ տեառն ՚ի հարկաւորութիւն, իսկ այլ ոմն ատելու-
 “ թեան կամ ռիսակալութեան, կամ նախանձու կամ
 “ զրպարտութեան եղբօրն և կամ զըկանաց զհետ
 “ երթալով՝ զըաղնուն ՚ի մարմնականս, զրկեալք ՚ի
 “ ճշմարիտ հոգոցն, այսինքն յընթերցմանէ Վրոյ
 “ Սրբոյ : Եւ զայն ոչ գիտեն եթէ այս ամենայն չա-
 “ րիք յանուստմնութենէ (Վրոյ Սրբոյ) ՚ի ներքս
 “ մտանեն՝ ժանտացուցանել զհոգին, և ոչ միայն

« այնպիսի ժանդըն ոչ ընթեռնուն (շփիւն,) այլ և
 « աւելորդ գործ վարկանէն զիրան : Արդ այնպիսիքն
 « ողբոյ և արատաւաց են արժանաւորք , զի կյոյ՝
 « գոյով զըկեալ ՚ի ճառագայթից արեգականն , տու-
 « ցանս վարկանի . և նորա սգիտութեամբն զըկեալք
 « ՚ի ճառագայթից Արեգականն Արարո-թեան (՚ի Վրոյ
 « Արեւ) ոչ զգան , և տուցանս ինքեանց ոչ վարկա-
 « նին զայս » :

« Այլ հարցցուք զնոսա՝ որք աւելորդ գործ հա-
 « մարին զընթերցուածս Վրոյ : Պօղոս՝ որ Քրիստոս
 « սիւն խօսէր , որ զանճառ բանս լուաւ , ՚ի նիւրցման
 « Վրոյ Խորասանայր և նորին ազագաւ պատուիրէր ա-
 « շակերտին , յորժամ գայցես ասէ զԱստեանն ընդ
 « քեզ բերցես , և դու չամկնածես և չամաչես (Պա-
 « ւկն և արբանեկացն հարցնելու է աս խօսքերն)
 « աւելորդ զիրան (զընթերցուածս Վրոյ) համարել ,
 « և դատարկութեամբ զկեանս քո անցուցանել . և
 « զո՞ր պատասխանատուութիւն ունիցիս և կամ զո՞ր
 « ներեալ թողութիւն : Եւ արդ միտ դիր , եթե
 « զինչ խրատէ քեզ երանելին (Պօղոս) . կաթն ասէ
 « արբուցի ձեզ և ոչ հաստատուն կերակուր . և
 « զայս զԱրարայեպո-թեանն ասէր . զի որպէս կաթն
 « սնուցիչ է մանկանց՝ մինչև ՚ի կատարելոցն սեղան
 « զնոսա հասուցանիցէ , նմանապէս և Բանք Վրոյ
 « Արեւ՝ են սնուցիչ մերօցս հոգւոց , մինչև հասա-
 « նիցեմք ՚ի չափ հասակի կատարմանն Քրիստոսի ,
 « վասն զի միայն զընսն քննեն , և քիմք զկերակուրս
 « ճաշակեն : Օ, ի որպէս ՚ի պակասել կերակրոցն՝
 « թարշամի մարմնն և մեռանի , նոյն գունակ ՚ի
 « պակասել կաթին Արարայեպո-թեանն Քրիստոսի (Սուրբ
 « Վրոյ) որ է կերակուր հոգւոց , հոգին զկենդանու-
 « թիւնն՝ որ ըստ Աստուծոյ է , կենդանանալ ոչ կարէ :
 « Եւ արդ՝ որոց ճաշակելիքն կիրթք են ընտրութեան
 « բարւոյն և չարի , ՚ի միտ աւնուն զոր ասեմս » :

“Արդ՝ ուրեմն յետ այսքան երևելի օրինակացս՝
 ” մի լիցուք տղայք մոռք, այլ ՚ի չարեաց տղայաս-
 ” ցուք. զի մի և մեզ մեղադրիցէ Պօղոս՝ որպէս
 ” Նբրայեցւոյն, եթէ պարտ էիք վարդապետք լի-
 ” նել վասն ժամանակին. արդ՝ պիտոյ է ձեզ դարձ-
 ” եալ կաթն արբուցանել, զի ամենայն՝ որ կաթնկեր
 ” է՝ ասէ, տգէտ է ի՛սնին լ՛րդարո-լեան : Աւ արդ-
 ” զի՛նչ ասացեալս . եթէ զորօրինակ տղայն ոչ գիտե-
 ” Որդո-ն առնել ՚ի մէջ յոռի կերակրոյն և պիտան-
 ” ւոյն, և բազում անգամ զկոշտ ինչ ՚ի բերան իւր
 ” առեալ՝ ծամէ, և զփնասակար ինչ իրս ուտէ . իսկ
 ” ՚ի յարբուես հասեալ՝ ոչ այնպիսի անմտութեամբ
 ” վարի . այլ գիտէ իմաստութեամբն ընտրել ՚ի մէջ
 ” կերակրոցն, զպիտանին ակորթեալս ուտել, և
 ” զփնասակարն ՚ի բաց ընկենուլ . նմանապէս և մեք
 ” արբցուք զիսին ի՛սնին լ՛սրո-ծոյ ՚ի սպանց Վրոյ Սրբոյ,
 ” մինչև հաստատեսցին ճաշակելիքս մեր յԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ
 ” ԲԱՐԻՈՅ ԵՒ ՉԱՐԻ, և հասանիցեմք ՚ի չափ հասակի
 ” կատարմանն Վրիստոսի :

“Աւ զհարգ կիրթ լինիցին ճաշակելիքն Ի ԳՐՈՅ
 ” ԳԻՏՈՒԹԵՆԷ՝ ասիցես թերևս : Ճորժամ այն պարապի-
 ” ցեմք, յորժամ զնվա- գայցեմք, յորժամ մեզ զԲաղո-ն և Լոգ-
 ” և վասպակչ և աշխարհ-լեանք զսոյն առնիցեմք, յորժամ զնա
 ” մեզ հանգիստ և փառս և կերակոր կենդանութեան և գինի
 ” ուրախարար վարչանիցեմք, յորժամ ըստ խրատոն Սողոմոն վա-
 ” րիմք առ նա . զիմասարո-լեանն չոյր մեզ ասել, և գիրչա ար-
 ” խանել նա, և գրել զնա յընդարձակութեան սրտի, և քան
 ” զամենայն պարո-ախանս պարո-ախանագոյն համարել զնա : Աւ
 ” այսպէս կիրթ լինին ճաշակելիքն յընդար-լեան Բարոյն
 ” և չարին, այսպէս կարեմք Որդո-ն առնել ասպրեցու-
 ” ցանող կերակրոյն և մահացուցին :

“Արդ՝ կրթասէրք լիցուք առ այս (առ Սո-րբ
 ” Վր) աղաչեմ, զի մի զկոշտ ինչ հրեճուածողական
 ” կարծեացն ՚ի բերան առեալ ծամեմք, և կամ զփնա-

" սակար դառնութիւնս դաւանութեան նոցա ճա-
 " շակեմք . վասն զի ոչ օտարս զինքեանս անուանեն
 " յէկեղեցւոյ՝ իբրեւ զհեթանոս կամ որպէս զհրե-
 " այս , այլ իբրեւ զբրիստոնեայս 'ի ներքս մօտանեն՝ և
 " ապա հեղուեն զթոյնս դառնութեան , և զօտար
 " ուսմունս իւրեանց 'ի կիրարկանեն՝ խափել և տառ-
 " րել տակաւին զաղայաբարոյ զմարդիկսն (զանհմտսն
 " Ղրոյ Սրբոյ) Օրս զնոս զամենեւեան
 " թողցուք սոսկալի ատենին 'Բրիստոսի՝ դատել , և
 " և մեք կիրթ կալցուք զբիմս մօտաց մերոյ 'ի Տեղե-
 " իո-Յիւնէ 'Կոթո-աճային Ղրոյ , զի զանձինս և զընկերս
 " մեք ապրեցուցուք 'Ամանապէս և մեք
 " Տեղեկո-Յիւնէ Ղրոյ Սրբոյ քննեցուք զբազում ուս-
 " մունս այլ աղանդիցն , և տեսցուք՝ եթէ ուսումնն՝
 " զոր նորս ունին , կախողիէ և 'Կոթելայի եկեղեցոյ
 " է , ահա ընդունել է և պաշտել , ապա թէ ոչ և այլ
 " ազգ ուսուցանեն (այսինչն չէ համեմար Սորբ Ղրոյ) ,
 " 'ի Բայ Ժախի 'ի նոցանէ իբրեւ յերեսաց զի , և զԳո-
 " լոյսն 'ի Բանից նոցա՝ որպէս 'ի Բոնից մահաբերաց : Որպէս
 " և գու ինքնին ընկալար զդուշութիւն 'ի Պետրոսէ՝
 " որ զԲովանդակ 'Թո-ղիսն 'ի ՅԱՆՈՒՄԱՆՈՒԹԻՒՆ նոցա գրու-
 " եաց , և քեզ 'ի ԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ . նմանապէս և 'ի
 " Պօղոսէ և 'ի Յովհաննէ , և 'ի նոցին հետևողացն՝
 " որ զնոցայն ընկալեալ կանխագիտութիւն , զգուշու-
 " թեամբ զհետս նոցա գնացին , ոչ յաջ խորհրելով և ոչ
 " յակեալ , ոչ յաւելին 'ի նոցա ԿԱՌՈՆԳՐԵԱԼՍՆ՝ և ոչ պաշա-
 " սելոցին 'Երբ զայս դասանութիւնս և ևս
 " զանճառադոյնսն (Հարբն մեր) յապրելոցն սրբոյ
 " որպէս զաստուածային ժառանգութիւն որդի 'ի
 " հօրէ ստեալ հասուցին մինչև սա մեզ անխառն 'ի
 " Էրջո-աճոյ՝ և որքան ինչ միանգամ կարծիք ապա-
 " կանչացն մօտայ : Իսկ մեք ՄԻԱՅՆ Ի ԳՐՈՅ
 " ՎԱԿԱՊԵՏՈՒԹԵՆԷ ԶԱՅՍՈՍԻԿ ԱՄԲՈՂԶՍ ՊԱՆԵՍՏՈՒԹ . .
 " . . . ԵՒ ԶՐՈՎԱՄԻԱԿ ԲԱՆՍ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԱՅ ՊԱՏԳԱՄԱՅՆ

« ՏԵԱՌՆ , ԵՒ ԶՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՍ ՈՐ Ի ՆՈՍԱ ՎԱՍՆ ՈՒՂԱ-
 « ՓԱՌ ՀԱՒԱՏՈՅՆ ԵՒ ԲԱՐԻ ԳՈՐԾՈՅ . . . : Սորին
 « վասն և յորդորակաւն ՋՃՇՄԱՐԻՏ ՓԱՌԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ
 « ԵՒ ԶՈՒՂԻՂ ՀԱՒԱՏՍ ՅԱՍՏՈՒԱԾԱՇԱՀՈՒՆՉ ԳՐՈՅ ԳԻՏՈՒ-
 « ԹԵՆԷ ԽՐԱՏԷ ՈՒՍԱՆԻԼ , և 'ի տուէ և 'ի գիշերի , զա-
 « մենայն ժամանակս կենաց՝ ընթերցման Սոբբ Գրոյ
 « պարապել , և մեծապէս յանդիմանէ զհեղգաց-
 « եալն յԸՆԹԵՐԴՅԱՆԷ (Սոբբ Գրոյ) որք ասեն , թէ
 « չեն ինչ կարիք ընթերցմանս՝ Գրոյ Սոբբ : (Սարգիս
 « Շնորհ . Մեկն . Կաթող .) » :

Գարձեալ . « Գլխաւոր երկու ինչ են հարկաւոր
 « Քրիստոսնի՝ ճշմարիտ հաւատք և բարի գործք .
 « . . . : Գլխաւոր մասունքը հաւատոյ են երկու .
 « Հաւատալ յԱստուած և Հաւատալ բանիցն Աս-
 « տուծոյ . Հաւատալն յԱստուած՝ է դաւանիլ զմի
 « Աստուածութիւն յերիս անձինս , 'ի Հայր և յԱր-
 « դի և 'ի Սուրբ Հոգին , և զորդին Աստուած
 « մարմնացեալ , չարչարեալ , մեռեալ վասն փրկու-
 « թեան մարդոյ . Հաւատալն Բանիցն (Սոբբ) է ըն-
 « դունիլ զայն ամենայն , զոր ուսոյց Որդին Աստուծոյ
 « Աւետարանական վարդապետութեամբ , ևս և զոր խո-
 « սեցան օրէնք և մարգարէք և առաքեալք աղմամբ
 « Հոգւոյն սրբոյ , որք պարունակին 'ի Հին և 'ի Նոր
 « Կտակարանս և զայս ամենայն ըստ Նիկիական Հանգանա-
 « կին առաջի դնէ մեզ 'ի հաւատալ և խոստովանիլ
 « Հանգանակն Լուսաւորչեան՝ Եկեղեցւոյս Հայաս-
 « տանեայց (ԼՈՒՍԱՇԱԽԻՂ .) » :

Այնպէս և Եկեղեցւոյս այս օրուան հայրա-
 պետն կբացաորէ և կհաստատէ զանազան՝ Սուրբ
 Գրոյ և հայրապետաց վկայութիւններով , սրն որ բա-
 ւական կհամարինք մէջ բերել առանց մեր կողմէն
 այս մասին Եկեղեցւոյ ունեցած վարդապետութեանն
 վրայ ուրիշ խուզարկութիւններ ընել և ուրիշ վկա-
 յութիւններ մէջ բերելու : « Եւ սուրբն Ներսէս

“ Հնորհալի հայրապետն մեր գրելով ուսուցանէ
 “ մեզ . “ Հաւատոյն անունն՝ մի է . բայց կրկին ունի
 “ զօրութիւն . առաջին դաւանութեան հաւատն ,
 “ որ է խոստովանութիւն ՚ի Սուրբ Երրորդութիւնն՝
 “ զոր ընկալաւ իւրաքանչիւր որ յաւազանէն : Երկ
 “ րորդ՝ հաւատ այն է , որ զ՝անա՝ զոր Հոգին Սուրբ
 “ խօսեցեալ է Բերանօր Սարգսրէիցն և Լուսեւրցն՝ և եկե
 “ ղեցւոյ վարդապետօք , զորս ՚ի Ղիւս Սուրբ գրեցին
 “ չհամարի առասպելա և սուտս (վարդապետօք բա
 “ ռէն անոնց գրուածներն ալ Սուրբ Գրոց կարգն
 “ հասկնալու չէ) , այլ հաւատոյ՝ թէ ճշմարիտ են և
 “ ուղիղ , այնպէս որպէս թէ աչօք իւրովք տեսանէ
 “ զամենայն եղեպսն , և զլինելոյն և զոր էնն ” .
 “ Ընդհանրական ” :

“ Եւ երկրորդ Սուրբ Եկեղեցին Քրիստոսի
 “ անսխալ կայ և մնայ միշտ ՚ի բանս հաւատոյ և ՚ի
 “ կրօնս աստուածապաշտութեան , վասն զի ԱՆՍԻԱԼ
 “ ԵՒ ՈՒՂԻՂ ԿԱՆՈՆ ՀԱՒԱՏՈՅ ԵՒ ԲԱՐԻ ՎԱՐՈՒՅ ՈՒՆԻ
 “ ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԲԵՐԸ և քննեք է և կը քննէ միշտ Սուրբ
 “ Գրոց խօսքերը ուղիղ և հաւատարիմ բացատրու
 “ թեամբ և ողջամիտ վարդապետութեամբ . ըստ
 “ այնմ , “ Քննեցէք Ղիւս , զի դուք համարիք նորօր
 “ ունեղ զկեանսն յաւիտեանականս , և նորին խակ են՝
 “ որ վկայեն վասն իմ ” , Յօհ . Ե . 39 : Եւ Պօղոս գրե
 “ լով առ Տիմոթէոս աշակերտն իւր յայանի կընէ՝
 “ Սուրբ Ղիւսը , որ իրեն ԿԱՆՈՆ ՀԱՒԱՏՈՅ է , միշտ իր
 “ առաջը ունենայ և անոնցմով իմաստուն ըլլայ , և
 “ անոնց վրայով ողջամիտ վարդապետութիւն ունե
 “ նայ և քարոզէ հաւատացելոց : Եւ մուրեկալներէն
 “ և մուրեկեցուցիչներէն զգուշանայ , և զգուշացնէ
 “ հաւատացեալները , ըստ այնմ ” : “ Եւ մարդք չարք
 “ և կախարդք յառաջ եկեացեն ՚ի չար անդր . մուր
 “ եալք և մուրեկեցուցանիցեն : Եւ դու հաստա
 “ տուն կայ՝ յոր ուսարդ , և հաւատարիմ եղեր

« գիտես ուստի ուսար , զի 'ի մանկու թենե ՂԻՐ՝
 « Սորբն գիտես , որ կարող էն իմաստուն առնել զեղ 'ի
 « իրիմ-լիւն 'ի ձեռն հաւատոյն՝ որ 'ի Քրիստոս Յի
 « սուս : Լ'Բնայն ՂԻՐ՝ Լ'ստո-աճաշո-նչ և օգտակարք
 « 'ի ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԷՆ , և ՅԱՆԴԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ և
 « յՈՒՂԱՌԹԻՒՆ և 'ի ԽՐԱՏ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ , զի կատար
 « եալ իցե մարդն Լ'ստուծոյ յամենայն գործս բա
 « ղութեան հաստատեալ . » Բ . ՏԻԺ . Գ . 13 :

« Սոյնպէս և Պետրոս Սրբազան Լ'աբեալը կը գրէ
 « հաւատացելոյ որ միտքերնին տան Սորբ ՂԻՐ՝-ուն ,
 « և յիշեն Լ'ստուծոյ Յիսասի Քրիստոսի պատգամները՝ հրա
 « մանները , որ խօսեցաւ Սարգարէներուն և Լ'աղետներուն
 « բերնովը , և չըլլայ որ աղանդաւոր մոլորեալներուն
 « հետեւին , որ պիտի արհամարհեն այն Սորբ ՂԻՐ՝
 « խերան խօսքերը , ու ծաղը պիտի ընեն իրենց մարմ
 « նասիրութեան ցանկութեանը հետեւ ելով . ըստ
 « այնմ , « Օյայս ձեզ սիրելիք երկրորդ թուղթ գրեմ ,
 « որով զարթուցից 'ի յիշատակ զհաստատուն միտս
 « ձեր . յիշել զյառաջագոյն ասացեալ պատգամս 'ի
 « սրբոց Սարգարէից և Լ'աբեալոյն ձերոց , զպատ
 « ուէրս տեառն և Փրկչին : Իայց զայս նախ գիտաս
 « ջիք , զի յաւուրս յետինս եկեացեն արհամարողք՝
 « այսպանողք , որ ըստ իւրեանց ցանկութեանցն գնայ
 « ցեն » . Բ . ՊԵԳ . Գ . 1 :

« Եւ սուրբն Կիւրեղ Երուսաղէմի հայրապետն
 « քարոզեց այս՝ սուրբ Եկեղեցւոյ ունեցած անսխալ
 « հաւատոյ ճշմարտութիւնը (Սորբ ՂԻՐ՝ ՎԱՆՈՆ
 « ՀԱԽԱՏՈՅ ըլլալը) հաստատուած Սորբ ՂԻՐ՝իչ ,
 « յասեւն . « Եւ ստացիր դու զհաւատս ուսմամբ և
 « պատմութեամբ , և պահեա դու միայն զայն հա
 « լատս , որ 'ի սուրբ եկեղեցւոյ աստ վարդապետ
 « եալ , որ յամենայն ՂԻՐ՝ Սրբոյ հաստատեալ է . . .
 « զի ոչ եթէ որպէս մարդկան հաճոյ թուէր , եղաւ
 « հաւատոցս հաստատութիւն , այլ յամենայն ՂԻՐ՝

“ զազգի ազգի բանս ժողովեալ ՚ի մի վարդապետու
 “ թիւն կատարին . ԿԴԼ . ԸՆԾ . ՃԱՊՈՒՆ ” :

“ Այս մտօք սուրբ Պրիգոր I ուսաւորիչն մեր
 “ քարոզելով՝ յայտնի կրնէր մեզի , որ Սուրբ Պրոք
 “ վկայութիւնները հաստատուն կԱՆՈՆ ՀԱՌԱՏՈՅ ու
 “ նենամբ , և հեռի մնամբ հաւատօք մոլորեցուցա
 “ նող խնդիրներէն և խօսքերէն . “ Կշռել և խոր
 “ հել և առնել զայն՝ որ ՚ի հաճոյս Աստուծոյ աւար
 “ տի ճշմարիտ վկայութեամբ Սուրբ Պրոք , և մի՛ առ
 “ կանել ՚ի բազմախոյզ խնդիրս՝ որք վրիպեցուցանեն
 “ ՚ի սուրբ հաւատոյ : Օ՛ր ճշմարիտ գիտութիւնն՝
 “ իմաստիւք կենարար չահից ցուցանէ միշտ , որ ամ
 “ րացեալ պահպանութեամբ պատուիրանին ՚ի հո
 “ գեւոր վարդապետութենէն կայ մնայ անսասանելի ” .
 “ Յաճախ . ՃԱՊՈՒՆ ” :

“ Արդ՝ ուղղափառ Քրիստոնեաներուն՝ միա
 “ բանեալ ուղիղ դաւանութեամբ հաւատոյ և հա
 “ ղորդակցութեամբ սրբարար խորհրդոյ և աստ
 “ ուածպաշտութեամբ , կրօնից համախումբ ժո
 “ ղովը , որ ունի ամենատէր և ամենափրկիչ Յիսուս
 “ Քրիստոսը՝ Մեղհանրական Ղլուխ , իրաւամբ է
 “ Եկեղեցի Քրիստոսի . բայց ըստ սրում՝ առանձին
 “ սխալական մարդիկ են , հարկաւ առանձին առան
 “ ձին լոկ մարդկային խորհրդով և դատմամբ կը սխա
 “ լին . Իսկ Հոգին Սուրբ Աստուծոյ ռաւելալով ճշմարիտ և
 “ անխալ խորհրդապոս՝ և ուսուցիչ և ուսանող , ևս և
 “ ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԲԵՐԸ ԱՆՍԻԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆ ՀԱՌԱՏՈՅ ԵՒ ԲԱՐԻ
 “ ՎԱՐՈՒՑ , ողջամիտ վարդապետութեամբ հետեւ
 “ լովն հեղինակութեան նոցին՝ անսխալ է հանապաղ
 “ Եկեղեցին Քրիստոսի . և այս սուրբ եկեղեցւոյն
 “ անսխալ հեղինակութեանը և ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆԸ
 “ արտաքոյ մնացողները չունին հասանիլ փրկու
 “ թեան . ահա այս է որ կըսուի , “ Արտաքոյ Եկե
 “ ղեցւոյ չէր փրկութիւն ” , և այս բանը մասնաւո

» րասէս բնաւ մէկ ազգի մը ուղղափառ եկեղեցի
 » իրեն վրայ չկարէր յատկացուցանել . վասն զի ամեն
 » մէկ ուղղափառ ազգաց եկեղեցին մասնաւոր մաս
 » նաւոր բարոյական անդամք և մարմին Քրիստոսի
 » են, ըստ այնմ, « Այլ դուք մարմին Քրիստոսի էք՝
 » և անդամք յանդամոց նորա . Ա . Կորն ծԲ . 27 » .
 » (ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ) : « Տեսէք որպիսի Ղրղ Գրեյի առ
 » ձեզ իմով ձեռամբ . . . և որ միանգամ ԱՅՍՄ
 » ԿԱՆՈՒՄ միաբան լինին, խաղաղութիւն ՚ի վերայ
 » նոցա և ողորմութիւն . . . այսուհետեւ աշխատ
 » որ զիս մի արասցէ » . (ԳԱՅԱՏ . 2 . 11 . 16 . 17) :

Ի՞նչո՞ր այս սկզբանցս՝ այս է Սուրբ Ղրոց Կանոնականութեանն վրայ կիսյանայ Հայոց Եկեղեցւոյն հաւտացածն ու հաւտալիքներն, ունեցածն և ունենալիքներն . ասկէ դուրս կամ հակառակ կամ սա կաս բան չունի և չընդունիր, չէ հաւտացած ու չի հաւատար . հաւատք ըսելով ինչ որ կհասկնայ և ունի, ամենն՝ աս սկզբանս համաձայն է, ո՞վ հաւատք անունով աս սկզբանցս վրայ բան եւեթնէ՝ Ա՛ն-Երրաւ պաշտ կըսուի, և ո՞վ սրախս կամ նախկին Միջհանուր Եկեղեցիէն տարբեր հաւատայ՝ Հերձ-ածող, Հերբի-կոս : Ահա այս է աս կէտին վրայ Հայոց Եկեղեցւոյն հաւատքն . Միջդիական եկեղեցին աս բաներս ինտո՞ր կհասկնայ և իրենք ինտո՞ր, իրարու համաձայն են մի, քանի որ մեր հաւատքն այս է՝ ինտո՞ր մեզի դէմ եղած կըլլան և իրենց մէջն միաբան : Կարծեմ ասով ալ չկրցան մեզի դէմ միաբանութիւննին հաստատել . կարծեմ մեզի դէմ ելլելու համար զիրենք իրար կապել ուզած աս վերջին շղթայնին ալ փրցուցինք . խեղճ վիճակ :

ՅԻՇԵԱԼ երկու յօդուածներնէս մէջ բերած կէտերնուն վրայ այսչափ քննութիւննիս և հերքումնիս բաւական համարելով, իրենց՝ մեր այն յօդ

ոււածներէն բնաւ մէջ չբերած, չյիշած կամ տեսնել չուզած կետերուն և առարկութիւններուն համար, յիշեալ երկու յօդուածներնիս ալ նորէն կարդալ կառաջարկենք, մենք հոս երկրորդելով խօսքերնիս երկնցնել չենք ուզեր. իսկ յիշեալ երկու յօդուածներնուս բուն նպատակներուն համար, որոնց վըպ բոլորովին լռած են, կամ այս կամ ո՛չ կտրողական պատասխան մի չեն տուած՝ նորէն կառաջարկենք ու կանգենք, այն է Սէծ և Խարնոր յայտարարութեան յաւելեալ օրինակն իբրեւ բռն բնագիշիկն ընդունել, և Իննսուն միլիոնի մէջ առաքելին խոստովանիլ. մինչև որ ասոնք չորոշուի՝ խօսուելիքներն երկկողմնակի չեն կրնար հասկցուիլ և նոր առարկութիւն ապօրինաւոր կհամարինք :

Վմերիկացի քարոզչաց խօսած կերպերնէն և բռնած ոճերնէն կերեւի որ Հայերն Պապական կարծած ըլլան, զոր չենք կարծեր. զի այդչափ տգէտ ըլլալու չեն. վասն զի Եւրոպայի մէջ ինչ ընթացք որ բռնուած է Պապին դէմ, ասոնք ալ ելեր հոս մեզի դէմ նոյնն կբռնեն, և ինչ առարկութիւններ որ անոր դէմ եղած են, ասոնք ալ մեզի դէմ նոյնն քնելու են ելեր. ո՛չ ըսածնին գիտեն, ո՛չ ըրածնին : Վմերիկացի քարոզիչներն Միգղիականներէն և Եպիսկոպոսականներէն որչափ հեռու են նե Պապերն ալ Հայերէն այնչափ հեռու են. ուստի թէ որ Պապերն Հայերուն հետ կրնան համարուիլ նե, Վմերիկացի քարոզիչներն ալ Միգղիականաց և ուրիշ Եպիսկոպոսականաց հետ կրնան համարուիլ, և այն ժամանակն միայն իննսուն միլիոնի միաբաւնութիւնն մեզի դէմ կրնան յիշել : Վմերիկացւոց աշխարհիս զանազան կողմերն թափած ճիգերնին քննելով՝ Հայոց, Եռնաց, Պապականաց, Միգղիականաց և ուրիշ Եպիսկոպոսականաց համար միևնոյն կգտնենք. այսինքն, Հայերն, Եռնիներն և Պապա-

կաններն իրենց սկզբանցն բերելու ինչ ջանք ունին նէ՝ նոյնն ունին նաև Անգղիականաց և այլ եպիսկոպոսականաց համար, Անգղիականաց և եպիսկոպոսականաց մէջ ալ նորէ նոր արթնութեան և լուսաւորութեան լուրեր կհրատարակեն. խիստ շատ անգամ ու խիստ շատ պարագայներու մէջ իրենք խոստովանած են որ, Անգղիականք և ուրիշ եպիսկոպոսականք ալ միւսներուն պէս դուրս են իրենց կարծած ճշմարիտ եկեղեցիէն. ինչպէս կըլլայ որ հիմայ իննսուն ժիւնի միաբանութեան մի մէջ ըլլան, ասոնք միամիտներ խաբելու համար հնարուած ստութիւններ չեն նէ՝ ալ ինչ են . . . :

Արգարե եթէ առհասարակ Ռոմքական բաւական այսինքն հնգետասաներորդ դարէն ետե Պապին լուծն թօթուած և անոր ապօրինաւոր իշխաւ նութիւնն ու պահանջմունքներն չճանցող ազգաց և եկեղեցեաց մէջ միաբանութեան կէտ մի կայ նէ ուրիշ բանի վրայ չի կայանար, բայց միայն Պապերուն գերիշխանութիւնն և անոր նպաստաւոր անոնց հնարած վարդապետութիւններն չճանչնալու վրայ է. ասկէ զատ մենք ուրիշ միաբանութիւն մի չենք տեսնար իրենց մէջ, որ միաբանութեանն մէջ որ եթէ ուզեն՝ մեզի ալ կրնային յիշել, ռուսի կառնեն կոր Անգղիականներն և ուրիշ Ապիսկոպոսականներն առնուլ ու մեզ թողուլ. աս դրութեամբ եթէ Հայերն Պապական պիտի կոչեն չենք բնդունիր. ուստի իննսուն ժիւնի միաբանութիւննին Պապին դէմ կրնան յիշել իբրեւ հնգետասաներորդ դարէն ետե անոր լուծն թօթուողներ, բայց մեզի դէմ ոչ երբէք: Թէ որ դարձեալ պնդեն թէ ասկէ զատ ամեն բանի մէջ ալ միաբանութիւն ունինք և զիւրար ուղիղ շաւղաց մէջ կճանչնանք, և թէ կրտսնք, յամառին ու պնդեն թէ կամքն մերն չէ մի, Անգղիականներն և Ապիսկոպոսականներն մեզի հետ մէկ

կճանջանք և ուրիշներուն կհակառակինք, այն ժամանակն կպարտաւորինք Անգղիականաց և ուրիշ Ապիսկոպոսականաց հարցունել թէ, անոնք ալ Ամբրիկացիներն կընդունին և իրենց հետ մէկ կճանջան մի, որուն ընդունելիք պատասխաննիս նոյն իսկ իրենց ալ յայտնի է . . . :

Պապին գերիշխանութիւնն եթէ սխալ և ետքէն հնարուած պահանջմունք մի է և իրենք ճանչցեր ու թողուցեր են, Հայոց եկեղեցին ո՛չ ճանչցած է, ո՛չ թողուցած. թող որ Անգղիական եկեղեցին իր ընթացքն ընդհանուր եկեղեցւոյ առջին արգարացնելու, այսինքն, Սի, Սուրբ, Վաթուղիկէ և Սաքերական Արքեպիսկոպոսի մէջ պապիսի բռնակալութիւն մի ճանչնալու իրաւունք մի կամ պարտք մի չունենանին և Պապն չճանչնալովին հերձուածող չըլլանին՝ ապացուցանելու համար արեւելքի Հայոց և Յունաց եկեղեցիներէն հիմք և օրինակ կառնուն և կըսեն թէ, «Այսօր Անգղիական Արքեպիսկոպոսն այնչափ ուղղափառ է՝ որչափ որ Արեւելքի Հայերն և Յոյներն, քանի որ մենք ալ այն նախնի առաքելաւ կան եկեղեցիներուն շաղկապն ենք հետեւած և ամեն բան անոնց ընդունածին պէս կընդունինք» : Թող կարգան Անգղիական եկեղեցւոյ կողմէն հրատարակուած անգղիերէն Ռաբալ սիւբրէմասի Բիսիթ պապ անիիֆո-իի (Վերիշխանութեան Պապին հերքումն ի նախնեաց) կամ գաղղիերէն Ինիլէս Ինիլեֆան Զէթօն լիլմաիիֆ (Անգղիական Արքեպիսկոպոսի հերձուածող չըլլան) անուն գրքերն, որ Անգղիական Արքեպիսկոպոսի բոլոր նախնի աստուածաբաններուն գրուածներէն ժողովուած և արդի ամեն աստուածաբաններուն և ամեն Երուսաղիմիտներուն (Արքեպիսկոպոս) և Ապիսկոպոսներուն տնօրինութեամբն դեռ անցեալ տարի հրատարակուած գործեր են, հեղինակութեամբ աստուածաբանութեան դասատուի ()գա

Ֆրբաի անուանի արքունական համալսարանին :

Այսպիսով՝ Անգղիական և ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցիներն իրաւ իրենց հետ կրնան համարուիլ, բայց միայն Պապին գերիշխանութիւնն չճանչնալու մասին, ինչպէս մեզի հետ ալ. բայց իրենց հախառակ են, իրենց բնաւ եկեղեցական գրո-ւի-ւն մի չճանչնալուն մասին, առաջ եկալեւորուն օրէն միշտ ցայսօր բոլոր Անգլիանոր Անգլիցիէն խանգարուած ու մոլորած է ըսելով, ամէն բան հիմն ՚ի վեր պապաւելիւնն և նոյն իսկ առաջելոց գրո-ւածներն անոնց գրած և հասկցածին պէս չհասկնալով, անոնց միտքին իրենց ուղածներն պէս խամայորելիւնն մասին, ինչպէս որ է նաև Հայոց Անգլիցիէն :

Այս բաներն Ամբրիկացիք չեն գիտեր կամ չեն կրնար ստուգել չենք կրնար բտել, Անգղիա իրենց մենէ մօտ է. խաբուած չեն կրնար ըլլալ. գիտութեամբ ալ այս աստիճան սուտ խօսիլ կըլլայ մի. այս բաներն ինչո՞ւ չեն յայտնէր : Արսեն թէ Անգղիական եկեղեցին և ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցիներն կճանչնանք և կընդունինք, և իրօք ալ ինչպէս միշտի աշխարհահամարնուն մէջ առած են մեծ երկնալու համար, եթէ լոկ թուական ընդունելութիւն մի է ըսածնին. իսկ եթէ սկզբանց ընդունելութիւնն ապա մեզի ինչո՞ւ դէմ են. ահա մեզի ինչ կէտերու վրայ դէմ են նէ նոյն կէտերն Անգղիական և ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցիներուն մէջն ալ նոյն ըլլալն բաւական ցուցուցինք : Արդ կմնայ իրենց, կամ Անգղիական և ուրիշ եկեղեցիներուն ալ միութենէն քակուիլ ու ճիշդ թիւերնին խոստովանիլ և ինչպէս մեծ սուտերնին իբրև աստանայական մեծ սուտ մի ընդունիլ, կամ Հայոց դէմ ըլլալէ դադրիլ : Իայց բանն ասանկ չէ Անգղիական Անգլիցիէն զասոնք չընդունիր, ըսածնին սուտ է, իրենց նպատակին ծառայելու համար չին ուրիշ պատրուակ ու ստութիւն է, և այս բաներս իրենց բերնովն ամենևն յայտնել ու խոստովանիլ :

չըլար : Բայց մենք հոս այս մասին Լ'նգղիական եկեղեցւոյ կարծիքն մէջ բերենք անոր մէկ երևելի եպիսկոպոսին վկայութեանն համեմատ :

“ Լ'նկլիքան Եկեղեցին Լ'աքելալաւիշ Պաշտօնն եայնեք ունի . այսինքն՝ Եպիսկոպոսութեան , Բա հանայութեան , և Սարկաւագութեան երեք Սրբաւ զան կարգերն ալ ունի , և ասոնք կանոնաւոր յա ջորդութեամբ Լ'աքեալներէն իջած ըլլալով ” :

“ Եկեղեցւոյ գլուխը (Քեանթերպրորիի Լ'քքեպիսկոպոսը) կը ձեռնադրէ Եպիսկոպոսը՝ գոնէ ուրիշ երկու Եպիսկոպոսներու օգնականութեամբ՝ Նիկիոյ ժողովքին կանոնին սահմանադրածին պէս ” :

“ Բահանայները և Սարկաւագները Եպիսկոպոսներէ կը ձեռնադրուին . և այս Եկեղեցւոյս մէջ այս կերպով չի ձեռնադրուած Բահանայն ու Սարկաւագը օրինաւոր չի սեպուիր ” :

“ Լ'մեն Բահանայ և Սարկաւագ իր առած կարգը Լ'աքեալներէն ընդունած կը սեպէ իր Եպիսկոպոսին միջնորդութեամբ ” :

“ Լ'նկլիքան Եկեղեցին մէջ ուրիշ պաշտօնեայնեք ալ կան , ինչպէս որ ուրիշ բոլոր Քրիստոնեայ Եկեղեցիներուն մէջ ալ կան . բայց Եպիսկոպոսութեան , Բահանայութեան և Սարկաւագութեան Սրբազան Կարգերը ունենալէն ետքը , ալ ուրիշ բանի վրայ խօսիլը աւելորդ է ” :

“ Ուստի՝ Լ'նկլիքան Եկեղեցին Վաւերական , Լ'աքելալական , և Կաթողիկէ Պաշտօնեայներ ունի ” :

“ Երկրորդ հարկաւոր խնդիրը՝ Լ'նկլիքան Եկեղեցւոյն “ Հաւատքն է ” :

“ Լ'յս Եկեղեցին՝ Նիկիոյ և Կոստանդնուպօլսոյ մէջ սահմանուած Հանգանակը կ'ընդունի . և ան ատենէն կընդունի , երբ որ Քրիստոսէն 325 , և 381 տարի ետքը եղան այն Սիւնհոգները յիշեալ քաղաքներուն մէջ , որ հասարակօրէն կրտսի

“ Հանգանակ Նիկիոյ ” :

“ Այս հանգանակը ամեն օր մեր Եկեղեցիներուն ”
 “ մէջ կարդացուիլ սահմանուած է ” :

“ Բայց անոր մէկ մասը Արեւելեան Եկեղեց-
 “ ւոյ Հանգանակէն կը տարբերի՝ Անկլիքան Եկեղե-
 “ ցին Հոգւոյն Սրբոյ Բղիումը ՚ի Հօրէ և յԱրդւոյ
 “ խոստովանելուն համար ” :

“ Սակայն չի պարսաւեր զԱրեւելեան Եկեղե-
 “ ցին , որ այս խօսքերը չունի , ու “ Եւ յԱրդւոյ ”
 “ չի գործածեր իր հանգանակին մէջ ” :

“ Ինչհաւառալէն Անկլիքան Եկեղեցւոյն պինտ
 “ ընտիր՝ Լստուածաբանները կը խոստովանին , թէ՛
 “ այն մեծ ժողովքներով հաստատուած Հանգանակին
 “ մէջ այս բառերը չկան ” :

“ Նոյն բառերը եօթներորդ դարուն՝ Արեւմտեան
 “ Եկեղեցիին մէջ մտան՝ այն Եկեղեցւոյն հանգա-
 “ ւմանացը նայելով հարկաւոր սեպուելուն համար ” :

“ Բայց մենք մեր Արեւելեան եղբայրները չենք
 “ մեղադրեր՝ նոյն բառերը չունենալուն համար , և
 “ Խնչպէս կրնանք մեղադրել զանոնք , երբ որ սկիզ-
 “ բէն յօրինուած Հանգանակը անպակաս ունին :
 “ Ոչ ալ մեզի կուգայ թէ՛ նոյն բառերուն համար
 “ մեր մէջը երեւելի տարբերութիւն մը կայ . վասն
 “ զի մենք կը հաւատանք Սուրբ Գրոց , որ Սուրբ
 “ Հոգւոյն “ Ի Հօրէ բղիտի ” կը վկայեն , և “ Արդ-
 “ ւոյն ձեռքով ” զրկուիլ , ինչպէս որ Յովհաննէս
 “ Աւետարանիչ կը զրուցէ : (ժԵ . 26) : Սենք միայն
 “ սա մտքերով կրսենք թէ՛ ՚ի Հօրէ կը բղիտի , մէյ մը
 “ որ՝ “ Հոգի Քրիստոսի ” ըսուելուն համար : (Գա-
 “ ղատ . Դ . 6 Եւ Ա . Պետր . Ա . 11) : Սէյ մըն ալ
 “ որ՝ “ Քրիստոսէ կելլէ ” ըսուած ըլլալուն համար :
 “ (Յովհ . ժԶ . 7) : Ու մէյ մ’ալ , “ Քրիստոսէ կառ-
 “ նէ ըսուելուն համար , (Յովհ . ժԶ . 14) : Չէ՛ նէ
 “ չիտակը՝ այս բաներուն վրայօք վէճ ընելու ուրիշ

“ պատճառ մի չկայ ” :

“ Անկլիքան Նիկեացին ինչպէս որ կընդունի Ախ
 “ կից Հանգանակը, անանկ ալ անոր մէջի Քրիստոս
 “ նէութեան գլխաւոր Վարդապետութիւններն ալ
 “ կը խոտտովանի՝ կը գրկէ՝ և կը սիրէ, այսինքն՝ Ամենա
 “ սուրբ Երրորդութեան Հօր և Որդւոյ և Սուրբ
 “ Հոգւոյն վարդապետութիւնը, Քրիստոսի վերա
 “ բերեալ վարդապետութիւնները, անոր երկու
 “ բնութիւնը՝ մէկ Անձամբ անբաժանելի միացած,
 “ Հօր Աստուծոյ հետ ունեցած Համագոյութիւնը,
 “ և անոր Սուրբ Հոգւով Յղանալուն վերաբեր
 “ եալ այն ամենամեծ ճշմարտութիւնը, անոր՝ Ամեն
 “ օրհնեալ Կուսէն ծնանիլը, անոր չարճարանքները,
 “ մահը, յարութիւնը, համբարձումը, Հօր Աս
 “ տուծոյ աջ կողմը նստիլը, և աշխարհս դատելու
 “ համար միւսանգամ գալուստը ” :

“ Կընդունի ևս Հոգւոյն Սրբոյ վարդապետու
 “ թիւնը, մէկ կաթողիկէ և առաքելական Նիկե
 “ ղեցի մը, մեղաց թողութեան համար մէկ Սկրտու
 “ թիւն մը, մեռելներուն յարութիւնը, և հան
 “ դերձեալ կեանքը ” :

“ Այս ուրեմն Անկլիքան Նիկեացին Առաքելա
 “ կան յաջորդութեամբ՝ ճշմարիտ նախկին և կա
 “ թողիկէ Հաւատքը ունի, և սկիզբէն ՚ի վեր
 “ բռնած է ” :

“ Հիմայ գանք անոր արարողութեանցը և Օհե
 “ սերուն վրայօք խօսելու :

“ Քրիստոսի սահմանադրած Սկրտութեան և
 “ Ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհուրդները ա
 “ մենայն յարգութեամբ կընդունի ու կը պահէ Անկ
 “ լիքան Նիկեացին : Սկրտութեան խորհուրդը ազսց
 “ կը մատակարարէ, և ասիկայ՝ որչափ որ կարելի է,
 “ անոնց ծնանելէն քիչ մը ժամանակ ետքը կըլլայ :
 “ Կանոնը աս է, որ՝ անոնց ծնանելէն մէկ երկու կի-

“ րակի ետքը , կամ անոնց մէջ պատահած տօնախումբ
 “ բուժեան օր մը Սկրտուռի տղան թէ որ կարելի է ” :

“ Պարտի , Խաչին նշանաւ , և Մահատուրը
 “ Լըրորդու թեան Նուամբը կը մկրտէ զերախայն ,
 “ և Նիկիբան Լիկեղեցւոյն զաւանուծիւնը այս է
 “ որ՝ Սկրտուռ թեամբ տղան Քրիստոսի Լիկեղեցւոյն
 “ անդամ կրլայ , և Որդեգիր Մտուծոյ ” :

“ Նիկիբան Լիկեղեցւոյն մէջ միայն Եպիսկոպոսը
 “ կամ Քահանայն կրնայ մատակարարել Մահատուրը
 “ Հաղորդութեան խորհուրդը ” :

“ Նիկիբան Լիկեղեցին կը խոստովանի թէ՛ ճշմա-
 “ րիտ Քրիստոնեայները այս խորհրդիս մէջ Քրիս-
 “ տոսի Սարմինը և Մրիւնը ճշմարտապէս կը ճաշա-
 “ կեն , ու կուտեն . սակայն չարագործութեամբ ան-
 “ արժանները՝ թէ և մարմնապէս և համարձակ կու-
 “ տեն ու կը խմեն Քրիստոսի Սարմինը և Մրիւնը ,
 “ բայց Քրիստոսի մասնակից չեն ըլլար , հապա ելլելք
 “ իրենց գաաապարտութիւնը կուտեն ու կիմեն ” :

“ Նիկիբան Լիկեղեցւոյ մէջ թէ՛ Հացը և թէ՛
 “ Գինին ժողովուրդին կը տրուի՝ Փրկչին սահմանադ-
 “ րածին նման . սակայն նոյն խորհուրդը չի մատակա-
 “ րարվիլը՝ մինչև որ Քահանայէն զատ գոնէ երկու
 “ կամ երեք հոգի չգտնուի ” :

“ Լիկեղեցիներուն ոմանց մէջ ժողովուրդը ամիսը
 “ անգամ մը կառնէ , ոմանց մէջ ալ առաւել յա-
 “ ճախակի . և ոմանց մէջ ոչ այնքան ստեպ : Բայց
 “ ընդհանրապէս ամեն մարդ պարտաւոր է՝ գոնէ
 “ Օննդեան , Օտուի , և Հոգեգալտեան երեւելի
 “ օրերը առնելու ” :

“ Նիկիբան Լիկեղեցին՝ մեր Փրկչին Մահատուրը
 “ Սարմնոյ և Մրեան խորհուրդը միշտ յաճախակի
 “ ընդունելու համար եւելք յորդոր և խրախոյս
 “ կուտայ ժողովուրդին ” :

“ Դրոշմի Սրբազան Մարտիրոսիւնը Սկրտու-

„ Թե՛նէն ետքը կըլլայ , բայց չէ Թէ անորժապա
 „ այլ որ ժամանակ որ տղան խելահաս ըլլայ , ու
 „ պատրաստուի անձամբ հաստատելու այն ուխտերը ,
 „ որ Սկրտուած ժամանակը կնքահայրները բրած են
 „ իրեն համար ” :

“ Այս խորհուրդը միշտ Ապիսկոպոս մը կը կատա
 „ րէ՛ ձեռքը անոր վրայ դնելով , և անոր համար աւ
 „ ղօթք ընելով : Սովորու թիւնը աս է որ՝ մէկը գրող
 „ մուելէն ետքը Հաղորդու թիւն առնելու ազատ է ” :

“ Անկիւքան Ակեղեցին “ Արձակման ” համար
 „ կհաւատայ Թէ՛ Քահանայն իշխանու թիւն և հրաւ
 „ ման ունի Ատուծմէ՛ զըջացողներուն մեղացը թու
 „ ղու թիւն զըուցելու և կամ հրատարակելու ,
 „ բայց այս զօրութիւնը իբր իր կողմանէ ՚ի գործ
 „ դնելու չէ , հապա Քրիստոսի իբր մէկ փոխանոր
 „ դը , և Արձակումը ամենեւին մէկ զօրութիւն
 „ մը չունի՝ երբոր ընդունողը անդեղ ըլլայ , և Քրիս
 „ տոսի վրայ ճշմարիտ ու անկեղծ հաւատք մը չու
 „ նենայ ” :

“ Անկիւքան Ակեղեցին Աղօթամատոյց մը կը գոր
 „ ծածէ ընդհանուր պաշտամանց համար : Ամեն առ
 „ տու և իրիկուն ժամերգութիւն ունի , նաև բոլոր
 „ կիրակի և ուրիշ Տօնախմբութեան օրերը ” :

“ Ատուածային պաշտամունքներ և արարողու
 „ թիւններ սահմանած է Ամենասուրբ հաղորդու
 „ թեան համար , Սկրտութեան , Վրոշմի , Ամուս
 „ նու թեան պատկի , Հիւանդի այցելութեան , Հիւ
 „ ւանդի Հաղորդութեան , Թաղման , Կանանց որ
 „ դեծնութե՛նէն ետքը գոհութեան , Ապիսկոպոս
 „ ներու՝ Քահանայներու՝ և Սարկաւազներու Օրհ
 „ նու թեան և Չեւնագրութեան , Ակեղեցի Օրհ
 „ նելու , և ուրիշ Քրիստոսնէական Արարողութիւն
 „ ներու ու Օգտերու համար : Իսկոյն տարւոյն ամեն
 „ օրական ժամերգութեանցը մէջ Հին և Նոր Կտա

” կարանը կարգացունել կուտայ՝ ամեն օրուան հա-
 ” մար զատ զատ բաժնուած . նոյնպէս Գաւթի Սաղ-
 ” մոսները ամեն ամիս ամբողջ կը կարգացուի ” :

“ Իր Ըստուածային պաշտամանցը մէջ կան Լը-
 ” դեր , Գոհութիւններ և Եղծքներ ” :

“ Եպիսկոպոսները Քահանայները և Սարկաւադ-
 ” ները յատուկ Լեկդեցական Օգեստներ կը հադ-
 ” նին՝ ժամերգութեան պաշտօն վարած ատենին ” :

“ Ընկլեքան Լեկդեցին Տօնախմբութեան և
 ” Պահք օրեր ալ ունի ” :

“ Տէրոջը օրէն ՚ի զատ իրեն տօնախմբութեան
 ” օրերը ասոնք են : Օհուռդ Տեառն մերոյ , և անոր
 ” Թրիատութիւնը , Յայտնութիւն , Յարութիւն՝
 ” որ երեք օր է , Համբարձումն , Հոգեգալուստ՝
 ” որ երեք օր է , Լեւտումն Լմենօրհնեալ Կուսին ,
 ” և անոր Տաճարը Բնծացուիլը , Օհուռդ Յովհան-
 ” նու Սկրուջի , Տօն Սրբոյն Պետրոսի , Սրբոյն Յա-
 ” կոբայ մեծին , Սրբոյն Յովհաննու Լեւտարանջի ,
 ” Ս . Սատթէոսի , Ս . Սարկոսի , Սրբոյն Գուհա-
 ” սու , Սրբոյն Փիլիպպոսի , և Ս . Յակոբայ փոքու ,
 ” Ս . Լնգրէասայ , Ս . Թովմասայ , Ս . Բարթուղի-
 ” մէոսի , Ս . Սիմօնի , և Ս . Յուդայի , Ս . Սատա-
 ” թիայի , Ս . Պօղոսի , Ս . Բառնաբայ , Ս . Սաե-
 ” փաննոսի , Լնմեղ Սանկանց Բեթլէհէմի , և Սրբոյն
 ” Սիբայէլի Հրեշտակապետին , և բոլոր Հրեշտա-
 ” կաց , և տօն ամենայն Սրբոյ ” :

“ Ըսանելով Ընկլեքան Լեկդեցին՝ Կիրակիէն ՚ի
 ” զատ , որ սկիզբէն հետէ միշտ՝ Սուրբ կը պահուի ,
 ” երսունումէկ Տօնախմբութեան օր ունի ” :

“ Կիրակիներուն մէջ՝ Հոգեգալուստէն ետքը
 ” առաջին Կիրակին երեւելի է , որ ան օրը Տօն Լ-
 ” մենասուրբ Երրորդութեան կը յիշատակուի ” :

“ Եւ անմիջապէս Օհնդեան նախընթաց չորս
 ” Կիրակիները՝ իրենց մէջի եղած շաբաթներովը՝

“ պատշաճ ժամանակներ են զգուշաւոր պատրաստ
 “ տութեան Օհնդեան համար ” :

“ Լնկիբան Լկեղեցւոյն Պահք օրերը տարւոյն
 “ բոլոր Ուրբաթ օրերն են , նաեւ Սեծ Պահքը ,
 “ որ Օգոստէն առաջ քառսուն օր է , նաև երեք օր
 “ Պահք՝ Համբարձումէն առաջ : Լյլ և երեք օր
 “ մասնաւոր Պահք մը՝ Սեծ Պահոց երկրորդ շաբ-
 “ թուն մէջ . երեք օր Պահք՝ Հոգեգալստեան ե-
 “ տեւի շաբթուն մէջ . երեք օր Պահք՝ Սեպտեմբերի
 “ երրորդ շաբթուն մէջ . երեք օր Պահք՝ դեկտեմ-
 “ բերի երրորդ շաբթուն մէջ ” :

“ Լյս վերջին չորս Պահքերը տարւոյն չորս Լ-
 “ զանակներուն համար են , և մասնաւոր կերպով
 “ մը կը յիշատակուին աղօթքներով Լկեղեցականնե-
 “ րուն համար՝ հետեւեալ կիրակիները՝ Քահանայ և
 “ Սարկաւադ ձեռնադրելու որոշեալ ժամակներ ըւ-
 “ լալուն համար ” :

“ Լյս Լկեղեցին մէկ տարին հարիւր օրի չափ
 “ Պահք ունի ” :

“ Լհա Լնկիբան Լկեղեցւոյն բոլոր հանգա-
 “ մանքները նկարագրելուս ետքը , հիմա օգտակար
 “ կը համարիմք անոր մէջի չեղած բաներն ալ
 “ պատմել ” :

“ Քաւարանի վարդապետութիւնը չընդունիր ,
 “ հապա բոլորովին կը հերքէ՝ թէ Սուրբ Ղրոց և թէ
 “ նախկին Հայրապետաց դէմ ըլլալուն համար ” :

“ Եւ հաւատայ թէ՝ Հաւատացեալ ննջեցեաց
 “ հոգիները խաղաղութեան և հանգստութեան մէջ
 “ են՝ վերջին օրուան Լբանութիւնը կատարելապէս
 “ վայելելու յուսով ” :

“ Պատկերներու կամ Լքձաններու երկրպագու-
 “ թիւն չընեն : Թէև պատկերներ կը գտնուի իր Լ-
 “ կեղեցիներուն մէջ , բայց Լստուծոյ տունը զար-
 “ դարելու մօքով միայն դրուած կ'ըլլան անոնք , և

« Ժողովուրդը ամենեւին յարգութիւն մը չեն ըն-
 « ծայեր անոնց » :

« Սուրբերուն աղօթելու սովորութիւնն ալ
 « չունի . Աճմարիտ հաւատքով հրաժարուածները
 « յարգելու ժամանակը , և անոնց յիշատակութիւ-
 « նը՝ թէ՛ Մենասուրբ Հաղորդութեան Խորհուր-
 « դին մէջ , և թէ սահմանուած Տօներնուն մէջ կա-
 « տարած ատենը , անոնց աղօթք չի մատուցաներ :

« Մատուծոյ աղօթք բրած ատենը՝ որ շնորհք տայ
 « մեզի անոնց բարի վարքերուն հետեւելու , զանոնք
 « սուրբ մարգոց վիճակէն վեր չի բռներ : Կը հաւա-
 « տայ թէ՛ անոնք մեզի հետ Սուրբ միութեամբ
 « եղբայրներ են . և այս դիտաւորութեամբ կը յար-
 « գէ և կը սիրէ զանոնք » :

« Մեկեղեան Եկեղեցին՝ Մուսնութիւնը չարգի-
 « լեր իր Եկեղեցականներուն , հապա աղատութիւն
 « կուտայ : որ բոլոր Եպիսկոպոսները , Քահանայ
 « ները , և Սարկաւազները անխտիր այն վիճակին
 « մէջ գտնուին , (թէ՛ Մուսնութեան , և թէ՛ Մե-
 « կընութեան) , որն որ Մատուած պաշտութեան ե-
 «ւելօք կը ծառայէ » :

« Մասնի էր հին ատենները Մեգղեացուց Եկե-
 « ղեցւոյն մէջ » :

« Մեկեղեան Եկեղեցին՝ Հռոմայի Պապին գլխա-
 «ւորութիւնը չի խոստովանիր . այլ զանիկայ հին ա-
 « թուներու Հայրապետներուն իբր մէկը կ'ընդու-
 « նի՝ Իգալիայի միայն մէկ մասին վրայ առաջուց իշ-
 «խանութիւն մը ունենալովը : Ուրիշ Եկեղեցիներ
 « բոլ վրայ իշխանութիւն ունենալու իրաւունքը կը
 « մերժէ . և կը հաւատայ թէ՛ ընդհանուր տիրողու
 « թեան պահանջմունքը՝ թէ՛ Սուրբ Գրոց , և թէ՛
 « նախկին սովորութեան հակառակ է » :

« Մեկեղեան Եկեղեցին՝ մեր Տէր և Փրկիչ Յի-
 « սուս Բրիտոսը ընդհանուր Եկեղեցւոյ մի միայն

“ գլուխ կը խոստովանի, և այն զանազան Ուղղա-
 “ փառ Եկեղեցիները՝ նոյն Կաթուղիէ Եկեղեցւոյն
 “ իբր ճիւղերը ” :

“ ԲՆդ հակառակն՝ Ենկիւքան Եկեղեցին՝ ուրիշ
 “ Այլադաւան Քրիստոնէից տարբեր կրօնքներուն
 “ հետ չի միաբանիր . Որոնք Ենդղիայի մէջ ալ կան ,
 “ ու Ամերիկայի մէջ ալ ” :

“ Դժբաղդաբար պատահեցաւ որ՝ վերջին 200
 “ տարուանս մէջ ժամանակ ժամանակ Աղանդաւորներ
 “ ելան , և Ենդղիացւոց Եկեղեցիէն զատուեցան , ու
 “ բոնցմէ ոմանք շատ բազմամարդ եղան : Ասոնց մէջէն
 “ ալ ուրիշ Աղանդաւորներ ելան , անանկ որ՝ Ենդ-
 “ ղիայի և Ամերիկայի մէջ հիմա քսանըհինգէն միւնչե-
 “ երեսուն այլ և այլ տեսակ Աղանդաւորներ կան ” :

“ Այս Աղանդաւորները իրարմէ շատ կը տար-
 “ բերին , և Ենկիւքան Եկեղեցւոյն հետ ամենեւին
 “ հաղորդութիւն մը չունին ” :

“ Ենկիւքան Եկեղեցւոյն Աղօթամատոցը չեն
 “ ընդունիր : Ո՛չ ալ անոր Տօնախմբութիւնները և
 “ Պահք օրերը կը պահեն ” :

“ Ասոնցմէ որը կ'ըսէ թէ՝ Այրտութիւնը միայն
 “ չափահաս մարդոց ըլլալու է , որը կ'ըսէ՝ թէ՝ Քրիս-
 “ տոս մեր Փրկիչը Աստուած չէ , որը թէ՝ բոլոր
 “ բարի ու չար մարդիկ պիտի փրկուին , որը թէ՝ ո՛չ
 “ Այրտութիւնը մատակարարուեւո՞ւ է , և ո՛չ Տէ-
 “ բունական Բնթրիքը ” :

“ Առեւ բոլորն ալ Առաքելական պաշտօնեայնե-
 “ րէ , այսինքն՝ Եպիսկոպոսներէ , Քահանայներէ ,
 “ և Սարկաւագներէ զրկուած են : Ասոնք թէև ի-
 “ րարմէ կը տարբերին , բայց բոլորն ալ այս բանիս
 “ կը միաբանին թէ՝ իրենք այն երեք Արքազան Կար-
 “ գերը չունին , և այս բանով անոնց ամենքն ալ
 “ Ենկիւքան Եկեղեցիէն կը զատուին ” :

“ Ասոնք ուրիշ շատ զանազան բաներով ալ կը

« տարբերին նոյն Լիկեղեցիէն , ինչպէս որ առաջ ալ
 « ըսինք , և անոր համար զգուշութիւն պէտք է ,
 « որ ասոնք Լնկիւքան Լիկեղեցւոյն հետ չխառնու-
 « ուին . քանզի մէջերնին շատ քարոզիչներ ունին ,
 « որոնք աշխարհի զանազան մասերուն մէջ իրենց վար-
 « ւապետութիւնները կը տարածեն . և կ'ըլլայ որ
 « անարդարաբար Լնկիւքան Լիկեղեցւոյն անդամները
 « կարծուին ասոնք սխալմամբ , որ իրենք ալ բնաւ
 « չեն ուզեր ասանկ երեւնալ » :

« Լսոնցմէ ոմանք Լպիսկոպոս կը կոչեն ինքզինք-
 « նին . բայց ճշմարիտը աս է որ՝ անոնցմէ ոչ մէկն
 « ալ Լպիսկոպոս է » :

« Լյն Սրբազան Կարգը՝ Քահանայութեան և
 « Սարկաւագութեան կարգէն վեր բան մը չեն
 « սեպեր » :

« Լնգղիա եկող և բնակող ամեն Լիկեղեցական
 « պարտի իր Լպիսկոպոսին Վկայականը իր քովը ու-
 « նենալ , ու թէ որ չունի , հաստատ հաւատարմ է
 « որ անիկայ Լնկիւքան Լիկեղեցիէն չէ » :

« Տասնութեց տարիէն ՚ի վեր՝ Տաճկաստանի մէջ
 « Հայոց համար աշխատող Սիսիօնարներուն բնաւ
 « մէկն ալ Լնկիւքան Լիկեղեցիէն չէ : Անոնք կամ
 « Քօնկրիկէջնալիսդ են , և կամ Բրէզպիդիբիլն ,
 « այսինքն՝ կամ Եոզովական , և կամ Երիցական , ու
 « ըոնք Լնկիւքան Լիկեղեցւոյն Ըրարողութիւնները
 « և Սահմանադրութիւնները չեն ընդունիր , ու բո-
 « լորովին կը մերժեն , և նոյն Լիկեղեցւոյն չեն հնա-
 « զանդիր , գլխովին զատված են անկէ » :

« Լնկիւքան Լիկեղեցին ոչ անոնց Քահանայները
 « կ'ընդունի , ոչ ալ անոնց գործքերուն կը հաւնի :
 « Ինք անոնց հետ ամենեւին գործ մը չունի . անոնց
 « ըրած գէշութիւններուն ամենեւին պատասխա-
 « նատու չէ . և ոչ ալ անոնց ըրած բարի գործքե-

1 Ներկայ հոտուածս առնուած գրութիւնը՝ 1847ին է գրուած :

“ բուն համար իրենց գովութիւն մը կ’ընծայէ ” :

“ Արեւելեան Ակեղեցիներուն մէջ հերձուա-
 ” ծողութիւններ կամ երկպառակութիւններ ելլե-
 ” լուն ամենեւին չի հաճիր . և ոչ ալ թող կուտայ
 ” իր Ակեղեցականներուն մէկին՝ զանոնք գրգռելու
 ” . . . : Կ’ուզէ որ ան Ակեղեցին անբաժան ու
 ” պարզ մնայ , և չուզեր տեսնալ որ անկէ հերձուա-
 ” ծողութիւններ ու աղանդներ ելլեն ” :

Ի այց մարդկութիւն է , եթէ Ամերիկացի քա-
 րողիչք իրաւ չեն գիտեր այս բաներս , ամօթ չէ ,
 կրնան անգամ մի ալ Անգղիական եկեղեցւոյ Սաչ-
 տոցն և ուրիշ գրութիւններն քննելու ելլել , ինչպէս
 որ կրնեն կոր ուրիշներունն , և այն ժամանակն շու-
 տով պիտի համոզուին որ իրենցմէ չեն եղեր . և այն
 ժամանակն մեզի ներկայացուցած իննսուհի Ռիլոնին
 սուտ և սխալ ըլլալն խոստովանելով՝ անոր դէմ մեղի
 պատլած և չփառ ըսելուն համար Սեղան պիտի գոչեն ,
 մեղի դէմ զինելու պատճառ բռնած խիստ շատ բա-
 ներնին նոյն պիտի գտնեն Անգղիական եկեղեցւոյ
 մէջ ալ . ապա թէ ոչ իրենց հոս այս կացութիւնն՝
 գիտնալով Հայոց ազգին չարիք հասցնելու համար
 է , ազգը փեռեկտելու և եղբայր եղբօր դէմ զինե-
 լու համար է . . . իրենց որեւիցէ նպատակուն
 գործիք և միջոց ընելու համար : “ Այն մարդը ”
 ըսած են նոյն իսկ Ամերիկացի քարողիչք անգամ մի
 Աւետիսի մէջ “ որ աւելի կրնորէ ամենէն պզտիկ
 ” սուտը ըսել , իր ամենէն ազէկ յաճախորդը չկոր-
 ” սնցնելու համար , իր դաւանած կրօնքին անլայել
 ” բան կ’ընէ . . . ” :

Ա երջապէս Ամերիկացի քարողիչներն Անգղիա-
 կան և ուրիշ եպիսկոպոսական եկեղեցիներն գիտ-
 նան կամ չգիտնան , ուրիշ որեւիցէ նպատակ մի ու-
 նենան կամ չունենան , աս ճշմարիտ է որ Հայոց
 եկեղեցւոյն վրայ կամ բոլորովին տգէտ են կամ

կամակորուժեամբ չեն ուղեր կոր գիտնալ : Հայոց եկեղեցւոյն վրայ ունեցած գաղափարներնուն ու կարծիքներնուն և տուած ծանօթութիւններնուն և ոչ մէկն չիտակ է , Հայոց վրայ ինչ որ ըսած են ամենն ալ զրպարտութիւն , սուտ և բամբասանք են : Արդ դիտամարլըայ կամ չգիտութեամբ՝ այսօր անոնց բոլոր գործքերնին ու կացութիւննին յայտնի չարիք մի է Հայոց ազգին և եկեղեցւոյն համար , որ ըսել է ընդդէմ է նաև բոլոր քրիստոնէութեան , ասոր համար բոլոր կկարդանք բոլոր Աւրոպայի և Ամերիկայի այն ազգաց և ժողովրդոցն առջին որ կուղեն նախկին ընդհանրական եկեղեցին և անոր դրութիւններն յարգել : Ամերիկացիք իրենց բոլոր գործքերովն քրիստոնէական ճշմարտութենէ հեռու ըլլալէ զատ , բնաւ մէկ վարմունքնուն մէջ ալ քրիստոնէական ջանից հետք մի կամ նշոյլ մի անգամ ցուցուցած չունին : Փոխանակ առաքինութեան՝ մոլութեան , փոխանակ սիրոյ՝ ատելութեան , փոխանակ բարւոյ՝ չարի պատճառ են եղած և վերջապէս հայր մի իր որդին , մեծ մի իր պղտիկն չկարենալ խրատելուն և խեղճի մի չզգաստանալուն միմիայն միջոց մի են եղած . . . :

Աւրոպա կիտաբեն որ հոս Աստուծոյ պարզ խօսքին քարոզութեանն ու տարածմանն կաշխատին , Հայոց ազգն Աստուծոյ խօսքին տարածմանն բան չըսեր , եթէ օրինաւոր կերպով կատարուի . Պապական եկեղեցւոյ պէս Սուրբ Ղրքին տարածմանն ու ընթերցմանն դէմ արգելքներ ու բանադրանքներ չունի և ընդհակառակն միշտ յորդոր կկարդայ զայն կարգալ , քննել և ամեն բան անկէ սորվիլ և անոր վրայ փորձելու , ո՞րու ձեռքով և ո՞ւր տպագրուած կըլլայ թող ըլլայ , և արդէն ի օնտօնի և ուրիշ տեղերու Աստուածաշունչի ինկերութեան կողմէն Վենետիկ , Փարիզ , Ռեթրպուրկ , Կալկաթա և

այլուր տպուած գրաբառ , աշխարհաբառ և տաճկերէն լեզուով օրինակներն՝ մեծ ընդունելութիւն և յարգ ունին Հայոց Եկեղեցւոյն մէջ , ինչպէս նաև ՚ի սկզբան Վմերիկացւոց տպած գրաբառ Նոր Կտաւ կարաններն ալ : Բայց երբ աշխարհաբառի կամ տաճկերէնի Թարգմաններ ըսելով , քանի մի տեսակ Թարգմանութիւններն իրար չըռնեն կամ իրարու հակառակ մտքեր յայտնեն , և՛ ևս՛ մէկն գրաբառին չպատշաճինէ՛ , Հայոց Եկեղեցին ալ չառնելու , չկարդալու և չընդունելու իրաւունք չի մի ունենար . աստակ Թարգմանութիւններով՝ և անհմուտ կերպով գործուած այլայլութիւններով փոխանակ Մատուցոյ Խօսքին պատիւ ընելու՝ անարդանք բերած չեն մի ըլլար . ասոր համար կըողոքենք աշխարհիս՝ Մատուցոյ Խօսքին տարածմանն համար կազմուած Բնկերութիւններուն՝ որ Վմերիկայիք ատ Բնկերութեանց ստակին մեղք կրնեն կոր : Մատուցոյ Խօսքն գործիք ըրած՝ հոս իրենց դատ ժողովուրդ և հպատակներ կազմելու են ելած . . . :

Երգ հոս Խօսքերնիս իրենց դարձնելով կըսենք Վմերիկացւոց որ եթէ մեր այս Խօսքերն իրենց Զանիցն և վաստակացն դէմ անիրաւութիւն կհամարին և իրենց Զանքն և կացութիւնն միմիայն քրիստոնէական պարտաւորութեան մի համար է , մի միայն ճշմարտութեան սիրուն համար է , ալ աղէկ , գովելի նպատակ , ուրեմն մենք իրենց այդ նպատակին նպատաւոր նոր միջոց մի կառաջարկենք , եթէ այնպէս է՝ պարտին չէ չըսել : Որովհետև մեր աղգն աղքատ է , հաղարումէկ պէտքեր ու կարօտութիւններ ունի , պարտքն ընտանիքէն կսկսի , զանոնք Թողով , ինքզինքն Վմերիկացւոց հասկցնել , սորվեցնել կամ քարոզելու և կամ Վմերիկացւոց ինքզինքնին նոյն խոկ իրենց ճանչցնելու ոչ ընկերութիւն ունի և ոչ ստակ ծախք ընելու ժամանակ ,

Սափի եղերն ալ աղբին օգտակար նվթերու վրայ
 ըլլալէք խորհրդածութիւններու և լուրերու հա-
 մար հարկաւոր են, ատանկ նպատակներու չենք կրը-
 նար ծառայեցնել. և նաեւ աղբին ինծի պէս անհատի
 մին ալ ստակին մեղք է որ օտար Մերիկացիներն
 համոզելու և Հայոց եկեղեցւոյն վրայ տեղեկացու-
 նելու կամ անոնց սուտերն և սխալներն ուղղելու
 ծախուի :

Եւոր համար կրտսէք իրենց որ, քանի որ ճշմար-
 տութեան և միայն ամեն բան յայտնի հասկցուելու
 և ծածուկ գաղտնի կամ չգիտցուած բան չմնալու
 համար կաշխատին, և այս նպատակիս համար Մե-
 րիկա ալ իրենց առատ ստակ կմատակարարէ, բարե-
 հաճին նաեւ՝ այսուհետեւ մեր կողմէն ալ շարունակ
 գրուելիքներուն հրատարակման ծախքերն յանձն
 առնուլ, կամ եթէ կարելի է Մերիկա գրեն յա-
 տուկ այս նպատակիս համար ալ բնկերութիւն մի
 կազմել տան : Երգարեւ կեանքերնուն մէջ քրիստո-
 նէական գործ մի գործած կըլլան աշխարհի առջև,
 զի ճշմարտութեան յայտնութիւնն ասանկ կրնայ
 ըլլալ, երբ երկու կողմանէ ալ խօսուի : Եւս ըսածս
 միմիայն միջոց մի կրնայ ըլլալ Մերիկացիներն Հայոց
 և Հայերն Մերիկացւոց բացատրել ու ճանչցու-
 նելու. գրելն մենք յանձն կառնունք, նոյնպէս և
 եթէ հարկ ըլլայ անոնց Մագդիերէն և Պաղղիերէն
 թարգմանութիւններն և գեռ ուրիշ ինչ լեզուով
 որ պէտք ըլլայ, և կարծեմ բոլոր Եւրոպա և Մե-
 րիկա ալ մեծապէս գոհ և ուրախ կըլլան այսպիսի
 բանի մի. և իրենք ալ իրենց բոլորտիքն գտնուած
 անհմուտ և Հայութենէ անլուր անձանցմէ առած
 և Եւրոպայի հաղորդած սուտ և սխալ տեղեկու-
 թիւններնուն պատճառաւն ասանկ աշխարհի առջև
 չեն բամբասուիլ ու խայտառակուիլ :

Եթէ կրտսէք իրաւ հոգինուն և հոգիներուն

փրկութեանն համար կաշխատին, եթէ ճշմարտապէս քրիստոնէական պարտք մի կատարել է ջանքերնին, միմիայն միջոց մի կրնայ համարուիլ առաջարկութիւնս, ամօթ չէ որ չեն գիտեր, գիտնալ չուզելն է մեծ ամօթն ու մոլորութիւնն: Եթէ իրենք գրեթէ երեսուն տարիէ ՚ի վեր է որ Հայերն չկրցան իրենց ստութեանցն և մոլորութեանց շահիլ և Հայերուն ո՞վ և ի՞նչ բլբլուն վրայ որոշ և ուղիղ գաղափար մի, տեղեկութիւն մի չկրցան ստանալ, անգամ մինալ թող փորձեն, գուցէ Հայերն զիրենք ճշմարտութեան և ուղիղութեան շահին, կամ գոնէ Հայերուն գրեթէ երկու հազար տարուան միմիայն շարունակուած և ամեն թշնամեաց զէնքերուն և արշաւանքներուն դէմ անյաղթ գիմակալած, ամեն իրեն զարնուողներն խորտակած և ինքն անդրդուելի մնացած, Նոտուծոյ սիրելին և բոլոր քրիստոնէութեան ընտրելին՝ Հայոց Եկեղեցւոյ մի վրայ որոշ ուղիղ և յստակ աղբիւրէ քաջ տեղեկութիւններ առած կրլան: Եղ մի անօգուտ և անհմուտ գրւուածներ հրատարակելով ամենուն գաղափարներն շփոթելուն տեղ, ծախքերնին այս առաջարկութեանս որ ընելու բլան, մեծ ծառայութիւն մի բրած կրլան Հայոց և աշխարհի, որ իրենց պէս ուրիշ ժամանակ ուրիշներն ալ Հայոց ազգն անշուք տեսնելով և անոր վրայ ըստ ամենայնի անձանօթ բլբլով կամ սխալ տեղեկացած բլբլով, անոնք ալ չեն յանգգնիր ազգիս և եկեղեցւոյս վրայ յարձակելու և անոնք ալ իրենց խաղուն գործիք ընելու փորձ չեն փորձեր և Հայոց ազգին և Եկեղեցւոյն ալ վնասն վերջն եկած կրլայ, և Հայ միամիտներն ալ ամեն հոգւոյ հաւատալէ կազատին, և ասով իրենք ալ արդարեւ ազգիս և աշխարհի մեծ ծառայութիւն մի բրած բլբլէ զատ՝ աստուածային ալ մեծ պարտաւորութիւն մի կատարած կրլան:

Եւ կամ եթէ այս մեծ երկար և ժամանակի կարօտ բան է, կինդրենք ուրեմն գոնէ արտօնութիւն տան մեղի առայժմ՝ մենք ալ մեր կարծիքներն, դիտողութիւններն, պատասխաններն, բացատրութիւններն, խնդիրներն և մեկնութիւններն ազատաբար զրկել ու Վեպաբերին մէջ հրատարակել տալ՝ ամեն ան կէտերուն վրայ որ գիտենք կամ կտարաւորենք. վասն զի ապօրինաւոր է որ իրենք շարունակ ուղածնին խօսին ու գործեն և մենք լուենք, և մեր միամիտներն միայն զիրենք մօտիկ ընեն : Աս կէտիս պատասխանն խիստ շուտ կուզենք և ոչ ապօրինաւոր, զի ամօթ չէ որ Հայոց ազգն ասանկ նպատակի մի համար մեծ ծախքեր չկարենայ ընել, հարստութեամբ Վերիկացւոց հետ չկարենայ մրցիլ. ազգերնիս իր մէջն ատկէ առաջ շատ հոգալիքներ ունի, մանաւանդ որ իրենք Հայ լեզուով այս նպատակիս համար սահմանուած յատուկ թերթ ունին :

Վարձեալ կրսենք եթէ նպատակնին միմիայն ճշմարտութեան և իրաւանց յայտնութիւնն է, իրենք մասնաւոր առաջ տանելիք կամք մի կամ նպատակ մի չունին աս առաջարկութիւննու չէ չըսեն, յայտնութենէ չփախչին, և ասով թող ըլլայ Քրիստոսի աշակերտներն ըլլալուն հաւաստիք մի ցուցուցած ըլլան որ կրսէ, « Որ առնէ զճշմարտութիւն » որ գայ առ լոյսն, զի յայտնի լիցին գործք նորա, թէ « Աստուծով գործեցան » . (Յով. Գ. 21 :

Եթէ այս չեն ուզեր և չեն կրնար յանձն առնուլ կինդրենք ուրեմն սցսուհետեւ Հայոց համար գրել, խօսիլ ու քարոզելէն ալ դադրին որ Քրիստոսի վերոգրեալ խօսքին հակառակ եկած չըլլան, իրենց վարդապետութիւնն, իրենց քարոզութիւններն խաւարի մէջ գործել ուղած չըլլան, առանց դիմացնուններնէն իրենց ըսածներուն վրայ փորձ և քննութիւն ընդունելու :

Իսկ թէ որ ոչ անոր՝ ականջ կախելով և ոչ ասոր ,
 դարձեալ իրենց գիտցածնուն վրայ յամառին և
 դարձեալ իրենց սովորական բնթացքն շարունակեն ,
 մենք ալ կ'իշխենք իրենց Վրիստոսի միւս խօսքն թէ ,
 « Լճնայն որ զչար գործէ՝ ատեայ զոյս , և ոչ գայ
 » առ լոյսն , զի մի՛ յանդիմանեցին գործք նորա » .
 ԶԻ՛ն . Գ . 20 :

Եւ վերջապէս խօսքերնիս եզրակացնելով և
 դարձեալ վերջին յօդուածնուս վերջին կտորն կրկնե-
 լով յօդուածնիս կվերջացնենք և կ'սպասենք տեսնե-
 լու թէ արդեօք օրերն ի՞նչ կ'ծնանին :

« Այն իսկ իրենց խղճմտանքին և ծանօթու-
 » թեանն դէմ ասանկ պատրուակեալ ու խայտառա-
 » կելի յայտնի ստուծիւններ յօդողներն անշուշտ իւ-
 » րենց կրօնական պարտաւորութիւններնէն դուրս
 » ուրիշ նպատակներ ունենալու են . . . բայց մենք
 » մեր ազգին միամիտներուն համար հսկելու , աղօ-
 » թելու և կրցածնուս չափ զանոնք յորդորելու ենք ,
 » որ ասանկ մեքենայուած , ընդդէմ՝ Լ'ստուծոյ և իւ-
 » բաւանց սուտերու խաբուելով՝ ազգային և աստ-
 » ուածային սրբազան պարտաւորութիւններնուն
 » դէմ չմեղանչեն և ճնողաց անարգութիւն չըլլան . . . » :

16 Յուլիս 1859 ¹ :

Մ . Ա . :

¹ Եթէ հարկն պահանջելու ըլլայ Տեառակիս գրութեան և հրա-
 տարակման թուականներուն մէջ եղած յապաղման պատճառն ու բա-
 ցատրութիւնն ուրիշ անգամ կ'հրատարակենք :

30 Ապրիլ 1860 :

ՅԵՒԵԼՈՒԸԾ

Ը.

Ը-ԷԿԱՔԵՐ ԻԻ- 109 ՓԵՐ . 23 ԻՆ (Ն . Տ .) ԿՐԱՊԱՐԱՊԻԵ :

ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՀԵՏ ՄԻԱՑԻՐ

Ընթերցող, կ'ուզեմ որ դուն միանա մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցիին հետ, ան Եկեղեցիին ուրիշց դուրս ժրհաթիւն չկայ: Ես չեմ հարցնէր քեզ թէ Կիրակի օրերը ո՞ւր կ'երթաս, ես միայն կ'ընեմ քեզի որ մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցիին հետ միանաս:

Ո՛ւր է աս մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցին, ինչի՞ նման է աս մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցին, ի՞նչ են աս մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցին ճանչցուելու նշանները: Ազէկ կ'ընես առանկ հարցմունքներ ընելդ, ուշադրութեամբ ինծի մօտիկ ըլէ, ու ես քեզի քանի մը պատասխաններ կու տամ:

Մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցին՝ Տէր Յիսուսի Քրիստոսի Բոլոր հասարակութիւնն Բաղիկացի է: Անկիւայ բոլոր Աստուծոյ ընտրեալներն կալ մուած է, բոլոր դարձի եկած մարդիկներէն ու կնիկներէն, բոլոր ճշմարիտ Քրիստոսեաներէն: Որուն վրայ որ Հօր Աստուծոյ սէրը, Որդւոյն Աստուծոյ արիւնին սրտաւիժը, Հոգին Սուրբ Աստուծոյ սրբապաշտեցողութեամբ կը տեսնենք, ան մարդը Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցիին մէկ անդամը կը ճանչնանք: Ան բոլորէն որ մէկը կը զղջայ, դարձի կու գայ, Քրիստոսի կը հաւատայ, ու Ասոր անուանով կը մկրտուի, անկիւայ մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցիին անդամ մը կ'ըլլայ:

Անկիւայ անանկ Եկեղեցի մըն է, որոնք Բոլոր անդամները մի եւ նոյն նշանները ունին: Անոնց ամենն ալ Սուրբ Հոգիէն մկրտոյն ծնած են, ամենն ալ ունին « ապաշխարութիւն դէպ ՚ի Աստուած », հաւատք մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսին վրայ, ու սուրբ կեանք: Անոնց ամենն ալ մեղքը կատեն, ու ամենն ալ կը սիրեն Քրիստոսը: Անոնց տարբեր կերպերով ու արարողութիւններով երկրպագութիւն կ'ընեն, ոմանք աղօթքի ձև ունին, ոմանք չունին, ոմանք ծառի չորեւթով կ'ընեն, ոմանք կայներով, բայց անոնց ամենն ալ մէկ սրտով աղօթք կ'ընեն, ամենն ալ մէկ հոգիէ առաջնորդուած են, ամենն ալ մէկ հիմի վրայ կը շինեն: Անոնց ամենն ալ իրենց կոծերը մի միայն գիրքէ մը առած են, այսինքն Աստուածաշունչէն, ամենն ալ մի միայն մեծ կեդրոնին միացած են, այսինքն Յիսուս Քրիստոսին: Ամենն ալ, մինչև անգամ հիմա մէկ սիրտով կրնան ընել « Ալելուիա » ու կրնան ամենն ալ մէկ սիրտով ու մէկ ձայնով պատասխանել, « Ամէն ու ամէն »: ԿԱՐԳԱՅՈՂ, ՆՈՐԷՆ ԿՐՍԵՄ, ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՀԵՏ ՄԻԱՑԻՐ:

Ստի- Բի- 370 Փետրուար 26 ին (4 . 5 .) Հրապարակեց :

Հետեւեալ մեծ եւ կարեւոր յայտարարութիւնն կամ ճշմարիտ խրատն՝ որ առ բողոքական Հայ եղբարս ուղղված է իրենց առաջնորդներէն , մենք ալ Աւետաճեւիէն առնելով կհրատարակենք լրագրոյս մէջ , անոր ճշմարիտ սկզբունքն օր մի առաջ մեր Հայ բողոքական եղբայրնէ չուն լսելի ըլլալու եւ գործադրուելու համար արդէն ունեցած մեծ փափաքնուս համեմատ մեր կողմանէ ալ օգնութիւն մի ըրած ըլլալու մտօք , առանց մեր կողմանէ իմաստլին վրայ խորհրդածութիւն մի ընելու կամ մեկնութիւն մի տալու . միայն թէ՛ առաւել պարզ հասկցուելու համար՝ նօսքը դրելով քանի մի բառ կաւելցնենք հրատարակողաց բերնէն նիւթին մասոյն համաձայն :

ՄԵԾ ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԻ

ԱՌ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՀԱՅ ԵՂԲԱՐՍ

ԻՐԵՆՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԵՆ ԳՐՈՒՄԸ

Եկեղեցիէն հետ միայն :

Ընթերցող , կուղեմ որ դուն միանաս միմիայն ճշմարիտ եկեղեցիին հետ՝ ան եկեղեցիին ուրիշց դուրս փրկութիւն չկայ : Ես չեմ հարցընէր թէ կիրակի օրերն ո՞ւր կերթաս , ա՞ն էկեղեցիէն Բե ան էկեղեցիէն կամ ա՞ն ժողովարանն Բե ան ժողովարանն , լե՛մ ըսէր չեղի որ ապօրոյ ու առաջնորդութեանդ միութենէն դապոտելով այսինչ ապօրոյ էկեղեցիէն երկուս կամ այն ինչ ապօրոյ . ես միայն կըսեմ՝ քեզի որ մի միայն ճշմարիտ եկեղեցիին հետ միանաս :

Ո՞ւր է աս միմիայն ճշմարիտ եկեղեցին . ի՞նչի նման է աս միմիայն ճշմարիտ եկեղեցին . ի՞նչ են աս միմիայն ճշմարիտ եկեղեցին ճանչցուելու նշաններն : Ազէկ կընես ասանկ հարցմունքներ ընելը , ուշագրութեամբ ինծի մտիկ ըրէ , ու ես քեզի քանի մի պատասխաններ կուտամ :

Միմիայն ճշմարիտ եկեղեցին՝ « Տէր Յիսուս Քրիստոսի բոլոր հաւատացեալներէն բաղկացած է » : Անիկա առանց ապօրոյ եւ առաջնորդութեան խորհրդութեան՝ բոլոր Աստուծոյ ընտրեալներէն կազմուած է , բոլոր դարձի եկած մարգիթներէն ու կնիկներէն , բոլոր ճշմարիտ Քրիստոսնէաներէն : Որու վրայ որ Հօր Աստուծոյ սէրն , Որդւոյն Աստուծոյ արիւնին սրտալին , Հոգին Սուրբ Աստուծոյ սրբացուցիչ գործն կուեսնենք , ան մարդն Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցիին մէկ անդամն կճանչնանք : Ան բաղկին որ մէկն կղջայ , դարձի կուգայ (անհասարակութենէն) ,

Քրիստոսի կհաւատայ, ու Անոր անունովն կմկրտուի, անկեղ պիմիւն
այն ճշմարտա եկեղեցին անդամն կըլլայ եւ իմաց դուի՝ որ աս ինչոն հաւ-

տաւորայի զիսկն իմաբանայ :

[illegible]

ընդհանուր անդամոց ամենն ալ, մինչև անց ամ՝ հիմա մէկ սրտով կրնան ըսել «Ալեքսիա» ու կրնան ամենն ալ մէկ սրտով ու մէկ ձայնով պատասխանել Ամեն ու ամենն: Ընթերցող, նորէն կրնամ՝ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ԷԵՏ [ՄԵԱՅՆՐԻ: (Աւետարանի հատ. 12, Բէա 10) Եր. 14: 1859 փետր. 23):

Գ.

Աւետարանի թիւ 111 Մարտ 23ին (Շ. Տ.) Հրապարակեց:

ՄԵԾ ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Աս վերնագրին տակ՝ Մարտի 1 նորէն հրատարակեց Աւետարանի 109 րդ Թիւին մէջն Եկեղեցիին հետ Գայի՛ր վերնագիրով յօդուածը, իր կողմէն այլ և այլ յաւելումներ ընելով, իր նպատակին յարմար, Հայոց Լուսաւորչական Եկեղեցին չձգել համոզելու Ժողովուրդը: Աս հրատարակուած յօդուածին վրայ քանի մը գիտողութիւն ունինք:

Աւետարանին մէջն յօդուածին բոլոր նպատակն է ցոյց տալ աչխորհիս մէջն ամեն մարդոց ճշմարիտ Քրիստոնեայ ըլլալու պարտաւորութիւնը: Յայտնապէս ցուցուած է թէ յօդուածը գրողը յիշուեր կարգացողին որ պէտքէն Եկեղեցիին վերաբերիլը՝ կամ անոր ինչ կերպ բաւերով Աստուծոյ երկրպագութիւն ընելը գիտնալու, այլ թէ արդեօք ինքը անպէտքէն ճշմարիտ Եկեղեցիին անդամն է, այսինքն թէ արդեօք ինքը ճշմարիտ Քրիստոնեայ է սրտանց: Խնդիրը ան չէ թէ ինքը աս կամ ան Եկեղեցին մկրտուած է, կամ թէ աս կամ ան ձեռնդրուած ի՛նչ, այլ թէ արդեօք իսկապէս ու սրտանց զղջացած է մեղքէն ու ճշմարտապէս հաւատացած է Յիսուս Քրիստոսի, ու Աստուծոյ խօսքին կը հետեւի՝ իր ամեն օրուան ընթացքին մէջ: Արեւիկայ է Քրիստոնեայ ըլլալը: Հազարաւորներ ու միլիոնաւորներ ինչ դասակարգի Քրիստոնէութիւնը՝ որոնք իրօք Քրիստոնեայ չեն: Այնք մէկ պէտքէն Եկեղեցի մը անդամն են, բայց ոչ անպէտքէն Եկեղեցի:

Ազէկ գիտե՛ք որ աս զանազանութիւնը չճանցողներ կան, բայց թիւ մը քննութիւնը ասոր իրաւացի ըլլալը ցոյց պիտի տայ:

Բոլոր անոնք որ ինչ դասակարգի Քրիստոնէութիւնը, ըլլան Լուսաւորչական Բրոթերութանը՝ Յաւադաւան՝ Նեոօրթոքսան Յակոբեթեան, և այլն, և այլն, պէտքէն Եկեղեցիին կը վերաբերին:

¹ Մարտի 370 Բողոքի Ազգ. և Կարեւոր յայտարարութիւն մի շարքաւորութեամբ յօդուածներ (Տե՛ս յաւելում Բ.) ասոնց պարագրաւութեան Մարտի Բերէնի գրած ՇԼԼԼԼԼԼԼԼԼ Աւետարանի ալ աս Մարտի ինչպէ՛ս ինչ ինչ Եկեղեցի յօդուածներ մէջ:

Անոնք թող ըլլայ թէ իբար Քրիստոնեայ շնանշանն, բայց սա կայ որ աշխարհին առջևը Քրիստոնեութիւն ԳԱԽԱՆՈՂ ճանչցուած են : Անոնք մարդոց « տեսանելի » են իբրեւ Քրիստոնեայ : Բայց Աստուած որ սիրտերը կը քննէ, կը տեսնէ թէ ասոնց մէջէն շատեր կան որ իսկապէս ու սրտանց Քրիստոնեայ չեն : Եթեւնքով Քրիստոս կը դաւանին, բայց գործքով զինքը կ'ուրանան : Իրեն առջևը անոնք բնաւ Քրիստոնեայ չեն : Ինքը միայն անոնք Քրիստոնեայ կ'ընդունի որ իսկապէս ու սրտանց կ'ատեն մեղքը, ու կը սիրեն սրբութիւնը ու Քրիստոսի պատուէրները կը կատարեն : ուրիշ խօսքով, անոնք որ չէ թէ միայն ջուրէն այլ Սուրբ Հոգիէն ծնած են : Անոնք « անտեսանելի » Եկեղեցիին վերաբերածներն են, այսինքն մարդոց « անտեսանելի », բայց Աստուծոյ « տեսանելի » :

Սասիւր բոլորովին չիտթեր է ան յօդուածին իմաստը . բայց ասոր վրայ ալ խօսելու հարկ չմնար : Անիկայ կրկին հրատարակելուն նպատակը՝ իր կողմէն ալ մեկնաբանութիւններ ընելով, ան է որ իր Լրագիրը կարգադրող Բրոթէսթանդներուն միաբնի մը այլ աղէկցութիւն մը ընէ, բայց անոնք մեր յօդուածին միտքը արդէն հասկըցած են :

Բայց բան մը կայ որ անիկայ չենք կրնար առանց գիտողութեան անցնիլ : Ինքը կատարելապէս կը ճանչնայ և կ'ընդունի թէ Բրոթէսթանդներն ալ Յօսատի Քրիստոսի միայն ճշմարիտ Եկեղեցւոյն կը վերաբերին : Իր խօսքն է աս թէ « Ամենն ալ մէկ հիմ, մէկ հիմնական սկզբունք ունին, հաւատոյ եական մասանց և փրկութեան միջոց եղած բաներու մէջ մէկ են . . . և երեւելապէս ալ մի միայն միութեան ամբողջ եալ կապն կամ դաշնադրութիւնն ունին, այսինքն Նիկիական հանդանակն : Միայն մէկ աղբի մի, տեղի մի կամ Ժողովոյ մի անունով չի ճանչցուիր աս ճշմարիտ եկեղեցին . յայտնի ուրացողներն մէկ զմի առնելով՝ Հայ, Յայն, Պապական, Բողոքական (Բրոթէսթանդ), Ռուս, Գերմանացի, Գաղղեացի, Անգլիկացի, Ամերիկացի, Բրուսիացի, Հօլանդացի, Սլոնիացի, Հնդկիկ, Չինացի և այլ անուններով . . . աղգերէ եղող մէկ մի կրնայ նաեւ անդամ մի եղած ըլլալ Յիսուս Քրիստոսի մի միայն ճշմարիտ եկեղեցւոյն » :

Թէ որ աս ըսածը ճշմարիտ է, ան ատենը Հայոց Լուսաւորչական Եկեղեցին ճանչնալու է Բրոթէսթանդ Քրիստոնեաները իբրեւ սրտանց սիրեցեալ եղբայրներ, ողջամիտ վարդապետութիւնով հիմնական սկզբունքներու մէջ, ու Քրիստոս Յիսուսի աշխարհիս մէջն մեծ Եկեղեցիին ամբողջական մէկ մասը :

Ուստի ալ այնուհետեւ Հայոց Լուսաւորչական Պատրիարքներէն՝ Եպիսկոպոսներէն կամ Վարդապետներէն Բրոթէսթանդներուն վրայ բանադրանք՝ նզովք կարգացուելու բան չի մնար . ալ անոնց վրայ Նոր, աղանդ, հերեքիչիս, և այլն, և այլն, նախատական տիտղոսներ բարդելու հարկ չի մնար . ոչ ալ անոնց հետ գործառնութիւն չընելու՝ հապա վայրենի գազաններու և թունաւորող օձերու պէս վտանգաւոր երեցելնելով անոնցմէ փախչելու հրամաններու տեղ կը մնայ¹ :

¹ Ծան. Կերեւայ թէ Ռատտիսցի Աւսթրիական Վարդապետը կարծու է

Ի՛նչ ըսեւ է, Աստուծոյ ճշմարիտ զաւակները բանադրել, Յիսուս Քրիստոսի ճշմարիտ և մի միայն Եկեղեցւոյն անդամները: Մարմնաւոր՝ հոգււոր և յաւիտեանական անէծքներ դիմել անոնց գլխուն վրայ՝ որոնք որ կը ճանչնանք թէ երկնային աշխարհին փառքին մեղի հետ ժառանգակից պիտի ըլլան: Ա՛նկարելի բան:

Դեռ սպասելու ենք որ Բարի մարդ և Բարի Քրիստոնէայ գիրքին մէկ նոր հրատարակութիւնն ալ տեսնուի, առաջին տպագրութեանը մէջ Բրթթէսթանդներուն դէմ զրուցուած նախատանքները, պարսաւանքները, զրպարտանքները բոլորովին վերցուած, հանդերձ նաև Հեղինակին խոստովանութիւնովը՝ Յիսուս Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցւոյն անդամներուն դէմ իր անանկ սոսկալի բաներ ըսելու մեղապարտ գանուելուն, խոստանալով որ ալ այնուհետև բոլոր իր կարողութեանը հասածին չափ աշխատի իրեն զրպարտութիւններէն եղած գէշ ազդեցութեանը առաջն առնելու: Այսպէս նաև սպասելու ենք տեսնելու որ Մատիսն ալ աս նոյն մասին իր ճամբան շտկէ:

Քանի որ Բրթթէսթանդները՝ Մատիսի ըսածին նայելով, « Հիմնական սկզբունքի և հաւատոյ էական մասանց և փրկութեան միջոց եղած բաներու մէջ Լուսաւորչական Եկեղեցիին հետ մէկ են », անտարակոյս ալ անոնք նշոված, Բնադրած ու հերքելի սեպուելու չեն, միայն անանկ բաներու մէջ տարբերութիւն ունենալով որ ըստ Մատիսի էական չեն փրկութեան համար:

Դ.

Սառիս Իկ- 372 Սարա 12ին (Հ.Տ.) հրապարակելը:

Բողոքականաց Աւետարանը լրագիրն կերելն՝ որ զըջացեր է իր 109 թուոյն մէջ հրատարակած Մէծ և Կարեւոր յայտարարութեանն վրայ, որով կ'յորդորէր իր հաւատացեալներն որ եկեղեցւոյ հետ միանան: Մենք այն յայտարարութիւնն կարդացած ժամանակնիս՝ բնականաբար կարծիք ըրինք՝ ինչպէս նաև ուրիշ ամեն ընթերցողներն կարծիք ըրին թէ Աւետարանի խմբագիրներն՝ ընդհանուր եկեղեցւոյ դէմ ունեցած հակառակութիւններէն և զիրենք անկէ բաժնող մտորութիւններէն հրաժարած, հոսաորոյ ետման մասանց և իրիւթեան միջոց եղած Բնադրած ու հերքելի սեպուելու չեն տարածայն և մղար կարծիքներն թողուցեր վերստին քրիստո-

յատուկ տեղեկութեան որ դադրի իր Բրթթէսթանդ եղբայրները նորմալէն, նմանապէս խրիմյի Միլտոն վարդապետը՝ Նիկոմիդիայի՝ որ մօտեւ ան տեղի Եկեղեցիին մէջ հրատարակեր է թէ « Թող Աստուած ջնջէ, սատակէ ու խորտակէ աս Բողոքականները՝ որոնք յայտնուած են իբրև Սատանայական սերունդ մը »:

նէական ճշմարիտ եկեղեցւոյ հետ միանալու բաղձանք ունէին : Այս կարծեօք էր որ յիշեալ յայտարարութիւնն մենք ալ լրագրոյս մէջ հրատարակեցինք : Աւետաբերն իր 111 թուոյն մէջ նոյն յայտարարութեան ուրիշ մեկնութիւններ տալով՝ կժանուցանէ որ մենք սխալ կարծիք ըրեր ենք անոր բուն մտայն վրայ . ետքն ալ կիլէ անոր իրենց կողմանէ և իրենց բերնէն զրուած ըլլալն մուցածի պէս՝ իրեն նպաստաւոր հետևութիւններ հասնել տալ կուզէ մեզի որ ամենեւին չենք ընդունիր :

Աւետաբերի խմբագիրն խիստ լաւ գիտէ , որ հասարակ եաջան մտնոց և իրիւթեան միջոց եղած բռնութեամբ մէջ ընդհանուր եկեղեցւոյ անհաճածայն գտնուողն՝ անոր միութեանէն դուրս է , վերջապէս հերետիկոս և աղանդաւոր է :

Ուստի իր 111 թուոյն մէջ ըրած բոլոր ընդվայրաբանութիւններն՝ մեր աչքին պատրուակեալ յետսկոչում մի կամ հակառակ և քաշկրտուղական մեկնութիւններ են 109 թուոյն մէջ հրատարակուած Մեծ և փոքր յայտարարութեան :

Ե.

Աւետաբերի 112 Արիւ 6ին (Ն. Տ.) հրատարակեց :

ՄԱՍԻՍԻՆ ՈՒ ՄԵԾ ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մասիսի խմբագիրը¹ իր 372 բրթ թերթով (Մարտ 12, Ն. Տ.) աղուոր յետադարձ մը ըջաւ իր 370 բրթ թերթին մէջ բունած զիրքէն , ուր որ աշխարհիս մէջ գտնուած Բրթեհմթանդները ընդունած էր իբրեւ անդամ ճշմարիտ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի :

Մենք ալ ատանկ ընելիքին առաջուց խեղահաս ըլլալու տեղ ունէինք . ինչու որ աղէկ կրնայինք գիտնալ թէ ատ իր բարեսրտութիւնը պիտի սրբողընէր « Առասաւորչական Եկեղեցիին մէջ գտնուող այնպիսի Հայագիր անդամները որոնց համակրութիւնը զօրաւոր կերպով Հռոմի հետ է , ու կարծիքնիս ան էր որ բնաւ իրեն հանդիստ պիտի չտան մինչև որ Բրթեհմթանդներն ալ Յիսուս Քրիստոսի մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցւոյն մէկ ճիւղը ճանչնալու դաւանութիւնը ետ չառնէ : Բայց պարտական ենք ըսելու որ իր ետ քաշուելուն կերպը շատ պատու չունէր իրեն : Ինքը անանկ մը կը ձեռնդրէ թէ Աւետաբերին մէջ մեր յօդուածը կարգադարձ ժամանակը կարծիք ըրեր է եղեր որ « Աւետաբերի խմբագիրներն՝ ընդհանուր Եկեղեցւոյ դէմ ունեցած հակառակութիւններն և զիրենք անկէ բաժնող մոլորութիւններէն հրաժարած , հասա-

¹ Արիւ 6ին և Մասիսի 372 բրթոյն մէջի յօդուածին առնոց պարագրոհութեան Մասիսի ինքնին գրուած լաւագոյն Աւետաբերին ալ ըստ այնի որ Մասիսի ինքնին նաեւ իր ներկայ յօդուածին :

պոյ Հայան Տասնոց և Գրիգորիան միջոց եղած բաներու մէջ ունեցած տարա-
ձայն և մղար կարծիքներն թողցելով՝ վերստին Քրիստոնեական ճշմա-
րիտ Եկեղեցւոյ հետ միանալու բաղձանք ունենալ, և թէ առանկ կար-
ծիք ընելուն համար ըսած է եղեր ինչ որ առաջուց ըսած էր։ Այսինքն
թէ՛ ինքը անանկ հասկըցած է որ մենք Բրօքլինքման ԸԼԼԱԷԻՆ՝ ՄԼԴԱԴԵՐ
էնէ՛ եղեր, ու անոր համար ըսեր է եղեր իր ընթերցողներուն թէ Բրօ-
քլէսթանդներն ալ անգամ են Յիսուս Քրիստոսի մի միայն ճշմարիտ
Եկեղեցւոյն (՝)։ Իր առջև խօսքը այս էր։ — «Միայն մէկ ազգի մի,
տեղի մի կամ ժողովոյ մի անունով չճանչցուիր այս ճշմարիտ Եկեղեցին,
յայտնի ուրացողներն մէկզի առնելով՝ Հայ, Յայն, Պապական, Բու-
ղղբական (Բրօքլինքման), Ռուս, Գերմանացի, Գաղղիացի, Անգղիա-
ցի, Ամերիկացի, Բրազիլացի, Հնդկացի, Սպանիացի, Հնդկի, Չի-
նացի և այլ անուններով, . . . ազգերէ կողմ մէկ մի կրնայ նաեւ անգամ
մի եղած ըլլալ Յիսուս Քրիստոսի մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցւոյն»։

Տարակոյտ չկայ որ ելժէ իր հիմնական մեկնարանութիւնը արժէք
մը ունի, անանկ հասկըցած ըլլալու է ինքը որ բոլոր Գերմանացի, Անգ-
ղիացի՝ Ամերիկացի՝ Բրազիլացի՝ Հնդկացի, և այլն, և այլն, Բրօ-
քլէսթանդները Աւետարեւրի խմբագիրներուն հետ մէկ տեղ ձգած էին
իրենց քառաձայն և մղար խորժիռները, ու պատրաստ են միանալ անոր հետ
ինչ որ ինքը Բրօքլինքման ճշմարիտ Եկեղեցի կոչած է։ Որ ընդհակա-
ռակն իր բոլոր յօդուածը 570-րդ թուին մէջ ցոյց տալու ճիշդ ունէր
թէ Բրօքլէսթանդները Բրօքլէսթանդ մնալու են, Լուսաւորչականները
Լուսաւորչական, Յունագաւանները Յունագաւան, Պապագաւանները՝
Պապագաւան — ամէն մէկը մի միայն ճշմարիտ Եկեղեցիին վերաբերելով,
բայց իրարմէ անգամ առնելու իրաւունք չունենալով։ Թէ որ այս չէր
ան յօդուածին նշանակութիւնը, ալ ի՞նչ էր։ Եւ հիմա ինտոր կրնայ
ելել ըսել, իր առջև ըսածին ուղղակի հակառակը թէ Գերմանացի՝
Անգղացի՝ Ամերիկացի, և այլն, և այլն, Բրօքլէսթանդները անգամ
չեն մի միայն Եկեղեցւոյն, լոկ անոր համար որ ինքը կոտանէ եղեր թէ
Աւետարեւրի խմբագիրները առաջ ինտոր էին հիմա ալ ճիշդ անանկ
Աւետարանական են։ Ահա, մի և նոյն բերնէն կելլեն օրհնութիւն ու
անէծք։ Մէկ շարժուն կելլէ ամէնքս Քրիստոսով կը պայրեն կանուանէ,
հետեւեալ շարժուն հերժիպիոս և աղանդաւոր (՝)։

Կուրսիանանք որ մեր գաղափարը Մատիան խմբագիրը չէ, ու ոչ
ալ զինքը մեզ անիծելու շարժողներն են մեր գաղափարներ տկանողները,
բայց Տէր Յիսուս Քրիստոսը՝ որ մեզի իր Աւետարանը առաւ մի միայն
առաջնորդ ըլլալու երկինք երթալու ճամբուն մէջ։

Հոս պատահութիւն կառնենք բան մը հարցնել Մատիան ու շատ
կրկնաբանքն պատասխանը կանալ խիստ տեսնել։

Ի՞նչ ըսել կուզէ Բրօքլինքման ճշմարիտ Եկեղեցիին ըսելով, որուն
հետ որ իրեն նոյնելով ամէն ճշմարիտ Քրիստոնեայ միանալու պարտա-
ւոր է։ Նաեւ.

Ի՞նչ կհասկընայ Հաասարոյ Հայան Տասնոց և Գրիգորիան միջոց եղած
բաներ ըսելով։

Աւետիքներ 114 թուոյն մէջ նիկոմիդացի բողոքականէ մի գրութեամբ նամակ մի հրապարակեց Մայիս 4ին (հ. Տ.) ԻՆՏՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆ ՄԱՍԵՐԻ ԲԱԿԱՅԱԾ ՄԿՐԱՏ ՄԸ Վերադարձութեամբ = Անոր պապական Մայիս 380, 381 թուերուն մէջ նոյնպէս նիկոմիդացի հայկականէ մի գրութեամբ նամակ մի հրապարակեց Մայիս 7 և Մայիս 14ին (հ. Տ.) ԻՆՏՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆ ՄԱՍԵՐԻ ԲԱԿԱՅԵԱԼ ԱՆԽՈՒՆԵՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ Վերադարձութեամբ = Անոր պապական Աւետիքներ 118 թուոյն մէջ նոյն նիկոմիդացի բողոքականէն գրութեամբ ուրիշ նամակ մի հրապարակեց Յունիս 29ին (հ. Տ.) ԻՆՏՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆ ՄԿՐԱՏ ՄԸ ԵՒ ԻՆՏՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆ ԱՆԽՈՒՆԵՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ Վերադարձութեամբ = Իսոյ այս կարգիւրուն մէջ Բողոքականաց կողմէն պարծանալ յառաջ բերութեամբ կէտի մի Բացադարձութեան համար՝ Մայիս թիւ 385 Յունիս 11ին (հ. Տ.) հրապարակեց :

ԻՆՏՈՒՆ ՄԻԼԻՈՆԻ ՄԵԾ ՍՈՒՏԻՆ ՎՐԱՅ

Արդոյ բարեկամ. Ազովեմ նիկոմիդացի Հայուն ամերիկացի քաղաքացի և անոնց արքանեկացն՝ շատ անգամ յեղեղած և վերջին անգամ՝ Աւետիքներ 114 թուոյն մէջ կրկնած ինչպէս միւսին մէջ սուրբին գէմ գրած յօդուածն՝ որ հրատարակեցիք քաղաքացի 580 և 584 թուերուն մէջ, բայց կէտի մի վրայ ուղեցի քանի մի կարծ խօսքովքի մի եւեւ բացատրութիւն մի տայ :

Անշուշտ սա մեծ թուով կուզեն Գրիգորի ճշմարիտ եկեղեցի մի նշանակել. բայց անոր վրայ մէկն ալ իրենց հարցուցած չէ : Անոնք բնականաբար որ ցուցնեն, ով են սա ինչպէս միւսին ժողովուրդն, աշխարհիս որ անկիւնն կգանուին, իրօք կան թէ մասցածին են թաղութիւն մի են. եթէ, բայց իրենց անպատշաճ էն, աշխարհագիրն ինչպէս կըրցած են ընել, և թէ ազգերն ինչ պայմաններով կընդունուին սա փարախն :

Յայտնի է որ Պապական եկեղեցին իրենց հակառակութեան կէտ նպատակի բռնելով՝ Արեւելքն Հայական և Յունական եկեղեցիներն սա փարախն չեն, վասն զի պապականութեան հատ ունին իրենց խօսքովք և, հեռուապէս, իրենց հակառակութեան ենթակայ. նոյնպէս և Արեւմուտքն Անգղիոյ, Բուլղարիոյ, Շուէտի, Հոլանտայի, Տանիմարայի և այլ ազգաց եպիսկոպոսական եկեղեցիներն ալ չեն, վասն զի անոնք ալ պապականութեան հատ ունին, և որչափ Արեւելքի Հայերն և Յոյներն, նոյնչափ և Արեւմուտքի սա ազգերն հեռու են իրենցմէ բայց իրենց խօսքին, ուստի ասոնք ալ իրենց հակառակութիւններն են թակայ :

ապա ալ ո՞վ կմայ իննսոսի մէկնի մէջ սոսան լեցնելու . առաւ ան
պատասպարելի :

Այս ամերիկացիք բան մի չեն ճանչնար , ամեն բան կտապալեն ,
եկեղեցի եւ եկեղեցական կառավարութիւն չեն ընդունիր՝ ընդդէմ ընդ-
հանուր գրեթէ բոլոր քրիստոնէութեան . իսկ ընդհակառակն՝ վերի յիշ-
ուած եւ ասոնց մեղի դէմ իրենց նիզակակից կլլեցնել ուղած Անգղիոյ եւ
ուրիշ մեծամեծ արեւմտեան ազգաց եկեղեցիներն կրտսն , թէ պէտք է էլե-
ղեցին առաւելոյ յաջորդելէր այսինքն առաւելելէն յաջորդաբար յետնադրու-
թեամբ իջած սարխաւագներէ , խահաններէ եւ Եպիսկոպոսներէ խառնարուի .
էլեղեցիական ասանդոսթիաններն չյարգեն , արարողութիւններ ունին , Եօթն
Խորհուրդ էլեղեցոյ խմանան եւ այլն . ասոնց եւ ասոնց նման շատ պատ-
ճառներու համար իրենցմէ չեն կրնար ըլլալ նաեւ առ ազգերն . օրի-
նակի համար 'ի պատրաստի հազարաւորներն մէկ պղտկին յիշենք հոս :
Աւետարներն իր առ իննսոսի մէկնի մէջ սոսան հրատարակած թերթին
եւ անոր հետեւեալ երկու թուերուն մէջ (144, 145, 146) ընդհանուր
եկեղեցւոյ մեղաց արձակման եւ թողութեան կերպին դէմ է գրած .
աս կէտին վրայ միայն խօսինք :

Հայոց Եկեղեցւոյն քահանայի մի՝ մեղաց թողութիւն տալու եւ
արձակելու կերպն է . « Ողորմեցի քեզ մարդասէրն Աստուած եւ թո-
ղութիւն շնորհեցեալ ամենայն յանցանաց քոց , խոտտօլանացելոյն եւ մո-
ռացելոյ . եւ ես կարգաւ քահանայական իշխանութեան եւ հրամանաւն
աստուածային՝ թէ զոր արձակիցէք յերկրի եղիցի արձակեալ յերկինս ,
նոյին բանիւն արձակեմ զքեզ յամենայն մասնակցութենէ մեղաց , 'ի
խորհրդոց 'ի բանից եւ 'ի գործոց , յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն
Սրբոյ . եւ դարձեալ տամ զքեզ 'ի խորհուրդս սուրբ եկեղեցւոյ , զի
զոր ինչ գործեցես բարիս , եղիցի քեզ 'ի բարեգործութիւն եւ 'ի փառս
հանդերձեալ կենացն : Ամեն ո :

Ճիշդ ասանկ Հայոց պէս է նաեւ Անգղիոյ , Հոլանտի , Բրուսիոյ եւ
այլ ուրիշ շատ մի եպիսկոպոսական ըսուած եկեղեցեաց քահանաներուն
թողութիւն եւ արձակում տալու կերպն ալ , որ ահաւասիկ կ'ընենք
հոս՝ անոնց Մաշտոցէն առնելով , ուր կրտս . ԱՅ մի իր մեղքերն մանրա-
մանաբար պէտք խոտտօլանի խահանային եւ խահանայն ալ արշալուստ պէտք
առ իւրաքով . « Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս , որ աւանդեաց եկեղեցւոյ
իւրոյ կարողութիւն արձակելոյ զամենայն մեղաւորս որ ապաշխարիցեն
եւ հաւատացեն 'ի նա ճշմարտութեամբ , թողութիւն շնորհեցեալ յան-
ցանաց քոց բոս մեծի ողորմութեան իւրում . եւ ես նորին իշխանու-
թեամբ՝ որ տուեալ է ինձ՝ արձակեմ զքեզ յամենայն մեղաց քոց ,
յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ . Ամեն ո :

Արդ ինչպիսի կ'ընենք թէ ամերիկացի քարոզիչներն ալ տակալ կ'ըն-
դունին մի . կամ առ եպիսկոպոսական եկեղեցեաց եւ Հայոց եկեղեց-
ւոյն թողութեան եւ արձակման այս կերպերն իրարմէ ի՞նչ տարբերու-
թիւն ունին . եւ թէ , իրաւ է որ Անգղիոյ , Հոլանտի , Բրուսիոյ , Տա-
նիմարքայի , Հօլանտայի եւ այլ արեւմտեան երեւելի ազգաց եպիսկոպո-
սական եկեղեցիներն թողութեան եւ արձակման ասանկ կերպով մի ունին ,

և եթէ ունին իրենցմէ կրնան մի եղած ըլլալ, եթէ չեն կրնար ըլլալ ապա ո՞վ են առ իննսուն մէկին բաղկացնողներն . . . : Ահա հոս յայտնապէս հարկ կը ըլլայ ատճաթ սպառութեան թիւն պղտիկցունել ու շատ պղտիկցունել և Երէնայի կամ Ժողովայնի ըսուած հերձուածող ազանդաւորաց թիւն միայն նշանակել (որ մերժուած են ինչպէս մենէ նոյն և Անգղիական և այլ եկեղեցիներէ), և այն ժամանակն միայն Հայոց եկեղեցւոյն թուոյն հետ բաղդատելու ելլել և հարցունել նոյնչափ մասերէ միայն շինուած Կրապի մի շինութիւնն և արժանիքն . . . : Նոյն իսկ իրենց խղճմտանքին ու ծանօթութեանն դէմ ասանկ պատրուակելու ու խայտառակելի յայտնի ստուծութիւններ յօդոյնէն՝ անշուշտ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններէն դուրս ուրիշ նպատակներ ունենալու են . . . բայց մենք մեր ազգին միաբաններուն համար հսկել, աղօթել ու կրցածնուս չափ յորդորելու ենք որ, ասանկ մեքենայուած ընդդէմ Աստուծոյ և իրաւանց, ստատբու խաբուելով, թղթային և աստուածային սրբազան պարտաւորութիւններուն դէմ չմեղանշեն և ծնողաց անարգութիւն չըլլան . . . :

Մ. Ա. :

Ի .

Լեւոնի թիւ 119 Յոկտեմբեր 13ին (Ն. Տ.) Հրապարակեց :

ԻՆՆՍՏԻԿՆ ՄԻԼԻՏՈՒՄ ՄԵԾՍ ՍՈՒՏԻՆ ՎԵՐԱՅ

Մասիս լրագիրին 585 ըդ թիւին մէջ աս վերնադիրով յօդուած մը կայ որ ուշադրութիւննիս կը պահանջէ : Երբոր մարդ մը սխալ եղած բան մը կը պնդէ Լեւոնի պատճառով, ան անձը սպառնալ չըսուի, այլ պարզապէս սխալած է կրտուի : Աս պատճառով է որ նոյն յօդուածը ստորագրող Պարոն Մ. Ա. Գրաքէտը չենք ուզեր առաջիտ կոչել, ինչու որ իր խօսած բանին վրայով բոլորովին չգիտութեան մէջ կը տեսնուի ու անոր համար ալ սխալած է կրտենք :

Ինք կրտէ թէ Բրթթթթթթթ Եկեղեցիները Անգղիայի Բրթթթթթթթ Դուէտի Հոլանտայի Զանիմարդայի և այլն, Եպիսկոպոսական Եկեղեցի են, ու թէ անոնք Ամերիգացիներէն այնչափ հեռու են որչափ որ Հայերը Յոյները և Պապականները : Թէ որ Աշխարհագրութեան նաշեր, պիտի տեսնէր թէ Բրթթթթթթթ և Հոլանտայի Բրթթթթթթթ Եկեղեցիները Եպիսկոպոսական չեն, ու թէ Բրթթթթթթթ Բրթթթթթթթ Ժողովուրդին ալ կէսէն աւելին չէ Եպիսկոպոսական :

Եւ ան խօսքին դարով թէ աս Եկեղեցիները Ամերիգացիներուն հետ Բրթթթթթթթական հաղորդութիւն ունենալու մասին հեռու են, Հայոց և Յունաց պէս, կրտենք թէ աս կէտը քննել ուզողը Բերա Հո.

լանտացւոց Դեպքանատունին մատուռը կրնայ երթալ Կիրակի օր մը, կէսօրէն 2 ժամ ետքը, ու պիտի տեսնէ որ Ամերիգացի Միսիօնարները հոն քարոզ կուտան շատ պատուաւոր ժողովուրդի մը, կամ նաեւ կրնայ ուղղով երթալ Բրուսիայի Դեպքանին Մատուռը, ու պիտի տեսնէ որ Բերայի բնիկ Բրթթեմանդները կանոնաւոր պաշտօն կը կատարեն հոն:

Պարոն Մ. Ա. կրնէ թէ Անգղիական Եկեղեցին և ուրիշ մեծաւ մեծ Արեւմտեան ազգաց Եկեղեցիները կընդունին թէ Աւաքելական յաջորդութեամբ ձեռնադրութիւն հարկաւոր է, Եկեղեցական աւանդութիւնները կը յարգեն, ու եօթը խորհուրդ եկեղեցւոյ կը ձանձնան: Աս ըսածներուն նկատմամբ իր անգիտութիւնը ինչ աստիճան ըլլալը ցոյց տալու համար պարզապէս վկայութիւն կը բերենք Անգղիական Եկեղեցիին Ազօթագիրքին մէջ եղած Հաւատոյ Դաւանութեան 3) յօդուածներէն 25-րդը որ Եկեղեցւոյ խորհուրդներուն վրայով է ու այսպէս գրուած է. — «Երկու խորհուրդ կայ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսէն սահմանուած Աւետարանին մէջ, որոնք են Միկրութիւնն ու Տէրօնը Ընթրիքը»:

«Ան հինգը որ ընդհանրապէս կրտսի խորհուրդ, այսինքն, Դրում, Ապաշխարութիւն, Կարգեր, Ամուսնութիւն և Վերջին օծում, Աւետարանին խորհուրդները սեպուելու չեն»:

Պարոն Մ. Ա. կրնէ թէ Անգղիական և ուրիշ Եկեղեցիներու Ազօթագիրքերը այսպէս գրուած են, «Անց մի իր մէջէն մանրամասնաբար պիտի խոստովանի Քահանային և Քահանայն ալ արգիւո՞ւմ պիտի որոյ աս կէրպով. «Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, որ աւանդեաց Եկեղեցւոյ իւրոյ կարողութիւն արձակելոյ զամենայն մեղաւորս որ ապաշխարիցեն և հաւատայցեն ի նա ճմարութեամբ, թողութիւն շնորհեցէ յանցանաց քոց ըստ մեծի ողորմութեան իւրում. և ես նորին իշխանութեամբ՝ որ տուեալ է ինձ՝ արձակեմ զքեզ յամենայն մեղաց քոց, յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ: Ամեն»:

Ասիկայ ալ սխալ մըն է, ըստ որում ոչ Անգղիական ու ոչ ալ ուրիշ Բրթթեմանդից Ազօթագիրքի մէջ ասանկ կանոն մը կրնայ գտնուիլ:

Իր մէջ բերած արձակումի ձեւը որչափ ալ որ Անգղիական Ազօթագիրքին մէջ գտնուի, անիկայ միայն հիւանդներուն այցելութեան պաշտօնին մէջ գործածուելէն ուրիշ բանի համար չէ, ու աս ալ Պապականութեան ան մնացորդն է որոնց որ մէկ քանին դեռ կգտնուի Ազօթագիրքին մէջ, և Անգղիական Եկեղեցւոյն չորս մասին իրեքը ասանկ բան մը գտնուելն ալ չեն գիտեր: Աս Եկեղեցին բնաւ մեկուն վրայ պարտք չի դնէր որ և իցէ պարագայի մէջ քահանայի խոստովանանք ըլլալ:

Պատասխանելով Պարոն Մ. Ա. Գրագէտին հարցումին թէ իր մէջ բերած Քահանայական արձակումը կընդունինք արդեօք, կրտսեր թէ «Չէ», ու ասանկ ալ պիտի ըսեն Անգղիական Եկեղեցւոյն հապարաւոր ու միկրոնաւոր անդամները:

Պարոն Մ. Ա. կրնէ թէ «Արեւմտեան մեծամեծ Եկեղեցիները» Ամերիգացիները կմերժեն, որչափ որ Հայերը: Ասոր ալ սխալ ըլլալը աս երկու իրողութիւններէն յայտնի է:

Նախ թէ Բրթթէսթանդ Աշխարհին մէջ մեծ ու ընդարձակ Ընկերութիւն մը կայ Աւետարանական Միաբանութիւն կոչուած : Աս Ընկերութեան հասարակաց ժողովները կըլլան ժամանակ ժամանակ աշխարհիս ամեն կողմն եղած Բրթթէսթանդ Քրիստոնեաներու կողմանէ խրկուած Նուիրակներէ կազմուելով : Աս տեսակ ժողով մը Պեռլին (Բրուսիայի Մայրաքաղաքը) եղաւ անցեալ տարի, որուն վրայով լիովին տեղեկուած թիւն տրուեցաւ Աւետարներին մէջ : Հոն կային Եկեղեցական ու Աշխարհական անձեր Անգղիայի՝ Սկոթլանդի՝ Իրլանտայի՝ Շուէտի՝ Տանի մարզայի՝ Բրուսիայի ու Գերմանիայի ամէն մասերուն, ու Հոլանտայի՝ Գաղղիայի՝ Զուիցերլին՝ Տաճկաստանի՝ Յունաստանի ու Ամերիգայի Եկեղեցիներէն, որոնց թիւը քանի մը հազար հոգիի կը հասնէր : Անոնց մէջ կար Եպիսկոպոսական, Երկրական, Ժողովական, և այլն, և այլն, և ինք օր գերազանց միաբանութիւնով ու հոգեւոր շինութիւնով անցան ժողովները, և երկու հեղ Տէրունական Ընթերթիքին հաղորդութիւնը մատակարարուեցաւ ու ամեն բան խաղաղութիւն ու հանդարտութիւն ու սէր էր մինչև վերջը : Ասիկայ բաւական հերքում մըն է Պարսն Մ. Ա. Գրազէտին բոլոր ան ըսածներուն նայելով թէ Ամերիգացիները ուրիշ Բրթթէսթանդ Եկեղեցիներէ մերժուած են :

Երկրորդ, Անգղիայի մէջ Ընկերութիւն մը կայ որ « Տաճկաստանի Քաղաքացիականութեան օգնող Ընկերութիւն կըսուի, որուն հաստատուելուն յատուկ նպատակը ան էր որ դրամական օգնութիւն ընէ Տաճկաստանի Ամերիգացի Միոնիստներուն ձեռք զարկած գործին, և ան Ընկերութիւնը կազմող անդամներուն մեծ մասը Անգղիայի Եպիսկոպոսական Եկեղեցիին կը վերաբերին : Ասոնցմէ աւելի ալ ի՞նչ զօրաւոր ապացոյց կրնայ բլլալ Պարսն Մ. Ա. Գրազէտին ըսածներուն անճշտութեանը թէ Ամերիգացիները մերժուած են Անգղիական Եպիսկոպոսականներէն :

Բանին ետթիւնը աս է որ թէև Բրթթէսթանդներուն մէջ տարբերութիւններ իկան, ինտոր որ Հայ՝ Յայն՝ Պապական Քրիստոնեաներուն մէջ ալ, սակայն բոլոր Աւետարանական ճշմարիտ Բրթթէսթանդները իրարու համաձայն են աս կէտին մէջ որ Աստուծոյն հաւատքով և գործով :

3884

